

9 JUNE

ISOC
INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
ONLINE
CONFERENCES

INTERNATIONAL CONFERENCE IN

TURKEY

THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH

zenodo

OpenAIRE

doi[®] digital
object
identifier

OPEN ACCESS

info.interonconf@mail.ru

www.interonconf.org

TURKEY International scientific-online conference:
"THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH"

Part 37
June 9th

COLLECTIONS OF SCIENTIFIC WORKS

ISTANBUL 2025

~ 2 ~

TÜRKİYE Uluslararası Bilimsel-Çevrimiçi Konferans

THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH: a

Uluslararası bilimsel çevrimiçi konferansın bilimsel çalışmalarının toplanması (9 June 2025) – Türkiye, İstanbul : "CESS", 2025. Bölüm 37, – 151 s.

Genel Yayın Yönetmeni:

Candra Zonyfar - Doktora Üniversitesi Buana Perjuangan Karawang, Endonezya
Sunmoon Üniversitesi, Güney Kore.

Yayın Kurulu:

Martha Merrill - PhD Kent State University, USA

David Pearce - ScD Washington, D.C., USA

Emma Sabzalieva - PhD Toronto, Canada

Languages of publication: русский, english, Turkish, қазақша, uzbek, limba română, кыргыз тили, Հայերեն

Koleksiyon, Uluslararası Bilimsel çevrimiçi konferansa katılan bilim adamları, yüksek lisans öğrencileri ve öğrencilerin bilimsel araştırmalarından oluşmaktadır.

"THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH".

9 Haziran 2025'te İstanbul'da gerçekleşti.

Konferans bildirileri, yükseköğretim kurumlarında bilim adamları ve öğretmenler için önerilir. Lisansüstü öğretim süreci, lisans ve yüksek lisans dereceleri almaya hazırlık dahil olmak üzere eğitimde kullanılabilirler. Tüm makalelerin incelemesi uzmanlar tarafından yapılmıştır, materyaller telif hakları yazarlarına aittir. İçerikten, araştırma sonuçlarından ve hatalardan yazarları sorumludur.

© "CESS", 2025

© Authors, 2025

TABLE OF CONTENTS

Kamalov Miyirbek Murat o'g'li <i>LABORATORIYA SHAROITIDA SHOLI NAV NAMUNALARINI SHO'RG BARDOSHLILIGINI ANIQLASH</i>	7
Shukurov Eldor Narzulla o'g'li <i>MDH MAMLAKATLARIDA TOVAR BELGILARINI INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA MUHOFAZA QILISH VA MUHOFAZA MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MASALALARI</i>	13
Shukurov Eldor Narzulla o'g'li <i>MDH DAVLATLARIDA TOVAR BELGILARIDAN FOYDALANISHNI TA'MINLOVCHI HUQUQ NORMALAR TIZIMINING VUJUDGA KELISH TARIXI VA RIVOJLANISH TENDENSIYASI</i>	18
Mawlenkulova Saltanat <i>IBROYIM YUSUPOV VA O'ZBEK SHE'RIYATI</i>	23
Abdunazarova Nazira Dilshodovna <i>THE MANIFESTATION OF METAPHOR IN DISCOURSE AND ITS PRACTICAL COMMUNICATIVE FUNCTIONS IN COGNITIVE LINGUISTICS</i>	27
Pirmaxmatov Shohjahon Avaz o'g'li Inoyatov Javohir Ne'matillo o'g'li <i>O'ZBEK TILIDAGI IBORA VA MAQOLLARDA SIGIR LEKSEMASINING QO'LLANILISHI</i>	30
Ismoilova M. O. Xabibullaeva Sh.A. <i>NODIVERGENT KO'RINISHDAGI NOCHIZIQLI PARABOLIK TENGLAMA CHEGARALANMAGAN YECHIMLARINI TADQIQ QILISH</i>	32
Tolipova B.M Navruzova R.S <i>YUQORI NAFAS YO'LI KASALLIKLARI BILAN OG'RIGAN O'SMIR QIZLARDA HAYZ SIKLINI BUZILISHINI PROGNOZLASH, PROFILAKTIKA QILISH VA DAVOLASH</i>	37
Farxodova Nigina Muminjon qizi <i>MAKTAB SHAROITIDA ELEKTRON KUNDALIK VA ELEKTRON JURNALLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI</i>	39
Jo'rayeva Go'zal Qodirovna <i>SO'Z TURKUMLARINI O'RGATISH METODIKASI ("OT" SO'Z TURKUMI MISOLIDA)</i>	45
Tursunova Madinabonu Rustamjon qizi Ismoilova Shirinzabon Rustambek qizi Ahmedova Shahnoza Baxtiyorjon qizi <i>ANEMIYA VA UNI DAVOLASHDA YANGICHA YONDASHUV HAMDA ZAMONAVIY METODLAR</i>	52
Mustafoeva Saidakhon Juma kizi	55

MODERN METHODS AND EFFECTIVE APPROACHES IN TEACHING GERMAN AS A FOREIGN LANGUAGE	
Ne'matova Nigora Soliddin qizi "BOSHLANG'ICH SINFLARDA INGLIZ TILINI O'QITISHDA METODILARNING ROLI"	58
Orazbaeva Periza Kongratbaevna B.ERNAZAROV PROZASÍNDÁ SYUJET QURÍW ÓZGESHELIKLERI	62
Ikmetova Ziyuar Qoniratbay qizi T.JIYEMURATOV LIRIKASÍNDÁ KÓRKEMLIK IZLENISLER	75
Jalolova Xursandoy Odiljonovna TA'LIM BOSHQARUVIDA KOMMUNIKATSIYA JARAYONLARI VA ULARNING SAMARADORLIKKA TA'SIRI	87
Ermatova Mexriniso Bekmuradovna TALABALARNI KASHTACHILIKKA OID AMALIY FAOLIYATGA O'RGATISHNING INNOVATSION TEXNOLOGIYALARI	93
Бадалова Хамидахон Хакимжоновна ФРАЗЕОЛОГИЗМ ТУРЛАРИ ВА УНИНГ ТИЛЛАР ЎРТАСИДАГИ МУНОСАБАТИ	98
Badalova Xamidaxon Hakimjonovna FRAZEOLOGIZM VA MADANIYAT: O'ZBEK VA FRANSUZ TILLARIDA ANTROPOTSENTRIK IFODALAR TAHLILI	101
Salikhova Alina M. LAOS TOWARDS A DIGITAL FUTURE: GROWTH FACTORS AND BARRIERS	104
Fozilov Asatullo Gaziyeva Saida Turgunovna MAIN TYPES OF ENGLISH DICTIONARIES	108
Hamraqulova Xadichabonu Yoqubjon qizi BOSHLANG'ICH SINF O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA O'QUVCHILARNI ERTAKLAR ORQALI MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISH	112
A.T.Baltayeva Pirnazarova Sadoqat Hamdam qizi MUAMMOLI VAZIYATLARNI TASHKIL QILISH USULLARI	116
Казакбаев Бахыт Сейлбекович Аллебеков Бердах Кабылбекович Мадияров Сапажон Камолатдин уғли ҚОРАҚҰЛ ҚҰЙЛАРИНИНГ ТИРИК ВАЗНИ КҰРСАТКИЧЛАРИ НАТИЖАЛАРИНИ ҲАМ ИШ	122
Sattorova Dilshoda Yuldashevna DIDACTIC BASES OF USING THE TECHNOLOGY OF PROBLEM-BASED LEARNING IN TEACHING PHYSICS	126
Akramova Sabrina O'ZBEKISTONDA AXBOROT XAVFSIZLIGI VA XALQARO	133

SHARTNOMALAR	
Toshtemirov Xojiakbar Qahramon o`g`li <i>ONLINE PLATFORMALARDA TA'LIMNING O'RNI VA UNING ILMIY ASOSLARI</i>	138
Rajabova Dilduza Abdumajitovna <i>BO'LAJAK TEXNOLOGIYA FANI O'QITUVCHILARNING KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISH</i>	146
Ражабова Дилфуза Абдумажитовна Рустамова Райхона Хасанбой кызы Хайдарова Рухсора Хасан кызы <i>ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОСТИ ПЕДАГОГОВ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ.</i>	150

UO'K:631.52+633.18+631.527+631.527.8

LABORATORIYA SHAROITIDA SHOLI NAV NAMUNALARINI SHO'RG A BARDOSHLILIGINI ANIQLASH

Kamalov Miyirbek Murat o'g'li

Qoraqalpog'iston Qishloq xo'jaligi va

Agrotexnologiyalar instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: *Maqolada laboratoriya sharoitida sholi nav namunalarini sho'rga chidamliligini aniqlash bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, eng chidamli namuna va liniyalar kelgusida sho'rga bardoshli sholi navlarini yaratish uchun muhim seleksion material sifatida tavsiya etilganligi, tanlab olingan nav namunalar kompleks foydali xossalarga ega bo'lib, ular orasidan sho'rlanishga bardoshli donorlarni ajratib olinganligi hamda yangi sholi nav namunalarining genetik axborot bazasi yaratilganligi qayd etilgan.*

Kalit so'zlar: *laboratoriya, sholi, nav namuna, sho'rga bardoshli, unish foizi, moslashish qobiliyati, balandligi, ildiz uzunligi, ildizlar soni, ildiz tizimi.*

KIRISH

Bugungi kunda sholi navlari seleksiyasi borasidagi ishlar muhim ahamiyat kasb etadi. Biz o'z tajribalarimizda sholi nav namunalarining sho'rga bardoshliligiga alohida e'tibor qaratdik. Laboratoriya sharoitida sholi nav namunalarini sho'rga bardoshliligini aniqlash borasida tadqiqotlarni olib bordik.

TADQIQOT NATIJALARI

Tadqiqotlarda sholi nav namunalari urug'larining nacl eritmasida unib chiqish qobiliyati tahlil qilindi. Har bir nav namunaning nomi va uning urug'larining unish foizi hisob-kitob qilindi. Urug'larning sho'rli muhitga qanday adaptatsiya hosil qilishi va ularning unib chiqish qobiliyatini tahlil qilishda ahamiyatlidir. Foiz bo'yicha yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'lgan D-67 (otb.C 154-20) (87,7 %) va D-6 (65-02-2) (87,0 %) kabi nav namunalarning urug'lari yuqori foizda unib chiqishi namoyon bo'ldi. Bu ko'rsatkichlar sho'rga nisbatan yuqori moslashuvchanlikni va sho'rlangan muhitda juda yaxshi o'sish imkoniyatiga ega bo'lishini ta'riflaydi. O'rtacha foizdagi unib chiqishiga ko'ra, bir qator sholi nav namunalari o'rtacha unish foizi keltirildi. Masalan, D-38 (D-133) (86,5 %), D-16 (D-138) (83,7 %) va D-15 (D-158) (82,5 %) kabi nav namunalarlar sho'rli muhitda o'rtacha darajada unish foizini ko'rsatgan,

shunday bo'lsa-da, ushbu nav namunalarning sho'rlanishga chidamlilik xususiyati yuqori hisoblanadi.

Past unish foizi Nukus-2 (30,0%) va D-148 (otb Lazurniy) (30,0%) kabi navlar esa sho'rli muhitda past unish foizini ko'rsatadi. Bu navlar sho'rli muhitga kam moslashadiganligini va ularning sho'rga nisbatan sezgirlikni ko'rsatadi. YA'ni, ular sho'rga moslashishda zaif bo'lib, unga moslashish uchun ko'proq vaqt yoki sharoit talab qilinadi.

Past foizlar va moslashish qobiliyatiga ko'ra, jadvalda D-51 (K-16-70) (4,2 %), D-189 (otb. K-111-20) (10,0 %) va D-193 (otb. C90-20) (8,5 %) kabi navlar sho'rli muhitda minimal unish foizini ko'rsatadi. Bu navlar sho'rga nisbatan eng zaif hisoblanadi, chunki ularning urug'lari unib chiqishi kam bo'lganligi ham bundan dalolat beradi.

Yuqoridagilardan xulosa qilish mumkinki, sholi urug'larining sho'rli muhitdagi unumdorlik darajasi D-67 va D-6 nav namunalari sho'rga nisbatan ko'proq moslashgan bo'lib, yuqori unish foizini ko'rsatdi. Boshqa navlar esa past unumdorlikka ega va sho'rga moslashishda muammolarga duch keldi. Bu esa seleksiya jarayonlarida muhim ahamiyatga ega bo'lib, sho'rga moslashuvchan sholi nav namunalari tanlash imkoniyatini beradi.

Qoraqalpog'iston tuprog'ining kuchli sho'rlanishi sholi yormalarining hosildorligi va sifatining pasayishining asosiy sabablaridan biridir. Bu omilning hosilga salbiy ta'sirini kamaytirish uchun tuzga chidamli navlarni yetishtirish kerak.

Bir qator ijobiy xususiyatlar va xususiyatlarni birlashtirgan moslashtirilgan navlarni yaratish uchun dastlabki materialni chuqur o'rganish va o'tish komponentlarini maqsadli ravishda tanlash kerak.

NaCl natriy xlorid eritmasining 1,5 % konsentratsiyasidan muvaffaqiyatli foydalandik (jadvalga qarang). Urug'larning unib chiqish bosqichida laboratoriya sharoitlarini baholash o'tkazildi va bardoshlilari ajratib olindi. Namunalarning bardoshliligi laboratoriyada unib chiqishi, ko'chat balandligi, ildizlarning uzunligi va soni, va biomassa to'planishi navlar ko'chatlarini qiyosiy tahlil qilish ularning genetik xususiyatlariga qarab hozirgi tuz konsentratsiyasiga reaksiyalarini aniqlash imkonini berdi.

Jadvalda 1,5% NaCl eritmasida unib chiqqan sholi navlari bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan bo'lib, har bir navning distillangan suv va 1,5 % NaCl eritmasida unish foizi ko'rsatilgan bo'lib, sho'rga moslashish xususiyatlarini o'rganishga imkon beradi. Jadval tahlili natijalariga ko'ra, unish foizlari D-11 (D-205) nav namunasida distirlangan suvda eng yuqori, ya'ni 99,5 %, 1,5% NaCl da 71,7 % eng yuqori natija qayd etildi.

Bu esa andoza Sanam (tegishli ravishda 92,5 %, 57,2) va Olmos (tegishli ravishda 97,5 %, 71,7 %) navlaridan ustunlikni namoyon etdi. O'rtacha unish foizi bir qator nav namunalarda kuzatilib, sho'rli muhitda o'rtacha unish foizini ko'rsatgan. Masalan, D-169 (D-8) (D-9) (73,7 %), D-120 (D-135) (70,7%), va D-143 (otb sharm) (70 %) kabi namunalar o'rtacha unish foizlarini ko'rsatadi. Bu navlar sho'rga bardoshliligi yuqoridagi nav namunaga nisbatan pastroq bo'lsa-da, o'sish qobiliyati yuqoriligini ko'rsatadi.

Past unish foizi jadvalga ko'ra, D-12 (36-98-4) (24,7%) va D-130 (C-138-20) (28,5%) kabi navlar sho'rli muhitda past unumdorlikka ega. Bu namunalar sho'rli muhitda ko'p omillarga moslashishda muammolarga duch kelgan, shuning uchun ularning urug'lari kam unish foizini ko'rsatgan. Nav namunalar orasida sho'rli muhitga moslashuvchanlikning yuqori darajasini ko'rsatganlar D-9 (K-274) (45,7 %) va D-157 (otb. C90-20) (40,0 %) kabi nav namunalar ham hisoblanadi. Ular sho'rga kam moslashadi, shunga qaramasdan, boshqa nav namunalarga nisbatan ham yuqori natijalarni ko'rsatdi.

Ta'kidlash joizki, sho'rlangan tuproq-iqlim sharoitida D-11 (81,2 %) va D-169 (73,7 %) kabi nav namunalar ijobiy unish foizlarini ko'rsatgan bo'lib, ular sho'rga eng moslashuvchan nav namunalardan hisoblanadi. Ammo D-130 (28,5 %) va D-12 (24,7 %) kabi navlar past unumdorlikni ko'rsatgan, sho'rga moslashishda muammolarga duch kelgan. Bunday ma'lumotlar seleksion ishlar va sho'rga moslashuvchan turlarni tanlashda muhim ahamiyatga ega.

Nihollik davridagi dastlabki bosqichlarda uzun donli sholi navlari ning sho'rlangan muhitga chidamliligi ko'chatlarning o'sish va rivojlanish faolligi bilan aniq belgilangan. SHO'rlangan sharoitda belgilarning xarakterli farqlari ularning tuzga chidamliligiga qarab o'zgarib turdi.

Sholi navlari natriy xloridning yuqori konsentratsiyasida o'stirilganda, paydo bo'lgan ko'chatlar soni va ularning o'lchamlari o'zgaradi. Ko'chatlar parametrlarining pasayishi laboratoriya unib chiqishining pasayishiga olib keladi. 1,5 %li yuqori sho'r konsentratsiyalarda ba'zi o'simliklarda oddiy ko'chatlarni hosil qila olmadi.

Yuqori konsentratsiyasi ko'chatlarning o'sishiga salbiy ta'sir qiladi. Ildizlarning o'sishi va shakllanishi, ayniqsa, ko'chatlarning havo qismlariga qaraganda kuchli tarzda inhibere qilingan. SHO'rlangan muhitda ildiz tizimining ko'rsatkichlarining yaxshiroq o'zgarishi sho'rlanishning stressli sharoitlariga moslashish deb hisoblanishi mumkin. Ehtimol, sho'rlangan muhitda ildiz tizimining ishlashi tuz stressiga bardoshli deb hisoblanadi.

Tuzga chidamliligi bo'yicha qarama-qarshi bo'lgan namunalar ko'chatlarining yer usti organlari va ildiz tizimining o'sishi holati shuni ko'rsatadiki, muhitda sho'r suvning yuqori konsentratsiyasida bu ko'rsatkichlar

barcha o'rganilayotgan navlarda keskin pasayadi. Biroq, genotipik xususiyatga qarab, bunday pasayish teng bo'lmagan darajada sodir bo'ladi.

Har bir genotipning sho'rlanishga o'ziga xos individual sezgirliigi bo'lganligi sababli, unib chiqishni aniqlash, ko'chat parametrlarini o'lchash ushbu ko'rsatkichlarni inhibe qilishning muqarrarligini ko'rsatdi. Ko'chatlar biomassasiga eng tushkunlik ta'siri tuzga kamroq bardoshli namunalarda sho'rlangan muhitda qayd etilgan. Tuzga chidamlilik uchun o'rganilgan navlardagi farqlar, ehtimol ularning genotipik javobiga bog'liq. 3.18-jadval ma'lumotlariga ko'ra, 1,5 % NaCl eritmasida yetishtirilgan sholining uzun donli kolleksiya navlari ko'chatlarining parametrlariga ko'ra, 1,5 % NaCl eritmasida yetishtirilgan sholi navlarining ko'chatlarining turli parametrlari, ya'ni balandlik, ildiz uzunligi, ildizlar soni, va ildiz tizimi bilan ko'chatning vazni ko'rsatilgan. Bu parametrlar sholi o'simliklarining o'sish dinamikasiga va 1,5 % NaCl eritmasi ta'siriga qanday o'zgarishlar bo'lishini ko'rsatadi.

Ko'chatning balandligi o'simlik darajasini va o'sishini ko'rsatadi. Sholi navlarida balantlikning farqi ularning o'sish sharoitlariga bog'liq. Nazoratda ko'rsatkichlar yuqori bo'lsa, bu o'simlikning suv va ovqat moddalarini yetarli darajada qabul qila olishini anglatadi.

D-143 (otb. Sharm), D-169(D-8) (D-9)(3) va D-120 (D-135) navlarining o'simlik balandligi ko'rsatkichlari eng yuqori bo'lib, ular 18,5 sm, 15,1 sm va 15,0 sm ko'chat balandligi bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, NaCl eritmasi ta'sirida ushbu ko'chatlar balandligining pasayishi kuzatilgan, masalan, D-143 (otb. Sharm) navining balandligi 12,5 sm ga, *D-120 (D-135)* navi 11,8 sm ga kamaygan. Bu, NaCl eritmasi ta'sirida o'simliklar o'sishda ma'lum darajada stressga duchor bo'lganini va o'zining biologik funksiyalarini kamroq bajarayotganini ko'rsatadi.

Ildiz uzunligi sholi nav namunalari o'sishini va suv sarfiga ta'sir qiladigan muhim parametrlardan biridir. Ildiz uzunligi ko'chatning oziqlanish jarayonini, ya'ni u suv va ovqat moddalarini qanday so'radishini ko'rsatadi. Nazorat shartlarida D-143 (otb. Sharm) ko'chatining ildiz uzunligi 12,5 sm, D-120 (D-135) nav namunasining ko'chatining ildiz uzunligi esa 12,2 sm bo'lib, ushbu ko'rsatkichlar eng yuqori bo'lgan.

Jadval

Ajratib olingan sholi kolleksiya nav namunalarining 1,5 % NaCl eritmasida uzun donli sholi kolleksiya navlari ko'chatlarining parametrlari

№	Nav namunalari	Baland ligi, sm		Ildiz uzunligi, sm		Ildizlar soni, dona		Ildiz tizimi bilan ko'chat vazni, g		
		nazorat	NaCl	nazorat	NaCl	nazorat	NaCl	nazorat		NaCl
1	Sanam st	14,3	1,7	12,5	0,3	7,08	1,8	0,31	0,57	0,50
2	Almaz	12,7	2,8	12,2	0,2	7,50	2,1	0,3	0,68	0,54
3	D-11(D-205)	14,1	3,3	11,5	0,61	5,92	4,3	0,29	0,60	0,65
4	D-169(D-8)(D-9)(3)	15,1	3,2	11,8	0,77	6,90	4,5	0,48	0,80	0,63
5	D-120(D-135)	15,0	2,7	10,8	0,52	6,50	2,9	0,35	0,63	0,64
6	D-143(otb. Sharm)	18,5	2,3	11,3	0,38	6,47	2,8	0,36	0,75	0,56
7	D-97(otb. Lazumiy)	7,68	1,7	10,2	0,69	5,25	2,6	0,20	0,63	0,51
8	D-7(K-306)	10,3	1,6	11,1	0,31	6,72	1,6	0,26	0,74	0,45
9	D-147(otb. Sharm)	8,90	1,2	12,5	0,60	6,05	1,7	0,20	0,85	0,53
10	D-133(65-06-1)	7,37	1,3	10,8	0,86	6,42	2,2	0,24	0,83	0,59
11	D-10 (8-04-8)	7,9	2,0	10,5	0,30	7,92	2,2	0,29	0,84	0,52
12	D-9(K-274)	11,7	1,6	12,9	0,17	6,95	1,5	0,25	0,71	0,43
13	D-157(otb. C90-20) d/z	8,84	0,9	11,4	0,45	5,52	1,8	0,19	0,61	0,48
14	D-36(D-149)	8,77	1,8	15,2	0,76	4,77	2,4	0,22	0,75	0,51
15	D-12(R36-98-4)	12,0	2,0	11,8	0,66	7,45	3,7	0,36	1,1	0,65
16	D-116(20-09-3)	15,3	1,4	9,27	0,22	6,57	1,5	0,43	0,78	0,51
17	D-130(C-138-20)	10,4	2,0	9,23	0,17	5,37	1,2	0,43	0,95	0,55

Ammo 1,5% NaCl eritmasi bilan sug'orish natijasida ildiz uzunliklari barcha navlarda kamaygan. Misol uchun, D-143 (otb. Sharm) nav namunasida ildiz uzunligi 11,3 sm ga, D-120 (D-135) navida 10,8 sm ga kamaygan. Bu, NaCl eritmasi darajada stress manbai ekanligini va o'simliklar suvni samarali sarflanishini ko'rsatadi.

Ildizlar soni ko'chatning oziqlanish qobiliyatiga bog'liq bo'lib, bu parametr ko'chatning rivojlanishining ko'rsatkichi hisoblanadi. NaCl 1,5 % eritmasi ta'sirida ko'rsatkichlar pasayganini ko'rish mumkin.

Nazoratda *D-143 (otb. Sharm)* va *D-11 (D-205)* navlarida ildizlar soni 7,08 ta va 7,50 ta bo'lgan, lekin NaCl eritmasida bu ko'rsatkichlar kamayib, 6,47 ta va 6,42 taga tushgan. Bu ko'chatlar suv va mineral moddalarni so'rish qobiliyatida pasayishini anglatadi.

Ildiz tizimining vazni o'simlikning umumiy o'sish holatini ko'rsatadi. Nazoratda ko'chatning vazni yuqori bo'lgan, chunki ularning ildiz tizimi yaxshi rivojlangan. *D-169 (D-8)(D-9)* va *D-120 (D-135)* navlarining vazni 0,63 g va 0,64 g bo'lib, ular eng yuqori ko'rsatkichlarga ega. Ammo 1,5 % NaCl eritmasi ta'sirida, ushbu ko'chatlarning vazni kamaygan. Masalan, *D-143 (otb. Sharm)* navi 0,80 g vaznga ega bo'lib, NaCl eritmasida vazni 0,75 g ga kamaygan. Bu, NaCl eritmasi ta'sirida ildiz tizimining zaiflashganini va o'sishni og'irlashtirganini ko'rsatadi.

Shuningdek, navlar va nav namunalar bo'yicha tavsiflar quyidagilardan iborat. *Sanam andoza navi* 1,5% NaCl eritmasi ta'sirida balandlik va ildiz uzunligida keskin pasayishi kuzatildi. Nazorat shartlarida balandlik 14,3 sm, ildiz uzunligi 12,5 sm bo'lgan, ammo NaCl eritmasida ular 1,7 sm va 0,3 sm ga kamaygan. *Almaz* navi ham NaCl eritmasida ildiz uzunligi va vaznida pastlashishni ko'rsatdi. Balantlik va ildiz uzunligi kamaygan va ildizlar soni kamaygan. *D-11 (D-205)* nav namunasi ko'chatining o'sish parametrlari NaCl eritmasi bilan katta farq qilmagan, lekin ildizlar soni va vazni kamaygan. *D-143 (otb. Sharm)* nav namunasi eritmada kamayishda eng ko'p farqi ko'rsatgan navlardan biri bo'lib, balandlik, ildiz uzunligi va vaznida kamayishlar kuzatildi. *D-157 (otb. C90-20)* nav namunasi NaCl eritmasida ildiz tizimini zaiflashtirgan, shuningdek, vazni kamaygan va ildiz uzunligi pasaygan.

Xulosalar. Ta'kidlash joizki, 1,5% NaCl eritmasida sholi navlarining o'sish parametrlarida aniq pastlashishlar kuzatildi. Har bir parametrdan (ko'chat balandligi, ildiz uzunligi, ildizlar soni va vazni) NaCl eritmasi ta'sirida o'sish kamaygani ma'lum bo'ldi. Bu, NaCl eritmasi sholi navlari uchun o'sishga salbiy ta'sir ko'rsatganini va ularning biologik faoliyatini yo'lga qo'yishda muammolar paydo bo'lishini anglatadi. Agar NaCl eritmasi miqdori oshsa, bu o'sish jarayoniga yanada katta ta'sir qilishining imkoniyati bor. Bunday natijalar sholi navlarining yetishtirilish shartlarini rivojlantirish, sholining yangi navlarini ishlab chiqishdagi muhim qadamlar bo'lib xizmat qiladi.

Sholi nav namunalarining laboratoriya sharoitida 1,5% NaCl eritmasida unuvchanlik ko'rsatkichlariga bo'yicha D-136(K-154) D-32(D-135), D-15(D-158), D-39(otbor1/10)(1), D-141(D-163), D-6(65-02-2) nav namunalarining ustunligi, laboratoriya sharoitida o'tkazilgan tadqiqotlarda sholi kolleksion namunalarining sho'rga chidamliligi bo'yicha turli darajadagi reaksiyalari qayd etildi. Eng chidamli namuna va liniyalar kelgusida sho'rga bardoshli sholi navlarini yaratish uchun muhim seleksion material sifatida tavsiya etildi. Tanlab olingan nav namunalar kompleks foydali xossalarga ega bo'lib, ular orasidan sho'rланishga bardoshli donorlarni ajratib olindi hamda yangi sholi nav namunalarining genetik axborot bazasi yaratildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abillayev. U. "Znachenie sorta v povisheniy uroжайnosti risa" Jur. "Vestnik KKOAN RUz". 2006: № 4. S 33-34.
2. Goncharova Y.K, Xaritonov E.M. Mexanizm selektsionirovaniya Rossiyskix sortov risa. Jur "Agrarniy vestnik Urala" 2010: № 8 (74), S 45-48.
3. Kostilev P.I., Krasnova E.V. Izucheniye selektsionirovaniya obrazov risa. Yubileyniy sbornik VNIIZK, 2005. S 185-191.

**MDH MAMLAKATLARIDA TOVAR BELGILARINI INNOVATSION
TEKNOLOGIYALAR YORDAMIDA MUHOFAZA QILISH VA MUHOFAZA
MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MASALALARI**

Shukurov Eldor Narzulla o'g'li
Toshkent davlat yuridik universiteti
Magistratura bosqichi talabasi
eldorjonshukurov@gmail.com

Annotatsiya: *Jamiyatda har bir shaxs asl tovarlarni, mahsulotlarni sotib olishni istashadi, lekin ko'plab hollarda o'zimiz ham guvoh bo'lamiz yoki eshitamiz, ayrim kishilar haqiqiy, asli deb sotib olgan mahsuloti sifatsiz, talab darajasida emas yoki qanaqadir muammosi bo'ladi. Muayyan bir qo'shtirnoq ichidagi "tadbirkorlar" borki, ular o'z manfaatlari yo'lida oson boylik orttirishni maqsad qilgan holda qonunni chetlab o'tib, taniqli tovar belgilaridan foydalanish orqali yoki ushbu tovar belgisiga o'xshash belgilardan ya'ni farqlash darajasidan uzoq bo'lgan belgilardan foydalanish orqali sifat darajasi past bo'lgan yoki talab darajasida bo'lmagan mahsulotlarni sotishga harakat qilishadi.*

Kalit so'zlar: *Milliy ro'yxatga olish tizimi, Xalqaro tizim, Ekspertiza, Yevrosiyo, ННЦК-ЗАЩИТНИК*

MDH mamlakatlarida tovar belgilarini muhofaza qilishda shakllariga hamda ularning o'ziga xos jihatlariga keladigan bo'lsak, MDH mamlakatlarida boshqa davlatlarda amal qiladigan tovar belgilarini ro'yxatga olish tizimi kabi yagona umumlashgan tizimni uchratmaymiz, aksincha, tovar belgilarini himoya qilish hududiy xarakterga ega bo'lib, har bir davlatning o'z milliy tizimi mavjudligi hamda xalqaro miqyosda Madrid tizimi kabi xalqaro mexanizmlar mavjudligini ko'rishimiz mumkin.

Tovar belgilarini ro'yxatga olish usullariga kelsak, MDH davlatlarida tovar belgilarini ro'yxatga olishning ikki asosiy usuli mavjud.

- **Milliy ro'yxatga olish tizimi:** davlatlarning rasmiy patent idorasiga ariza berish orqali amalga oshiriladigan tizim. Xorijiy fuqarolar tomonida arizalar berish esa mahalliy patent vakillari orqali amalga oshiriladi. Talabnoma topshirilgandan so'ng jarayon dastlabki tekshiruv, rasmiy ekspertiza, belgi ekspertizasi va guvohnoma berish kabi protsesslardan iborat bo'ladi.

- **Xalqaro tizim:** Jahon intellektual mulk tashkiloti orqali amalga oshiriladigan ariza berish tizimi ya'ni Madrid tizimi mexanizmi orqali xalqaro tarzda talabnomalar berish ishlari amalga oshiriladi. Xususan, ushbu tizim

MDH davlatlarini (Rossiya, Belarus, Qozog'iston, O'zbekiston, Armaniston) o'z ichiga qamrab oladi. Ushbu tizimga a'zolik tovar belgisida muhofaza olishda talabnoma berish ishlarini soddalashtirishga imkon beradi, lekin ushbu xalqaro tizim dastlab milliy tizimda tovar belgisiga muhofaza berilganlikni yoki talabnoma topshirilganlikni talab qiladi¹.

Milliy ro'yxatga olish jarayonlariga to'xtalsak, MDH davlatlarida talabnomani qabul qilish hamda ro'yxatga olish jarayonlari deyarli bir bo'lib quyidagi bosqichlardan iborat bo'ladi:

1. Patent vakillari orqali yoki shaxsan ariza berishni tanlash – mahalliy fuqarolar o'zlari yoki shaxsiy vakillari orqali ariza berishlari mumkin bo'lsa, xorijiy shaxslar rasmiy ro'yxatdan o'tgan mahalliy vakillar orqali amalga oshiriladi.

2. Ariza berish – har bir davlatda milliy patent idorasiga arizachilar talabnoma shakllantirib, ilova hujjatlar bilan birgalikda topshirishadi.

3. Talabnoma topshirilgandan keyingi dastlabki tekshiruv – ushbu tekshiruvda ro'yxatga olingan tovar belgisi va unga berilgan talabnoma ko'rib chiqiladi hamda mavjud tizimlarda shunga o'xshash belgilar mavjudligini aniqlash uchun qidiruv o'tkaziladi.

4. **Ekspertiza** – rasmiy hujjatlarni tekshirish hamda originallik va qonunchilikka muvofiqlikni tahlil qilishdan iborat ekspertizalardan tashkil topgan jarayon.

5. Ro'yxatga olish va guvohnoma berish jarayoni – topshirilgan talabnoma muvaffaqiyatli tarzda ekspertizadan o'tgandan so'ng tovar belgisi vakolatli davlat organi yoki intellektual mulk idorasi tomonidan yuritiladigan reyestrda kiritiladi hamda rasmiy axborotnomada e'lon qilinib, tegishli guvohnoma beriladi.

6. Muddatlar bilan bog'liq masalaga kelsak, har bir davlatda turlicha muddatni tashkil qilib, 4 oydan 24 oygacha bo'lgandan iborat bo'ladi, ba'zidan bundan ham uzoqroq muddatga cho'zilishi ham mumkin bo'lgan holatlar mavjud².

Xalqaro ro'yxatga olish tizimiga qaraydigan bo'lsak, MDH davlatlari hozirda faqatgina Madrid tizimiga amal qilgan holda chet davlatlarda o'z tovar belgilarini ro'yxatdan o'tkazish uchun ariza berishlari mumkin. Ammo hozirgi vaqtda garchi milliy va xalqaro tizim ishlab turgan bo'lsada, davlatlararo mintaqaviy tizim mavjud emas va bu kabi tizimning yo'qligi boshqa davlatlarda belgini himoya qilishda arizachilarga bir muncha qiyinchilik tug'diradi. Ushbu muammoni hal etish uchun hozirda Yevrosiyo iqtisodiy ittifoqi doirasida tovar

¹ [legal-support.ru; www.garant.ru; patentus.ru; intellectprava.ru.]

² [legal-support.ru; brand-search.ru; msp-patent.ru; tm.ua.]

belgilarini ro'yxatga olish bo'yicha yagona tizim ishlab chiqilmoqda, xususan, Rossiya, Qozog'iston, Armaniston va Qirg'iziston davlatlari ushbu tizim ustida jadal ish olib borishmoqda. Ushbu tizim a'zo davlatlarda intellektual mulkni himoya qilishni soddalashtirishga hamda xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi.

Ushbu tizimni afzalliklariga kelsak, **Yevroosiyo** tovar belgilarini ro'yxatga olishni yagona tizimga birlashtirishga xizmat qiladi: Bunda:

- yagona ariza orqali barcha a'zo davlatlar (Rossiya, Belarus, Qozog'iston, Armaniston, Qirg'iziston) hududida tovar belgilarini himoya qilishni ta'minlaydi;
- milliy ro'yxatga olish jarayonlariga nisbatan olib qaraganda vaqt va xarajatlarni anchagina tejash imkonini beradi;
- a'zo davlatlar ichida ro'yxatdan o'tgan hamda muhofaza qilingan tovarlarning erkin harakatlanishini ta'minlaydi va biznes uchun qulay muhit yaratib beradi.

Ushbu Yevrosiyo tovar belgilari tizimi ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish bosqichida hisoblanadi. Yevrosiyo Iqtisodiy Ittifoqi (YOII) doirasida 2019-yilda "Yevrosiyo iqtisodiy ittifoqi to'g'risidagi shartnoma"ga o'zgartirish kiritish to'g'risida protokol imzolangan bo'lib, ushbu protokol tovar belgilari va xizmat ko'rsatish belgilarini mintaqaviy ro'yxatga olish tizimini joriy etish istiqbollarini ham o'z ichiga olgan. Hozirgi vaqtda tizim to'liq ishlashi uchun normativ-huquqiy baza ishlab chiqilmoqda, shuningdek, talabnomalarni ro'yxatga olish, to'lovlar va ekspertiza qilish tartib-qoidolari ham aniqlashtirilmoqda³.

Misol tariqasida aytadigan bo'lsak, ushbu tizimga a'zo davlat fuqarolari mintaqaviy tarzda o'z brendini muhofaza qilishni istasa, yagona ariza orqali muhofaza olishi mumkin bo'ladi. Bunda asosan arizachilarga xarajatlarni katta hajmda qisqartirish imkonini beradi. Bir fuqaro Rossiya, Qozog'iston va Belarus davlatlarida tovar belgisini himoya qilish uchun an'anaviy tarzda ariza berish orqali o'rtacha \$2500-4500 orasida xarajat qilishga to'g'ri kelgan bo'lsa, agar yangi tizim orqali ariza topshirsa taxminiy xarajatlar \$2000-3000 atrofida bo'lishi prognoz qilinmoqda.

Yevrosiyo iqtisodiy ittifoqi doirasida ishlab chiqilayotgan tizimda **НИЦК-ЗАЩИТНИК** (*Национального научного центра компетенций*) – avtomatlashtirilgan internetda tovar belgilarini noqonuniy foydalanishini kuzatish va buzilishlarga qarshi chora ko'rish platformasidan foydalanish kuzda tutilgan. Ushbu platforma 170 dan ortiq davlatda 90 ta tilda doimiy ravishda monitoring olib bora oladi. Funksiyalariga kelsak, internetda tovar

³ [rospatent.gov.ru.]

belgilaridan ruxsatsiz foydalanishlarni monitoring qiladi, buzuvchilarga ogohlantirishlar yuboradi va ulardan noqonuniy foydalanishni to'xtatishni talab qiladi, 95% holatlarda buzilishlarni sudgacha hal etishga hamda xarajatlar va vaqtni tejashga yordam beradi va agar sudgacha masalaga yechim topish imkonsiz bo'lsa, platforma sudga murojaat qilish uchun hujjatlar tayyorlashda yordam ham beradi. Misol uchun, agar tovar belgisi bo'lgan AliExpress belgisi Instagram yoki Facebook kabi ijtimoiy tarmoqlarda noqonuniy tarzda foydalanilayotganligi aniqlansa **ННЦК-ЗАЩИТНИК** platformasi administratorga shikoyat yuboradi hamda belgidan foydalanishni to'xtatishni talab qiladi hamda oqibatlari haqida ogohlantiradi⁴.

Rossiya Federatsiyasida tovar belgilarini muhofaza qilish ham O'zbekiston qonunchiligiga o'xshab ketadi. Qonunchilik Rossiyada Rossiya Fuqarolik kodeksi hamda vakolatli organ Rospatentning ma'muriy reglamenti kabi bir qator qonunosti hujjatlar bilan tartibga solinadi. Tovar belgilari vakolatli organ hisoblangan Rospatent tomonidan ro'yxatga olinadi. Ariza topshirilgandan keyin Rospatent rasmiy va mazmuniy ekspertiza o'tkazadi. Yakunda ro'yxatga olish natijalariga ko'ra, tovar belgisiga bo'lgan eksklyuziv huquqni tasdiqlovchi guvohnoma beriladi. Xalqaro munosabatlarda ham Rossiya 1976-yildan beri Madrid bitimi va 1997-yildan beri Madrid bitimi protokoli ishtirokchisi hisoblanadi. Huquq egasi Rospatent milliyga talabnoma topshirgandan so'ng xalqaro ro'yxatga olish va boshqa davlatlarda ham muhofaza olish uchun ariza berishi mumkin.

Umumiy aytadigan bo'lsak, MDH davlatlarida qonunchilik sohasi deyarli bir birdan farq qilmaydi. Har bir davlatning tovar belgilarini tartibga solish bo'yicha o'z milliy qonunchilik tartibi mavjud, ushbu qonunchilikka muvofiq fuqarolar tovar belgilarini ro'yxatga olish bo'yicha talabnoma topshirishi, talabnoma berish uchun belgilangan to'lovlarni amalga oshirishi hamda ko'rsatilgan ilova hujjatlarni berishi lozim hisoblanadi. Shundan so'ng har bir patent idorasi talabnoma topshirilgandan keyin tegishli tartibda ekspertiza ishlarini amalga oshiradi hamda tegishli xulosa taqdim etadi. Ekspertiza ishlari yakunlangandan so'ng belgi vakolatli organ tomonidan yuritiladigan reyestrda kiritiladi hamda tegishli axborotnomada belgiga muhofaza berilgani haqida ma'lumotlar e'lon qilinadi.

⁴ [nnck.gov.ru.]

FOYDALANILGAN ADABIYOT VA MANBALAR:

1. Лопатин, В. Н., & Дорошков, В. В. (2014). О состоянии правовой охраны, использования и защиты интеллектуальной собственности в Российской Федерации и странах СНГ в 2013 году. *Материалы шестого международного форума «Инновационное развитие через рынок интеллектуальной собственности»*, Москва.
2. [brand-search.ru] – <https://brand-search.ru/blog/trademarks/procedura-registracii-tovarnogo-znaka-v-sng/>
3. [www.eapo.org] – <https://www.eapo.org/eapv-countries/gosudarstva-sng-budut-razvivat-vzaimodejstvie-v-sfere-is/>
4. legal-support.ru; brand-search.ru; msp-patent.ru; tm.ua

MDH DAVLATLARIDA TOVAR BELGILARIDAN FOYDALANISHNI TA'MINLOVCHI HUQUQ NORMALAR TIZIMINING VUJUDGA KELISH TARIXI VA RIVOJLANISH TENDENSIYASI

Shukurov Eldor Narzulla o'g'li
Toshkent davlat yuridik universiteti
Magistratura bosqichi talabasi
eldorjonshukurov@gmail.com

Annotatsiya: *Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida tovar bilan bog'liq munosabatlar ishlab chiqarishning asosiy boyligi bo'lib xizmat qilmoqda va buning natijasida tovar belgisiga bo'lgan mutlaq huquqni amalga oshirishni ta'minlash davlat huquqiy mexanizmi mavjudligining muhim asosiy elementiga aylanib bormoqda. MDH mamlakatlarida ham tovar belgilarini muhofaza qilish sohasida qonunchilik tizimini shakllanishi o'ziga xos shaklda sodir bo'lgan. Huquqiy jihatdan tartibga solish sobiq sovet davrida vujudga kelib, ittifoq parchalangandan so'ng har bir mustaqil davlatning oldida o'z qonunchilik tizimini yaratish, shuningdek, tovar belgilarini tartibga soladigan qonun qabul qilish kabi muhim vazifalar bor edi.*

Kalit so'zlar: *chor Rossiyasi, eksklyuziv huquq, Xalq Komissarlari Kengashi, xalqaro shartnomalar, milliy qonunlar*

Tan olish kerakki, deyarli butun MDH mamlakatlarining tovar belgilari bo'yicha tarixi bevosita chor Rossiyasi davriga borib taqaladi. Xususan, Rossiyada tovar belgisiga bo'lgan huquqning shakllanishiga kelsak, chor Rossiyasida tovar belgisini chiqarish haqida birinchi eslatmalar 1667-yil 22-aprelda podsho Aleksey Mixaylovich davrida qabul qilingan "Yangi savdo nizomi"da qayd etilgan. Nizomni yaratuvchilardan biri bo'lgan Afanasy Lavrentyevich Ordin-Nashchokin bo'lib, ushbu shaxs bu hujjatni ishlab chiqishga katta hissa qo'shgan. Tovar belgilarini mahsulotlarning muqovasida qo'llash haqida gap ketganda, tovar belgilaridan mahsulotda to'g'ridan to'g'ri qo'llash 1744-yildagi "Barcha rus tovarlarini maxsus zavod belgilari bilan majburiy markalash to'g'risida"gi farmonning e'lon qilinishi bilan boshlangan deya olamiz. Shu farmondan so'ng ko'plab ishlab chiqaruvchi zavodlar o'z mahsulotlariga ishlab chiqaruvchi zavod nomini yoki ko'rinishi tushirishni boshlashgan.

1896-yilda "Tovar belgilari (tovar belgilari, belgilar va tamg'alar) to'g'risida"gi farmon kuchga kirgan. Ushbu farmonda tovar belgisining

ta'rifi ham keltirib berilgan edi. Tovar belgisiga bo'lgan eksklyuziv huquq haqida gapirganda shuni ta'kidlash kerakki, uning farqlanishi to'g'ridan to'g'ri savdo va sanoat bilan bog'liq davlat organining paydo bo'lishiga turtki bo'ldi deya olamiz va buning natijasida tovar belgisiga bo'lgan eksklyuziv huquqlarni ro'yxatdan o'tkazish imkoniyati yaratilishiga olib keldi. Tovar belgisi bo'lgan eksklyuziv huquqni amalga oshirishning muhim hujjati sifatida huquq egasiga vakolatli organ tomonidan beriladigan sertifikat hisoblanardi, bu sertifikat faqat muayyan turdagi tovarlarda tovar belgisini joylashtirish imkoniyatini nazarda tutardi xolos.

Sovet respublikasida tovar belgilari huquqiy muhofazasini tartibga soluvchi birinchi qonun hujjati 1918-yil 15-avgustdagi Xalq Komissarlari Kengashining "Tovar belgilari uchun boj to'g'risida"gi qarori qabul qilingan. Ushbu qarorga ko'ra, chor Rossiyasida mahalliy va xorijiy korxonalarga berilgan barcha guvohnomalar, tasdiqnomalar va sertifikatlar savdo hamda sanoat xalq komissarligida ro'yxatdan o'tkazilishi, ro'yxatdan o'tkazilmagan guvohnomalar esa haqiqiy emas deb topilishi belgilab qo'yiladi. Bundan tashqari, ushbu qaror tovar belgisini ro'yxatdan o'tkazish uchun to'lov miqdorini, shuningdek, tovar belgisini ro'yxatdan o'tkazish tartibini belgiladi. Qarorda, shuningdek, tovar belgisiga ega bo'lish huquqi faqat milliy, ya'ni davlat kompaniyalari uchun berilishi haqida qoida mavjud edi.

Shu tariqa sovet respublikasida tovar belgilari bilan bog'liq qarorlarga 1922 va 1923-yillarda o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi. Qonunchilik bazasini shakllantirishning keyingi bosqichi sifatida 1936-yil 3-iyuldagi SSSR Markaziy Ijroiya Qo'mitasining 47-sonli "Ishlab chiqarish markalari va tovar belgilari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Ushbu qarorga ko'ra, tovar belgilarni ro'yxatdan o'tkazish tartibiga o'zgartirish kiritildi. Masalan, dori-darmonlar va tibbiy asboblarni uchun tovar belgilarni ro'yxatdan o'tkazish sog'liqni saqlash xalq komissarligi tomonidan, mashinalar, uskunalarni, qurilish materiallari va kimyoviy moddalar uchun tovar belgisini rasmiylashtirish esa og'ir sanoat xalq komissarligi tomonidan amalga oshirilishi belgilab qo'yildi. Qolgan tovarlar bo'yicha tovar belgilarni ro'yxatdan o'tkazish SSSR Tashqi savdo xalq komissarligi yordamida amalga oshirilardi. Yangi hukumat tomonidan tayinlangan komissarliklar arizalarni ko'rib chiqardi va tovar belgisidan eksklyuziv foydalanish uchun huquq egalariga sertifikatlar ber edi.

O'tgan davr mobaynida tovar belgilari bilan bog'liq bir qancha qonunchilik hujjatlari qabul qilinishi va ularga ko'plab o'zgartirishlar kiritildi. Shu davr mobaynida XX asrning 2-yarmida Sovet ittifoqi xalqaro shartnomalarga ham e'tiborni qarata boshladi. Xususan, 1974-yil 8-yanvarda SSSR ixtirolar va kashfiyotlar bo'yicha davlat qo'mitasi tomonidan "Tovar belgilari to'g'risida"gi Nizom qabul qilindi. Bu nizom SSSRning xalqaro shartnomalarga qo'shilishi munosabati bilan amalda qabul qilinishi zarur bo'ldi, chunki bu nizomda tovar belgisi instituti uchun muhim bo'lgan quyidagi shartnomalar alohida ahamiyatga ega edi:

- 1957-yil 15-iyunda Nitsada tuzilgan "Tovar belgilarni ro'yxatdan o'tkazish uchun tovarlar va xizmatlarning xalqaro tasnifi to'g'risida"gi kelishuv;

- 1883-yil 20-martda Parijda tuzilgan sanoat mulkini muhofaza qilish bo'yicha Parij konvensiyasi.

Bozor iqtisodiyotining asta-sekin rivojlanishi mahsulotni individuallashtirish vositalarini himoya qilish va ulardan foydalanishning huquqiy masalalarini tartibga soluvchi qonun paydo bo'lish imkoniyatini oldindan belgilab qo'yishni talab qildi. Bunday qonun loyihasi 1991-yil 3-iyuldagi SSSRning 2293-1-sonli "Tovar belgilari va xizmat ko'rsatish belgilari to'g'risida"gi qonuni bo'ldi, bu qonun 1992-yil 1-yanvardan kuchga kirishi kerak edi, ammo Sovet Ittifoqi parchalangani sababli amal tatbiq etilmadi. Keyinchalik ushbu qonun loyihasi Rossiya Federatsiyasi Oliy Kengashi tomonidan 1992-yil 23-sentyabrdagi 3520-1-sonli "Tovar belgilari, xizmat ko'rsatish belgilari va tovarlarning kelib chiqish joyi nomlari to'g'risida"gi Rossiya Federatsiyasi qonunini ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qildi.

Sovet ittifoqining boshqa davlatlari ham o'z mustaqilligini qo'lga kiritgandan so'ng birin ketinlik bilan o'z qonunchilik bazasini shakllantirishni boshlashdi, shu asnoda intellektual mulk bilan bog'liq jarayonlarni ham tartibga solish borasida ko'plab normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilishdi. Iqtisodiyot rivojlanishi va bozor iqtisodi rivojlanishi tovar belgilarining muhofazasini joriy qilish zamon talabiga aylanishi davlatlarni tovar belgilarini himoyasini joriy etishda maxsus qonunchilikni yaratish hamda muhofaza tizimini yaratish asosiy e'tibor markaziga chiqdi.

Sovet ittifoqi parchalangandan so'ng MDH mamlakatlari ichida birinchilardan bo'lib Tojikiston Respublikasi 1991-yil 23-dekabrda 456-sonli "Tovar belgilari va xizmat ko'rsatish belgilari to'g'risida"gi qonunni

qabul qildi . Shundan so'ng barcha respublikalar ketma ketlikda o'z milliy qonunlarini qabul qilishni boshlashdi. Jumladan:

- 1993-yil 5-fevralda Belarus Respublikasining 2181-XII-son "Savdo belgilari va xizmat ko'rsatish belgilari haqida" Akti ;
- 1995-yil 22-noyabrda Moldova Respublikasining 588-XIII-son "Tovar belgilari va tovar kelib chiqqan joy nomlari to'g'risida" Qonuni ;
- 1993-yil 15-dekabrda Ukrainaning 3689-sonli "Tovarlar va xizmatlar belgilariga bo'lgan huquqlarni himoya qilish to'g'risida" Qonuni ;
- 1998-yil 14-yanvarda Qirg'iziston Respublikasining 7-son "Tovar belgilari, xizmat ko'rsatish belgilari va tovar kelib chiqqan joy nomlari to'g'risida" gi Qonuni ;
- 1998-yil 12-iyunda Ozarbayjon Respublikasining 504-IQ "Tovar belgilari va geografik ko'rsatkichlar to'g'risida"gi Qonuni ;
- 1999-yil 26-iyulda Qozog'iston Respublikasining 456-son "Tovar belgilari, xizmat ko'rsatish belgilari, geografik ko'rsatkichlar va tovar kelib chiqqan joy nomlari to'g'risida"gi Qonuni ;
- 2000-yil 20-martdagi Armaniston Respublikasining 41-son "Tovar belgilari va xizmat ko'rsatish belgilari, tovar kelib chiqqan joy nomlari to'g'risida"gi Qonuni ;
- 2001-yil 30-avgustdagi O'zbekiston Respublikasining "Tovar belgilari, xizmat ko'rsatish belgilari va tovar kelib chiqqan joy nomlari to'g'risida" Qonuni ;
- 2008-yil 23-oktabrdagi Turkmanistonning "Tovar belgilari, xizmat ko'rsatish belgilari va tovar kelib chiqqan joy nomlari to'g'risida"gi Qonuni .

Umumiy xulosa qilib aytadigan bo'lsak, MDH davlatlarida tovar belgilaridan foydalanish bilan bog'liq qonunchilik tizimining vujudga kelishi va shakllanishi postsovet makonida iqtisodiy mustaqillikka erishish va bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida sodir bo'ldi. Tovar belgilari bilan bog'liq qonunchilikning dastlabki versiyalari sovet ittifoqi parchalangandan so'ng 1990-yillarning 1-yarmida vujudga keldi hamda qabul qilinishni boshladi. Dastlabki qonunlar asosan sobiq SSSR ning intellektual mulk bo'yicha qonunchilik normalariga asoslangan tarzda ishlab chiqilgan edi. Keyinchalik har bir davlat alohida xalqaro maydonda o'z pozitsiyasini egallab borishi natijasida qonun ijodkorligi sohasida ko'plab ishlarni amalga oshirishdi hamda 2000-yillardan boshlab xalqaro miqyosda o'z qonunchilik bazasini qayta ko'rib chiqishni boshlashdi. Xususan, Rossiya, Armaniston, Qozog'iston kabi davlatlar o'z qonunchiligini Jahon savdo tashkilotining TRIPS (Trade-Related-Aspects

of Intellectual Property Rights) shartnomasi talablariga moslab o'zgartirish va qayta qabul qilish choralarini ko'rishdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT VA MANBAALAR:

1. Афанасьева В.И. Становление и развитие товарного знака и его законодательное обеспечение на примере России / В.И. Афанасьева // Право и государство: теория и практика. – 2016. – №4. – С. 39-44.
2. Царегородцев Е.А. Права владельцев товарных знаков и знаков обслуживания и их гражданско-правовая защита / Е.А. Царегородцев, С.А. Царегородцева, А.Д. Бурлаченко // Проблемы экономики и юридической практики. – 2017. – №3. – С. 57-60.
3. [www.adlia.tj] – https://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=12
4. [pravo.by] – <https://pravo.by/document/?guid=3961&p0=V19302181>
5. [www.legis.md] – https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136351&lang=ru
6. [ips.ligazakon.net] – <https://ips.ligazakon.net/document/DG021099>
7. [cbd.minjust.gov.kg] – <https://cbd.minjust.gov.kg/112553/edition/1242857/ru>
8. [e-qanun.az] – <https://e-qanun.az/framework/3293>
9. [adilet.zan.kz] – https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z990000456_
10. [www.arlis.am] – <https://www.arlis.am/hy/acts/8263>
11. [lex.uz] – <https://lex.uz/docs/-24925>
12. [turkmenistan.gov.tm] – <https://turkmenistan.gov.tm/index.php/ru/post/33873/zakon-turkmenistana-o-tovarnykh-znakakh>

IBROYIM YUSUPOV VA O'ZBEK SHE'RIYATI**Mawlenkulova Saltanat***Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
1-kurs magistranti*

Annotatsiya: *Maskur maqolada Ibroyim Yusupovning o'zbek ijodkorlari haqidagi she'rlariga tahlil va madaniy aloqalar haqida so'z boradi. Maqoladan Ibroyim Yusupov tominadan o'zbek tiliga tarjima qilingan she'rlarga misol va tahlillar o'rin olgan.*

Kalit so'zlar: *Ibroyim Yusupov, do'stlik, she'rlar, ijodkor, madaniy aloqalar*

KIRISH

Orta Osiyoga malum, atoqli shoir Ibroyim Yusupov she'riyatida o'zbek va qoraqalpoq xalqlari o'rtasidagi do'stlik mavzusi alohida o'rin tutadi. Ibroyim Yusupov turli janr va mavzularda ijod qilgan. U yozmagan mavzu, qalam tebratmagan janr yo'qdek. Shoirning 30 dan ortiq she'riy va nasriy toplamlari chop etilgan. U jurnalist sifatida ham birqator publitsistik maqolalar muallifi. O'zbek adabiyoti bilan abadiy do'stlik mavzusi Ibroyim Yusupov ijodidagi eng yorqin sahifalarni tashkil qiladi. U ijodkor, tarjimon, matbuot xodimi, jamoat arbobi sifatida o'zbek adabiyoti va madaniyatining yirik vakillari bilan do'stlashdi, ijodiy muloqotlarda, safarlarda birga bo'ldi. Ibroyim Yusupov ijodida millatlar totuvligi, ikki xalq o'rtasidagi mehr-muhabbat va hamjihatlikni aks ettiruvchi she'rlar talaygina. Ibroyim Yusupov o'zbek shoirlari va ijodkorlari bilan uzviy aloqada bo'lgan. Shoir o'zbek va qoraqalpoq xalqlari o'rtasida madaniy aloqalar ko'prigini o'rnata olgan shoir hisoblanadi. Ibroyim Yusupovning o'zbek shoir va shoirlari, ularning ijodiga hurmati baland bo'lgan va bu shoir she'rlarida o'z aksini topgan.

Masalan uning «Toshkentlik shoir do'stlarimga» deb nomlangan she'rida o'zbek she'riyatida alohida o'ringa ega bo'lgan bir qator shoirlar tilga olinadi.

Ulli Nawayidan tartıp búgingi
Kishkene Abdullanıń qosıǵına deyin
Ózbek sheriyati bir dúnya bolıp
Ruwxımda gúllep jasaydı meniń

Shoirning maskur she'rida Mirtemir, Oybek, G'afur G'ulom, Zulfiya singari o'zbek she'riatining buyuk siymolari ham tilga olinadi. She'rda Zulfiya Isroilovani Sharq ayollariga namuna sifatida kórsatgan. Shoirning Zulfiyaxonimga hurmati alohida bo'lgan. Ijodkorning «Qizing go'zal bo'lsin, shoira bo'lsin» she'ri bunga yaqqol misol bo'la oladi.

She'rda qiz farzandlarga Zulfiya deb ism qo'yishni maslahat beradi.

Ibroyim Yusupovning bir qator she'rlari do'stlik, xalqlar o'rtasidagi birdamlik va iliq muhabbatni tarannum qiladi. Masalan ; «O'zbekston», «Mustaqillik maydonidan o'tkanda», «Men Toshkentni sog'inaman ko'rmasam»

she'rlarida shoirning o'zbek xalqiga samimiy mehr va muhabbati ko'rinadi. Shoirning «Navoiyga» nomli she'rida g'azal mulking sultoni bo'lgan Alisher Navoiyga bo'lgan buyuk ehtiromi aks etgan.

...Sahro gullarini sochay poyingga,

Navoiyni suygan qoraqalpoq bo'lib.

Ibroyim der: ulug' ruhing oldida

Bosh egayin shogirding Berdaq bo'lib.

Muhammad Ali tarjimasidagi maskur she'r misralari nafaqat Ibroyim Yusupovning balki qoraqalpoq xalqining Navoiyning ulug' siymosiga alohida hurmatini bildiradi. «Bosh egayin shogirding Berdaq bo'lib» degan satrlar orqali qoraqalpoq klassik shoirlari ham Alisher Navoiyni o'zlariga ustoz deb bilgani va ijodini chuqur o'rganganligini ta'kidlaydi. Bu fikrlar Berdaqning «Izlar edim» she'rida ham o'z isbotini topgan. Ibroyim Yusupov Navoiyni juda qadrlagan va shoir ananalarini yangi davr mezonlari asosida davom ettirgan. Shoir o'zbek adabiyotidan tashqari, Sharq mumtoz adabiyotini o'zlashtirgan. Bu esa, shoir ijodining rang-barang bo'lishiga xizmat qilgan. Ibroyim Yusupov muxammas, g'azal, ruboyi va boshqa janrlar da ham erkin ijod qila olgan.

Ijodkorning ko'pgina she'rlarida o'zbek va qoraqalpoq xalqlari o'rtasidagi iliq munosabatlar, qaynoq mehr va samimiy muhabbat tasvirlanadi.

Tawıstay tarangan ózbek qızları,

Doslıq izzetlerin kórsetti mağan,

Eski doslarımday kúlisip bári,

Jaydı aldıma studentlik dasturxan.

Yuqorida keltirilgan to'rtlik orqali ikki xalqning o'rtasidagi qardoshlik munosabatlari, borni baham ko'rib, hamjihatlikda yashayotganligini anglaymiz.

Ibroyim Yusupov ning «Tug'ishganlik» she'rida xalqlar o'rtasidagi birdamlik va samimiy muhabbatni ko'ramiz.

O'zbekni o'z og'am etgan,
Ulkan baxtni in'om etgan,
Bir qozonda osh damlatgan,
Mehri issiq tug'ishganlik.

Yuqorida keltirilgan satrlarda sodda tarzda ifodalash orqali, o'zbek va qoraqalpoq xalqining birdamligini tasvirlay olgan. Shoir oddiy so'z va tasvirlardan foydalansa ham she'rlari dilga yaqin, yurakdan yuraklarga etib boradi. Tushinish ham qiyinchilik tug'dirmaydi. Ibroyim Yusupovning she'riyati bir oqiganda juda sodda tuyilgani bilan, shoir oddiy tasvirlash orqali o'quvchida katta falsafiy g'oya uyg'ota oladi.

Bu esa shoirning mahorati, qobiliyati va o'z ustida ishlashidan darak beradi.

Ibroyim Yusupov nafaqat o'zbek xalqi, shoirlari balki o'zbek xalqining taniqli madaniyat vakillariga atab ham she'rlar yozgan.

Shoir sanatimiz rivojiga katta hissa qo'shgan ijodkor Otajon Xudoyshukurovga atab «Joyhun shamollari» she'rini yozgan. She'rga maxsus kuy bastalangan va Otajon Xudoyshukurov tomonidan ijro etilgan. Bu qo'shiq xalqimiz orasida juda mashhur bo'lib, bugungi kunda ham yosh sana't va'killari tomonidan ijro etilib kelinmoqda.

El mehri so'nmas yuzingdan,
Ulug' daryoyi azimdan,
Qoraqalpoq, Xorazmdan,
Esar Jayhun shamollari.

Bu satrlardan san'at va ijod millat, hudud, yosh va til tanlamasligini anglaymiz. Xorazm geografik jihatdan bizga yaqin hudud bo'lganligi sababli, ikki hudud ijodkorlarining juda yaqin ijodiy aloqada bo'lgan va bu madaniy aloqalar kun sayin rivojlanib, hozirgi davrda ham davom etmoqta. Yana bir etiborga loyiq jihati Ibroyim Yusupov «Joyhun shamollari» she'rini o'zbek tiliga o'zi tarjima qilgan. Bu esa, shoirning serqirra ijodkor ekanligidan dalolat beradi.

Ibroyim Yusupovning o'zbek tiliga tarjima qilingan she'rlari talaygina. Shoir she'rlari turli yillarda takror-takror nashr qilingan. Shoir she'rlarini o'zbek tiliga Abdulla Oripov, Omon Matjon, Zulfiya, Yangiboy Qo'chqorov, Halima Xudayberdieva, Oydin Hojieva, Muhammad Ali, Maruf Jalil va boshqa shoirlar tarjima qilgan.

XULOSA

Ibroyim Yusupov va o'zbek she'riyati bir-biriga shambarshas bog'langan tushunchaki, ularni ajratib qarashning yoki o'rganishning iloji yo'qdek. Sababi, shoir asarlarni tadqiq qilish jarayonida Ibroyim Yusupov ijodida o'zbek she'riyati va ijodkorlari katta ahamiyatga ega ekanligining guvohi bo'lamiz. Aytish joyizki, o'zbek she'riyati tarixida ham Ibroyim Yusupov o'zining katta o'rni va o'quvchilariga ega. O'zbek xalqi shoirni qadrlaydi va she'rlarini sevib oqiydi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR :

1. К.Мәмбетов. "Өзбек хэм қарақалпақ әдебий байланыслары". Нөкис. "Қарақалпақстан".1992.
2. И.Юсупов. "Қоратол". "Ғафур Ғулом" нашрети Тошкент-1988
3. И.Юсупов. "Чўл торғайи" Ғафур Ғулом" нашрети Тошкент-1972

THE MANIFESTATION OF METAPHOR IN DISCOURSE AND ITS PRACTICAL COMMUNICATIVE FUNCTIONS IN COGNITIVE LINGUISTICS

Abdunazarova Nazira Dilshodovna

Termez University of Economics and Service

Faculty 1 of Pedagogy and Social-Humanitarian Sciences

Department of Philology and Language Teaching (Uzbek language)

2nd year student

Annotation: *This article analyzes the discursive features and communicative functions of metaphor within the framework of cognitive linguistics. The study of metaphor in Uzbek linguistics is highlighted not only as a linguistic unit but also as a cognitive phenomenon. The differentiation of metaphor according to discourse types and the manifestation of its cognitive-explanatory, pragmatic-argumentative, emotional-expressive, and heuristic functions are demonstrated. The research reveals the communicative possibilities of metaphor in various discourse contexts.*

Keywords: *cognitive linguistics, metaphor, discourse, communicative function, pragmatic-argumentative function, emotional-expressive function, heuristic function, literary text, thought process, metaphorical transfer, cognitive approach.*

Аннотация: *В данной статье проанализированы дискурсивные особенности и коммуникативные функции метафоры в рамках когнитивной лингвистики. Освещено изучение метафоры в узбекском языкознании не только как языковой единицы, но и как феномена мышления. Показано, как метафора проявляется в зависимости от типов дискурса, а также её когнитивно-объяснительная, прагматико-аргументативная, эмоционально-экспрессивная и эвристическая функции. В результате исследования раскрыты коммуникативные возможности метафоры в различных дискурсивных условиях.*

Ключевые слова: *когнитивная лингвистика, метафора, дискурс, коммуникативная функция, прагматико-аргументативная функция, эмоционально-экспрессивная функция, эвристическая функция, художественный текст, процесс мышления, метафорический перенос, когнитивный подход.*

Metaphor as a Cognitive-Linguistic Phenomenon. Language is not only a means of communication but also a crucial expression of human thinking and perception of the world. One of the new directions in linguistics—cognitive linguistics—focuses on the relationships between concepts, images, and cognitive processes as they are expressed through language. In this field, the phenomenon of metaphor holds a special place. Metaphor is not merely an artistic device, but rather one of the main mechanisms of human thought, knowledge structuring, and information sharing. Through metaphor, people comprehend complex and abstract concepts by expressing them through simple and familiar images. Therefore, metaphor manifests itself not only in language but also in thinking, culture, and social life.

The Cognitive-Linguistic Interpretation of Metaphor. In his work Cognitive Linguistics, Safarov investigates the cognitive aspects of metaphor and describes it as "a tool for thinking and acquiring knowledge about the world" [1]. He emphasizes that metaphor is not only a linguistic expression but also a product of thought. Mahmudov states that "metaphor is a speaker's way of perceiving and evaluating reality, and it is shaped in connection with socio-cultural factors" [2].

The Manifestation of Metaphor in Discourse and Its Communicative Functions

1. Cognitive-Explanatory Function: Metaphors help explain complex and abstract concepts through simpler and more familiar notions. In her work Anthropocentric Study of Text, Khudoyberganova highlights the explanatory function of metaphor and concludes that "metaphor facilitates perception by concretizing abstract concepts" [3].

2. Pragmatic-Argumentative Function: In the process of speech, metaphors serve as tools for influencing and persuading the listener. Yo'ldoshev, discussing the pragmatic aspects of metaphor, writes that "metaphor is used to enhance the effectiveness of speech and capture the listener's attention" [4].

3. Emotional-Expressive Function: Metaphors add emotional coloring to speech and express the speaker's subjective attitude. As Mirtojiyev points out, "metaphor performs the function of expressing the speaker's emotional attitude and evoking similar emotions in the listener" [5].

4. Heuristic Function: Metaphor enables the formation of new ideas and concepts and helps in finding new solutions to problems. This function is particularly significant in scientific discourse.

Characteristics of Metaphor Based on Types of Discourse. Khudoyberganova, based on her analysis of metaphors in literary texts, shows that they “reflect the author’s worldview, ensure imagery, and create aesthetic impact” [3]. Yo‘ldoshev also elaborates on the role of metaphor “in shaping the author’s style in literary texts” [4].

Mirtojiyev, analyzing the lexical-semantic characteristics of metaphor, emphasizes that “metaphor is the main mechanism for expanding word meanings and generating new meanings” [5].

In conclude, metaphor as a cognitive-linguistic phenomenon plays an important role in human thinking, perception of the world, and the organization of knowledge. It serves not only as a tool for aesthetic expression but also as a means of facilitating logical understanding, effectively conveying information, and increasing the impact of speech. Moreover, metaphor manifests differently across various types of discourse—scientific, literary, journalistic—actively reflecting the author’s purpose, style, and worldview. Thus, metaphor is a vivid representation of human thought in language, and by studying it, we can better understand the deep connection between language and cognition.

REFERENCES:

1. Safarov, Sh. (2006). Cognitive Linguistics. Jizzakh: Sangzor.
2. Mahmudov, N. (2012). In search of comprehensive linguistic research. Uzbek Language and Literature, No. 5, pp. 3–16.
3. Khudoyberganova, D. (2013). Anthropocentric Study of Text. Tashkent: Fan.
4. Yo‘ldoshev, M. (2008). Linguopoetics of Literary Text. Tashkent: Fan.
5. Mirtojiyev, M. (2010). Semasiology of the Uzbek Language. Tashkent: Mumtoz So‘z.

O'ZBEK TILIDAGI IBORA VA MAQOLLARDA SIGIR LEKSEMASINING QO'LLANILISHI

Pirmaxmatov Shohjahon Avaz o'g'li

O'zDJTU stajor-o'qituvchisi

Inoyatov Javohir Ne'matillo o'g'li

O'zDJTU stajor-o'qituvchisi

Xalqimiz qadimdan ko'chmanchi va o'troq shaklda hayot kechirishgan. Sigirni asosan suti va go'shti uchun boqishgan. Qadimdan odamlar sigirning suti va go'shti uchun boqishgan. «Sigiring xuranda bo'lsa berdi Hudo» degani hamma narsani yeydigan, ishtahasi yaxshi hayvonlarga nisbat ishlatiladi. Agar sigir hamma narsani yeydigan bo'lsa, ko'p yeyishi natijasida sigirni sut berishida ham o'zgarish yuz beradi. Ko'p yegan sigir ko'p sut beradi. Albatta bu sigirning go'shtiga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bu albatta boquvchi uchun foydali hisoblanadi. Shu sababli sigir qancha ko'p yesa bu sigirni egasi uchun ham Hudo bergan risq hisoblangan.

Qadimdan beri ommalashib, tildan tilga o'tib kelayotgan shu kabi xalq maqollari hozirga qadar o'z ahamiyatini yo'qotmasdan o'z ta'siri va ifodasini ko'rsatib kelyapti. "Sigir qanchalik qora bo'lmasin, uning suti doimo oq bo'ladi". Ya'ni, odam qanchalik yomon bo'lmasin, u odamda hali ham yaxshi narsa bor. Bu hayotda hech kim qadrsiz emas. Bu hayotda hech kim yo'q emas. Bu hayotda hech kim «ona uchun yaxshi» emas. Har kim biror narsa uchun yaxshi. Hech kim hamma narsa uchun yaxshi emas. Biror kishi siz kutgan narsani qila olmasa, bu odam hech narsa degani emas. Va kimdir siz qilayotgan ishni qila olmasa, bu ular shunday degani emas...

Bizning jamiyatda ayrim insonlar shu darajaga kelishganki hamma narsani, voqea hodisalarni va hatto insonlarni ham tashqi ko'rinishiga qarab baholashadi. Buning qanchalik xato ekanligini ba'zida anglasalarda shu tuzum asosida yashayverishadi. To'g'ri tashqi ko'rinishdan ham nimanidir anglash mumkin ammo bu katta bir butunlikning kichik bo'lagi xolos. Har doim asl haqiqat ichki dunyoda ya'ni insonning qalbida namoyon bo'ladi. Yuqorida keltirilgan «Sigir qanchalik qora bo'lmasin uning suti doimo oq bo'ladi» maqolining mazmun mohiyatini chuqurroq o'rganadigan bo'lsak: Yer yuzidagi jamiyki insonlar kim bo'lishlari qanday bo'lishlaridan qat'iy nazar ularda qalb bor. Demak tashqi ko'rinish ko'pincha aldamchidir. Oqlik, soflik, tozalik esa ko'ngildadir. Sigirning

rangi qanday bo'lishidan qat'iy nazar uning suti doimo oppoq bo'lib qolar ekan, insonlarning tashqi dunyosi qanday bo'lsa ham qalbining eng tubidagi soflik o'zgarmasdan qolaveradi.

Maqollardagi hayvonlar tasvirlarini solishtirish va turli tillardagi so'zlar nafaqat ma'lum bir narsani kuzatishga imkon beradi. Majoziy ma'nolarning namoyon bo'lish tizimi, balki ma'lum bir tilda nima uchun ekanligini tushunish shaxsning ma'lum fazilatlarini ifodalash aniq bu hayvoniy obraz, ya'ni xalq madaniyati xususiyatlarini ochib berish.

“Sigirning yeliniga qarama,yemiga qarama”.

Xalqimiz orasidagi bu maqolning manosini tahlil qiladigan bo'lsak,Sigir oddiy xalqning asosiy tirikchilik manbayi bo'lgan davrlarda juda qadrlangan.Bugungi kunda ilm fan rivojlanib sigirlar asosiy o'rin egallamasligi mumkin.Garchi shunday bo'lsada bugungi kunda ham qishloq joylaridagi aholi uchun sigiri asosiy boyligi hisoblanadi. Sigirga ko'proq yem xashak berilsa sigir ko'p sut beraveradi. Faqatgini unga ko'proq e'tibor bo'lsa bo'lgani. Unga ortiqcha e'tibor shart emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA INTERNET SAYTLARI:

1.O'zbek xalq maqollari. «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik korapaniyasi Bosh tahririyati, 2005.

2.O'zbek tilining paremiologik lug'ati Berdiyarov Hamdam,Rasulov Razzak Toshkent” o'qituvchi” 1984.

3.kotowaza.jp.com.

NODIVERGENT KO'RINISHDAGI NOCHIZIQLI PARABOLIK TENGLAMA CHEGARALANMAGAN YECHIMLARINI TADQIQ QILISH

Ismoilova M. O.

University of Management and Future Technologies

munisaismoilova9718@gmail.com

Xabibullaeva Sh.A.

University of Management and Future Technologies

shahlo.m.d@gmail.com

KIRISH

Jahon miqyosida nodivergent ko'rinishdagi nochiziqli parabolik tenglama chegaralanmagan yechimlariga bag'ishlangan tadqiqotlar dolzarb va zarur hisoblanadi. Butenglamalar sistemasi bilan ifodalanadi va yonish jarayonlari (qattiq va suyuq yonuvchilarning alangalanish modellari), issiqlik yadroviy lazerli sintez, nochiziqli to'liqlar nazariyasi, issiqlik diffuziya jarayonlari, filtratsiya kabi masalalarning tadqiqot ob'ekti hisoblanadi. Shu sababli ikki komponentali blow-up rejimli nochiziqli muhitlarda matematik modellarni tadqiq etish matematikaning muhim vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Hozirgi vaqtda dunyoda nodivergent ko'rinishdagi parabolik tipdagi tenglamalar sistemalari bilan tavsiflanuvchi diffuzion jarayonlarning matematik modellari keng tarqalmoqda. Bunday diffuziya jarayonlarining matematik modellari yonish nazariyasida qattiq va suyuq yonuvchilarning alangalanish, nochiziqli issiqlik o'tkazuvchanlik, gaz va suyuqliklar fil'tratsiyasi, biologik populyatsiya jarayonlarining kechishini ochib berishda keng qo'llanib kelinmoqda. Bugungi kunda A.A.Samarskiy, S.P.Kurdyumov, V.A.Galaktionov, M.Wang, M. Winkler va M.M.Aripov ilmiy maktablari yaratayotgan usullar taqribiy avtomodel yechimlarni o'rganishda yaxshi samara berayotgan bo'lsada, blow-up rejimli turli nochiziqli matematik modellar uchun hozirda yetarlicha asoslangan nazariyalar mavjud emas. Solishtirish prinsipiga asoslangan solishtirish teoremlari turli nochiziqli masalar sinfini, hamda oddiy differensial tenglamalarni va xususiy hosilali tenglamalarni, ayniqsa nochizililarini tadqiq qilishda muhim o'rin tutadi. Mazkur teoremlar ushbu yondashishning nochiziqli masalarni tadqiq qilishda differensial tengsizliklar metodi deb ham nomlanadi va u mazmun jihatdan chekli nochiziqli tenglamalar yechimining Chaplign usuli g'oyalarini rivojlantirishdan iboratdir. Mazkur usul, avval birinchi tartibli skalyar oddiy differensial tenglamalar uchun Koshi masalasi, so'ng nochiziqli parabolik tipdagi masalalar misolida namoyon etiladi. Bu masala birinchi bo'lib,

Chapligin tomonidan o'tgan asrning 20 yillari boshlarida qaralgan bo'lib, nochiziqli differensial tenglamalar nazariyasining samarali usullaridan birining boshlanishiga olib kelgan.

O'zbekistonda mustaqillik yillarida fundamental fanlarning ilmiy va amaliy tatbiqiga ega bo'lgan biologik, biofizik, kimyoviy va seysmologik jarayonlarni matematik modellashtirish, sonli usullarini ishlab chiqish kabi dolzarb yo'nalishlariga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu borada nochiziqli to'liq tarqalishi, mexanikada g'ovak tuproqdagi filtrlash, tibbiyotda mayda qon tomirlarida qonning harakatlanishi, issiqlik tarqalishi, biologik populyatsiyaning o'sishi va ko'chishi kabi jarayonlarni matematik modellashtirish, nochiziqli matematik modellarga xos effektlarni aniqlash va sonli-analitik yechish usullarini ishlab chiqish bo'yicha salmoqli natijalarga erishildi.

Masalaning qo'yilishi

Nochiziqli muhitda issiqlik diffuziyasi va yonish jarayonlarini modellashtiruvchi parabolik tipdagi tenglama uchun quyidagi Koshi masalasi avtomodel yechimlar sifat xossalarini tadqiqiga bag'ishlangan: $Q=(0,T)\times R$ sohada nodivergent turdagi tenglama uchun Koshi masalasini ko'rib o'tamiz:

$$\frac{\partial u}{\partial t} = u^3 \left[\frac{\partial}{\partial x} \left(u^{\frac{1}{2}} \frac{\partial u}{\partial x} \right) + \frac{\partial}{\partial y} \left(u^{\frac{1}{2}} \frac{\partial u}{\partial y} \right) \right] + u^2 \quad (1)$$

$$u|_{t=0} = u_0(x) \geq 0, x \in R \quad (2)$$

Ma'lumki, (1) tenglama sonli parametrlari qiymatlariga bog'liq holda turli jarayonlarni ifodalaydi: biologik tur diffuziyasi, kuchsiz magnit maydonlarida rezistiv diffuziya hodisalari, infeksiya kasalliklar tarqalishi, diffuzion yonish jarayonlarini va boshqalar. (1) tenglama $u=0$ yoki $\nabla u=0$ bo'ladigan sohada buziluvchi bo'lib, klassik ma'noda yechimga ega bo'lmasligi mumkin. Bunday holatlarda (1) tenglama uchun umumlashgan yechimlar izlanadi va o'rganiladi. Bu turdagi masalalarni sonli yechish uchun avtomodel yechim quriladi va masala yechimlarining sifat ko'rsatkichlari o'rganiladi. Chiziqsiz ajratish usuli yordamida qurilgan avtomodel yechimlardan keyinchalik boshlang'ich yaqinlashish sifatida foydalanish mumkin

Yechimni quyidagi ko'rinishda izlaymiz

$$u(x,t) = \bar{u}(t) \omega(|x|, \tau(t))$$

$$\bar{u}(t) = A(T-t)^\gamma$$

$$\text{Bu yerda } \gamma = -1, \quad A = 1|x| = \sqrt{x^2 + y^2}$$

$$\tau(t) = -A^2 \frac{(T-t)^{2\gamma+1}}{2\gamma+1}, \quad \omega(\tau, x) = f(\xi), \quad \xi = |x| \tau^{-\frac{1}{2}}$$

$f(\xi)$, funksiyalar esa quyidagi avtomodel masalaning yechimi bo'ladi:

$$f^{\frac{3}{2}} \xi^{-1} \frac{d}{d\xi} \left(f^{\frac{1}{2}} \xi \frac{df}{d\xi} \right) + \frac{\xi}{2} \frac{df}{d\xi} + (f^2 - f) = 0$$

Asosiy natijalar.

(1) Tenglama sifat xossalarini tadqiq qilish uchun quyidagicha funksiyani qaraymiz:

$$f(\xi) = B(a + \xi^n)^m$$

Bunda $m = \frac{1}{2}$, $n = 2$, $a > 0$.

$$B = \sqrt{\frac{2}{3}}$$

Topilgan funksiya (1), (2) masalaning quyi yechimi ekanligini haqidagi teorema isbot qilingan.

Teorema. $B = \sqrt{\frac{2}{3}}$, $m = \frac{1}{2}$ va $n = 2$ bo'lganda $u_-(t, x) \leq u(t, x)$ shart

bajarilsin.

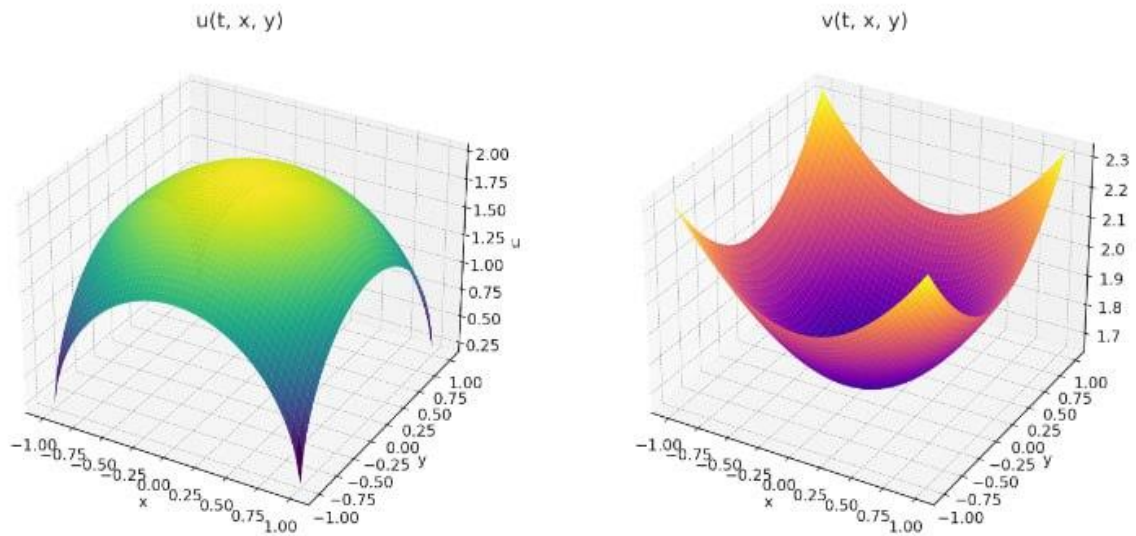
U holda (1), (2) masala umumiy yechimlari uchun $t \rightarrow T$ da quyidagicha baholash o'rinli $u_-(t, x) \leq u(t, x)$ $x \in R$

$$\text{bu yerda } u_-(t, x) = \sqrt{\frac{2}{3}} \cdot (T-t)^{-1} \cdot (a - \xi^2)^{\frac{1}{2}}$$

$\bar{u}(t), \xi$ – yuqorida aniqlangan funksiyalar.

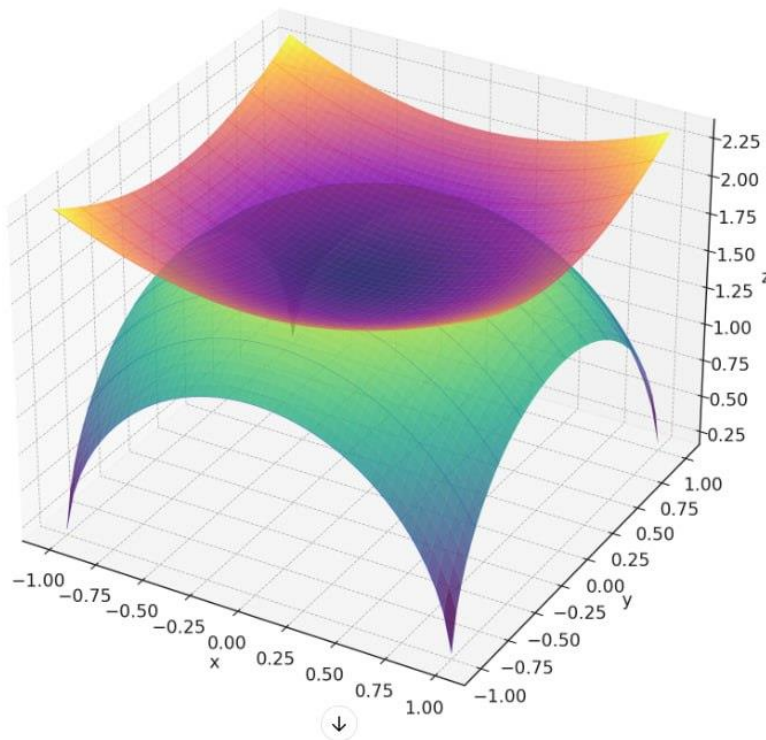
Aniq yechimni topa olmaganda uni baholash yoki asimptotikasini topish ham yaxshi natija hisoblanadi. Topilgan quyi yoki yuqori yechimlar bizga aniq yechim haqida dastlabki ma'lumotlarni beradi.

Quyi va yuqori yechimlar grafik ko'rinishida quyidagicha aks etadi

quyi yoki yuqori yechimlarni birlashtirib aniq yechim haqida dastlabki ma'lumotga ega bo'lamiz u quyida chegaralangan soha oralig'ida bo'lishi ma'lum.

$u(t, x, y)$ va $v(t, x, y)$ bilan chegaralangan soha

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. AS Matyakubov, J.O. Khasanov, M.O. Ismoilova. Asymptotic representation of blow-up modes of parabolic equation not in divergence form with source. Сборник трудов I Международной научной конференции, 25-26 апреля 2022 года. Ташкент: Университет, 2022.—С. 204-205.
2. AS Matyakubov, DR Raupov. Numerical and visual modeling for blow-up modes in twocomponent nonlinear media. Проблемы вычислительной и прикладной математики. Номер: 2 (39), 2022, Стр: 40-51.
3. AS Matyakubov, DR Raupov. Explicit estimate for blow-up solutions of nonlinear parabolic systems of non-divergence form with variable density. AIP Conference Proceedings, Volume 2781, Issue 1, 020055 (2023).
4. Matyakubov A. S., Raupov D. R. Estimates of the blow-up solution of a cross-diffusion parabolic system not in divergence form //Bukhara–Samarkand–Tashkent. – 2019. – Т. 16. – С. 106.
5. M Aripov, AS Matyakubov, JO Xasanov. Global solvability and explicit estimation of solutions of a cross-diffusion parabolic system in non-divergent form with a source and variable density. Mathematics and its application. Contemporary mathematics and its application: abstracts of the international scientific conference 2021, 23-24

YUQORI NAFAS YO'LI KASALLIKLARI BILAN OG'RIGAN O'SMIR QIZLARDA HAYZ SIKLINI BUZILISHINI PROGNOZLASH, PROFILAKTIKA QILISH VA DAVOLASH

Muallif: Tolipova B.M, TashPMI

Ilmiy rahbar: Navruzova R.S

KIRISH

O'smirlik davri – organizmda intensiv o'sish va gormonal o'zgarishlar davri bo'lib, bu davrda turli tashqi va ichki omillar hayz siklining buzilishiga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, yuqori nafas yo'li infeksiyalari (angina, bronxit, faringit) o'tkir yoki surunkali kechishi organizm immunologik holatini pasaytiradi va gormonal disbalansga olib kelishi ehtimoli yuqori.

MAQSAD:

Yuqori nafas yo'li kasalliklari bilan og'rigan o'smir qizlarda hayz sikli buzilishining sabablarini o'rganish, ushbu buzilishlarni erta aniqlash, oldini olish choralari va samarali davolash usullarini ishlab chiqish.

MATERIAL VA USLUBLAR:

Tadqiqotda 12–18 yoshdagi 100 nafar o'smir qizlar ishtirok etdi. Ular 2 guruhga ajratildi: yuqori nafas yo'li kasalliklari bilan og'riganlar (asosiy guruh) va sog'lomlar (nazorat guruhi). Hayz sikli monitoringi, gormonal tahlillar, ultratovush tekshiruvi va psixologik baholash o'tkazildi.

NATIJALAR:

- Asosiy guruhda hayz siklining buzilishi 65% hollarda qayd etildi (oligomenoreya, amenoreya, dismenoreya).
- Gormonal tahlillar LH/FSH nisbati va prolaktin miqdorining o'zgarishini ko'rsatdi.
- Psixologik stress darajasi yuqori bo'lgan bemorlarda hayz buzilishi xavfi oshgan.
- Immun tizimining zaiflashuvi gipotalamo-gipofizar-ovarial tizimga salbiy ta'sir ko'rsatgani aniqlangan.

XULOSA

Yuqori nafas yo'li kasalliklari bilan og'rigan o'smir qizlarda hayz sikli buzilishining yuqori darajada uchrashi ularning umumiy sog'lig'ini kuzatib borish va erta tashxis qo'yish zarurligini ko'rsatadi. Kompleks yondashuv – immunitetni mustahkamlash, gormonal muvozanatni tiklash va psixologik yordam – asosiy profilaktika va davolash usullari hisoblanadi.

XULOSA

Yuqori nafas yo'li kasalliklari bilan og'riqan o'smir qizlarda hayz sikli buzilishining yuqori darajada uchrashi ularning umumiy sog'lig'ini kuzatib borish va erta tashxis qo'yish zarurligini ko'rsatadi. Kompleks yondashuv – immunitetni mustahkamlash, gormonal muvozanatni tiklash va psixologik yordam – asosiy profilaktika va davolash usullari hisoblanadi.

MAKTAB SHAROITIDA ELEKTRON KUNDALIK VA ELEKTRON JURNALLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Farxodova Nigina Muminjon qizi
Buxoro innovatsiyalar universiteti
“Ta’limda axborot texnologiyalari”
yo’nalishi magistranti

Annotatsiya: *Ushbu tezisda maktab ta’lim jarayonida elektron kundalik va elektron jurnallardan foydalanishning samaradorligi o’rganilgan. Elektron tizimlarning afzalliklari, jumladan, ma’lumotlarni boshqarish qulayligi, shaffoflikni oshirishi, ish jarayonlarini avtomatlashtirish va ekologik samaradorlikka qo’shgan hissasi tahlil qilingan. Samaradorlikni baholash uchun ta’lim sifati, davomat va analitik imkoniyatlar kabi mezonlarga e’tibor qaratilgan. Shu bilan birga, tizimlarni joriy etishda duch kelinadigan texnik va moliyaviy qiyinchiliklar ham ko’rib chiqilgan. Xalqaro tajribalar – Estoniya, Finlandiya va Rossiya misolida elektron tizimlarning ta’limdagi ijobiy natijalari yoritilgan. Tezisda elektron kundalik va jurnallarni samarali joriy etish bo’yicha tavsiyalar berilgan bo’lib, ular milliy ta’lim tizimini zamonaviylashtirish uchun muhimdir.*

Kalit so’zlar: *elektron kundalik, elektron jurnal, samaradorlik, ta’lim sifati oshirish, raqamli texnologiyalar.*

KIRISH

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta’lim tizimiga yangi imkoniyatlar yaratib bermoqda. Xususan, elektron kundalik va elektron jurnallar maktablarda ta’lim jarayonini boshqarishni avtomatlashtirish, shaffoflikni oshirish va ma’lumot almashish samaradorligini ta’minlashda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu tezisda elektron kundalik va jurnallardan foydalanish samaradorligi, ularning afzalliklari va joriy etishdagi qiyinchiliklar tahlil qilinadi.

Elektron kundalik va elektron jurnallar maktablarda ta’lim jarayonini boshqarishni avtomatlashtirishga qaratilgan zamonaviy vositalardan biri bo’lib, ularning samaradorligini tahlil qilish quyidagi sohalarda muhim ahamiyat kasb etadi:

Elektron kundalik va jurnallarning afzalliklari:

Ma'lumotlarni saqlash va ulardan foydalanish: Ma'lumotlar bulut texnologiyalari orqali saqlanadi, bu esa ular yo'qolish xavfini kamaytiradi va istalgan vaqtda kirish imkonini beradi.

Shaffoflik va nazorat: Ota-onalar o'z farzandlarining baholari va darsga qatnashuvini onlayn ko'rish imkoniga ega bo'ladi.

O'qituvchilar uchun qulaylik: Baholarni kiritish, dars jadvalini tuzish va o'quvchilarning davomati haqida hisobotlar tayyorlash jarayonini osonlashtiradi. Atrof-muhitga ijobiy ta'sir: Qog'oz iste'molini kamaytirib, ekologik samaradorlikni ta'minlaydi.

Elektron kundalik va jurnallarning samaradorligini o'lchash Ta'lim sifatiga ta'siri: Elektron tizimlar orqali ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasida aloqa kuchayadi, bu esa o'quvchilarning intizomi va o'qish samaradorligini oshiradi.

Davomatni yaxshilash: Elektron jurnallar orqali davomatni kuzatish va ota-onalarni xabardor qilish samaradorlikni oshiradi.

Ish jarayonlarini tezlashtirish: O'qituvchilar va maktab ma'muriyati uchun vaqt tejraladi, chunki hisobotlar avtomatlashtirilgan holda olinadi.

Analitik imkoniyatlar: Ma'lumotlarni tahlil qilish orqali o'quv jarayonidagi muammolarni aniqlash va ularga tezkor yechim topish imkonini beradi.

O'rganish usullari: Elektron kundalik va jurnallarning samaradorligini baholashda quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

So'rovnoma va intervyular: O'quvchilar, ota-onalar va o'qituvchilarning fikrlarini o'rganish.

Statistik tahlil: Elektron tizim joriy etilgandan keyin baholar va davomatdagi o'zgarishlarni tahlil qilish.

Tajriba-sinov ishlari: Elektron tizimlar bilan ishlashdan oldingi va keyingi natijalarni taqqoslash.

Vaqt va resurslarning tejash o'lchovlari: Tizimning o'qituvchilar va boshqaruv uchun sarflanadigan vaqtni kamaytirishdagi hissasini o'rganish. Amalga oshirishdagi qiyinchiliklar va texnik muammolar: Internetga ulanish yoki tizimdagi nosozliklar ta'lim jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Foydalanuvchilarni o'rgatish: O'qituvchilar va ota-onalarga elektron tizimlar bilan ishlashni o'rgatish vaqt talab etadi.

Moliyaviy xarajatlar: Bunday tizimlarni joriy etish va ularni qo'llab-quvvatlash uchun mablag' zarur.

Elektron kundalik va jurnallarning global tajribasi

Finlandiya, Estoniya va Singapur tajribasi: Ushbu davlatlarda elektron ta'lim tizimlari muvaffaqiyatli amalga oshirilib, ta'lim sifatining sezilarli darajada oshishiga olib kelgan.

Qozog'iston va Rossiya misoli: Elektron kundalik joriy etish orqali o'quv jarayonlarini boshqarishda shaffoflikka erishilgan.

Elektron kundalik va jurnallarning afzalliklari

Elektron kundalik va jurnallar nafaqat o'qituvchilarga, balki o'quvchilar va ota-onalarga ham bir qancha qulayliklar yaratadi:

Ma'lumotlarni boshqarish qulayligi: Bulut texnologiyalari asosida ma'lumotlarni xavfsiz saqlash va ulardan istalgan vaqtda foydalanish imkonini beradi. Bu, ayniqsa, uzoqdan ta'lim yoki kutilmagan texnik nosozliklar holatida samarali hisoblanadi.

Shaffoflik va samaradorlik: Ota-onalar o'z farzandlarining baholari, davomati va uy vazifalarini real vaqt rejimida kuzatib borishi mumkin. Bu o'quvchilar intizomini mustahkamlaydi va ta'lim jarayonidagi shaffoflikni ta'minlaydi.

Ish jarayonlarini avtomatlashtirish: O'qituvchilar dars jadvallarini rejalashtirish, hisobotlar tayyorlash va baholarni kiritish kabi vazifalarni avtomatlashtirish orqali o'z vaqtlarini tejashadi.

Ekologik samaradorlik: Qog'ozdan foydalanishni kamaytirib, ekologik barqarorlikka hissa qo'shadi.

Elektron kundalik va jurnallarning samaradorligini o'lchash

Elektron tizimlarning samaradorligini baholash uchun quyidagi yo'nalishlarda tadqiqot o'tkazish mumkin:

Ta'lim sifatiga ta'siri:

O'quvchilar o'z faoliyatlarini elektron kundalikda kuzatib, baholar va vazifalar haqida xabardor bo'ladi. Bu ularning o'qishga bo'lgan mas'uliyatini oshiradi.

Davomatni yaxshilash:

Elektron jurnallar o'quvchilarning darsga qatnashishini nazorat qilish va ota-onalarni xabardor qilishni osonlashtiradi.

Ish jarayonlarini tezlashtirish:

O'qituvchilar hisobot tayyorlashga ketadigan vaqtni qisqartiradi va asosiy e'tiborni dars sifati va o'quvchilarning bilim olishiga qaratadi.

Analitik imkoniyatlar:

Elektron tizimlar orqali o'quvchilar va sinflarning o'qish samaradorligini tahlil qilish mumkin. Bu esa ta'lim jarayonidagi kamchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish uchun aniq choralar ko'rishga yordam beradi.

Joriy etishdagi qiyinchiliklar

Texnik infratuzilma muammolari:

Maktablarda barqaror internet tarmog'i va zamonaviy kompyuter texnikasining yetishmasligi elektron tizimlarning joriy etilishini sekinlashtiradi.

Foydalanuvchilarni tayyorlash: O'qituvchilar va ota-onalarni elektron tizimlardan samarali foydalanishga o'rgatish uchun vaqt va resurslar talab etiladi.

Moliyaviy xarajatlar: Elektron tizimlarni joriy etish va texnik xizmat ko'rsatish mablag' talab qiladi.

Xalqaro tajriba Elektron kundalik va jurnallar ko'plab mamlakatlarda muvaffaqiyatli joriy etilgan.

Estoniya: Ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni keng joriy qilish orqali o'quvchilar va o'qituvchilarning samaradorligini sezilarli oshirgan.

Finlandiya: Elektron kundalik ota-onalar va maktablar o'rtasida samarali aloqa vositasi sifatida keng qo'llaniladi.

Rossiya: Elektron tizimlar maktab davomatini yaxshilash va ta'lim sifatini oshirishda muvaffaqiyat qozongan.

Xulosa va tavsiyalar:

Elektron kundalik va jurnallarni samarali joriy etish uchun quyidagi choralarni ko'rish lozim:

Maktablar texnik infratuzilmasini yaxshilash va barqaror internet tarmog'i bilan ta'minlash.

O'qituvchilar va ota-onalarni doimiy ravishda o'qitish va malakasini oshirish.

Elektron tizimlarni milliy ta'lim standartlariga moslashtirish va mahalliy sharoitlarga mos vositalarni ishlab chiqish.

Elektron kundalik va jurnallar ta'lim tizimini zamonaviylashtirishning muhim qismi hisoblanadi. Ularning joriy etilishi nafaqat ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi, balki jamiyatda ta'lim sifati va shaffoflikni ta'minlashga hissa qo'shadi. Elektron kundalik va jurnallarning samaradorligini oshirish uchun: Maktablar texnik infratuzilmasini yaxshilash. O'qituvchilar va ota-onalarni muntazam ravishda o'qitish. Elektron tizimlarni milliy ta'lim standartlariga moslashtirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasi" bo'yicha farmoni.
3. Akhmedov A.A., "Raqamli ta'lim tizimlari va ularning maktablarda qo'llanilishi". O'zbekiston Ta'lim Tadqiqotlari Jurnali, 2022.
4. Karimova D.T., "Elektron kundalik va uning ta'lim sifatini oshirishdagi o'rni". Ta'lim innovatsiyalari, 2023.
5. European Commission, "Digital Education Action Plan 2021-2027". URL: <https://ec.europa.eu>.
6. UNESCO, "Education in a Post-COVID World: Nine Ideas for Public Action". 2021. URL: <https://unesco.org>.
7. Rossiya Federatsiyasi Ta'lim Vazirligi, "Elektron kundalik va jurnalni joriy qilishning samaradorlik tahlili". Moskva, 2021.
8. Estoniya Ta'lim Vazirligi, "Digital solutions in schools: e-Diary implementation". Tallinn, 2022.
9. Elektron kundalik loyihasining rasmiy sayti: <https://kundalik.com>.
10. Elektron jurnallar va raqamli tizimlarni joriy etish bo'yicha xalqaro ekspert fikrlari: <https://edtechreview.in>.
11. Davletyarov, A., D. Suyunov, and A. Kenjabaev. "State regulation of the digital transformation of the economy." American Journal of Business Management, Economics and Banking 9 (2023): 145-150.
12. Suyunov, Dilmurod, and Aman Kenjabaev. "Achievements And Problems in Further Development of The Digital Economy in UzbekistanScientific Considerations." Web of Scientists and Scholars: Journal of Multidisciplinary Research 1.7 (2023): 38-45.
13. Suyunov, D. X., and E. A. Xoshimov. "The main directions of development of the corporate governance system in Uzbekistan in modern conditions." Economics and Innovative Technologies 2019.4 (2019): 11.
14. Suyunov, Dilmurod Kholmuradovich. "Scientific Foundation For Implementation Of The Compliance Control System At Corporate Enterprises." The American Journal of Management and Economics Innovations 3.06 (2021): 138-145.
15. Suyunov, Dilmurod Kholmuradovich. "Scientific Foundation For Implementation Of The Compliance Control System At Corporate Enterprises."
16. Суюнов, Дилмурод, and Элмурод Хошимов. "Замонавий шароитларда Ўзбекистонда корпоратив бошқарув тизими

ривожланишининг асосий йўналишлари." Экономика и инновационные технологии 4 (2019): 197-210.

17. Суюнов, Дилмурод Холмуродович, and Элмурод Абдусатторович Хошимов. "ЗАМОНАВИЙ ШАРОИТЛАРДА ЎЗБЕКИСТОНДА КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВ ТИЗИМИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ."

18. Olimovich, Aliev Kibar, M. Butabaev, and Suyunov D. Kh. "Project management in the system of strategic company management." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.7 (2023): 40-44.

Olimovich, Aliev Kibar, M. Butabaev, and Suyunov D. Kh. "PROJECT MANAGEMENT IN THE SYSTEM OF STRATEGIC COMPANY MANAGEMENT." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.7 (2023): 40-44.

SO‘Z TURKUMLARINI O‘RGATISH METODIKASI (“OT” SO‘Z TURKUMI MISOLIDA)

Jo‘rayeva Go‘zal Qodirovna

ISFT Filologiya va tillarni o‘qitish kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: *mazkur maqolada ot so‘z turkumini maktab darsliklarida berilishi, boshlang‘ich sinfda so‘z turkumi, ot mavzularining o‘qitilishi yoritilgan. Mavzularni tushuntirishda bola bilan olib boradigan ish turlari tavsiya qilingan.*

Kalit so‘z va iboralar: *so‘z turkumi, boshlang‘ich sinf, so‘z, shaxs, narsa, harakat, holat, so‘roq.*

Abstract: *This article discusses the teaching of noun phrases in school textbooks, teaching noun phrases in primary school, and teaching noun topics. Types of work with children to explain the topics are recommended.*

Keywords and phrases: *noun phrase, primary school, word, person, thing, action, state, question.*

Аннотация: *В этой статье рассматривается преподавание именных фраз в школьных учебниках, преподавание именных фраз в начальной школе и преподавание именных тем. Рекомендуются виды работы с детьми по объяснению тем.*

Ключевые слова и фразы: *именная фраза, начальная школа, слово, лицо, вещь, действие, состояние, вопрос.*

So‘z turkumlari ustida ishlash metodikasining lingvistik asosi so‘zlarning leksik-grammatik, morfologik va sintaktik belgilariga ko‘ra turli guruhlarga ajratilishi, ya‘ni so‘z turkumlari haqidagi ilm hisoblanadi.

So‘zlarni leksik-grammatik turkumlarga ajratishda uch belgiga:

- 1) leksik ma‘nosi (nimani ifodalashi, ya‘ni shaxs, narsa, harakat yoki holat, belgi kabilarning umumlashtirilgan ma‘nolari),
 - 2) morfologik (so‘zning turli shakllari tizimi)
 - 3) sintaktik (turli morfologik shakllarning sintaktik vazifa bajarishi)
- belgilariga asoslaniladi. Demak, so‘z turkumlari ustida ishlash o‘quvchilarning muayyan guruhdagi so‘zlarni umumlashtirilgan ma‘nolarini, kishilarning aloqa vositasi sifatidagi rolini tushunib olishlariga qaratilishi zarur.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari so‘z turkumlari (ot, sifat, son, olmosh, fe‘l) bilan umumiy tanishtirilgandan so‘ng har bir leksik-grammatik guruh alohida

o'rganiladi. Bu so'z turkumlarini o'rganishning boshlang'ich bosqichidayoq ularni taqqoslashga qulay sharoit yaratadi va shakllantiriladigan grammatik tushunchaning asosiy tomonlarini aniqroq ajratishga imkon beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ot, sifat, son, fe'ning quyidagi xususiyatlarini bilib oladilar:

- 1) so'z nimani bildirishi (shaxs, narsa, belgi, miqdor va tartib, harakat yoki holat);
- 2) qanday so'roqlarga javob bo'lishi;
- 3) o'zgarish-o'zgarmasligi, qanday doimiy kategoriyalari mavjudligi;
- 4) gapda, asosan, qanday bo'lak vazifasida kelishi.

O'quvchilar mana shu o'rgangan belgilari asosida so'z turkumlarini taqqoslaydilar. Ular nimani o'rganganlariga qarab, har bir so'z turkumining grammatik belgilari haqidagi bilimlari asta kengaya va chuqurlasha boradi. Dasturga ko'ra, boshlang'ich sinfda so'zlar dastlab javob bo'ladigan morfologik so'roqlariga qarab guruhlanadi. 3-sinfda "So'z turkumi" tushunchasi shakllantiriladi. O'quvchilar har bir so'z turkumiga xos ayrim belgilar (so'z turkumlarining umumlashirilgan leksik ma'nolari, otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi, bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar, ot, sifat, son va fe'ning gapdagi vazifasi) bilan tanishtiriladi. 4-sinfda so'z turkumlarining morfologik-sintaktik xususiyatlari haqidagi bilim chuqurlashtiriladi: o'quvchilar otlarning egalik va kelishiklar bilan o'zgarishini, sifat va sonning gapdagi vazifasini, kishilik olmoshlari va ularning kelishiklar bilan turlanishini, fe'llarda shaxs-son va zamonni o'rganadilar. Quyidagi jadvalda boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z turkumlari yuzasidan bilimlari hajmi ko'rsatilgan:

So'z turkumlari: Ot, sifat, son, olmosh, fe'l.

Ot	Sifat	Son	Olmosh	Fe'l
1.Shaxs, narsa va joy nomini bildiradi.	1. Shaxs va narsaning belgisini bildiradi.	1.Shax s narsaning sanog'ini va tartibini bildiradi.	1.Kishili k olmoshlari shaxsni bildiradi va ot o'rnida qo'lanadi.	1.Shax s, narsaning haraka tini bildiradi.
2.Kim? nima? qayer? so'roqlariga javob bo'ladi.	2.Qan day? yoki qanaqa? so'rog'iga javob	2.Nech a? yoki nechanchi so'rog'iga javob	2.Kishili k olmoshlari kim? so'rog'iga javob bo'ladi.	2.Nima qildi? nima qiladi? nima

	bo'ladi.	beradi.		qilyapti ? nima qilmoqchi? kabi so'roqlariga javob bo'ladi.
3. Birlik va ko'plikda qo'llanadi	3 O'zgar- maydi	3.O'zga r-maydi	3.Ular birlik va ko'plikda bo'ladi.	3.Bo'lis hli va bo'lishsiz shaklda qo'llanadi.
4.Egalik qo'shimchalar i bilan o'zgaradi.	4.Gap da ikkinchi darajali bo'lak vazifasida keladi.	4.Gapd a ikkinchi darajali bo'lak vazifasida keladi.	4.Kishili k olmoshlari kelishik qo'shimc ha-lari bilan qo'lanadi	4.Shax s-son qo'shim cha- lari bilan tuslanadi.
5.Kelishi k qo'shimchalar i bilan turlanadi.	5. Sifatlar yasaladi	5 .Sonlar yasalm aydi	5.Ular gapda bosh va ikkinchi darajali bo'laklar vazifasida keladi.	5 Uch zamonni bildiradi.
6.Gapda ega yoki ikkinchi darajali bo'lak vazifasida keladi			6. Olmoshlar yasalma ydi.	6. Gapda kesim vazifasida keladi.
7.Otlar yasaladi				7.Fe'la r yasaladi

O'quvchilarda so'z turkumlarini bilish ko'nikmasi ularning belgilari yig'indisini egallashlari asosida shakllantiriladi. Masalan, gul, guldor, gulladi so'zlarining qaysi so'z turkumiga kirishini bilish uchun 2-sinf o'quvchisi quyidagicha fikr yuritadi: nima? – gul, bu so'z narsani bildiriyapti, ko'plikda qo'llanadi – gullar, bu – ot; guldor so'zi qanday? so'rog'iga javob bo'lyapti, narsaning belgisini bildiriyapti, bu – sifat; gulladi so'zi nima qildi? so'rog'iga javob bo'lyapti, narsaning harakatini bildiriyapti, bo'lishsiz shaklda qo'llanadi – gullamadi, bu – fe'l.

Boshlang'ich sinflar dasturi o'quvchilarni so'z turkumlari mustaqil va yordamchi so'z turkumlariga bo'linishi bilan maxsus tanishtirishni ko'zda tutmaydi, ammo o'qituvchi bolalarni so'z turkumlarining belgilari bilan amaliy tanishtiradi. So'z turkumlarini o'rganishdagi asosiy vazifa o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirish, lug'atini yangi ot, sifat, son, fe'llar bilan boyitish, o'quvchilar shu vaqtgacha foydalanib kelayotgan so'zlarning ma'nosini aniq tushunishiga erishish, bog'lanishli nutqda u yoki bu so'zdan o'rinli foydalanish malakasini o'stirish hisoblanadi. Bu vazifalarni muvaffaqiyatli hal qilish uchun so'z turkumlarini o'rganish jarayonida sinonim, antonimlar (atamalar berilmaydi) ustida muntazam ish olib boriladi, o'quvchilar ko'p ma'noli so'zlar, ularning o'z va ko'chma ma'noda ishlatilishi bilan tanishtiriladi. Bunda ta'limni o'quvchilarning shaxsiy tajribalari, bevosita ko'rganlari, radiodan eshitganlari, kitobdan bilib olganlari bilan bog'lash muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarda kuzatish, muhim narsalarni sezish ko'nikmalarini shakllantirish, atrof-muhit haqidagi bilimlarini boyitish bilan bir vaqtda ularning nutqini o'stirish vazifasi ham amalga oshiriladi.

OT SO'Z TURKUMINI O'RGANISH METODIKASI

“Ot” mavzusini o'rganish tizimi maqsadga yo'naltirilgan jarayon bo'lib, bunda shu so'z turkumining umumlashtirilgan ma'nosi va grammatik belgilari aniq izchillikda, bir-biri bilan ilmiy asoslangan bog'liqlikda o'rganiladi, shuningdek, otdan nutqda to'g'ri foydalanish va to'g'ri yozish malakasini shakllantirish maqsadida bajariladigan mashqlar asta murakkablashtira boriladi.

Til hodisasi sifatida otning xususiyatlari, uni o'rganish vazifalari, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, har bir sinf uchun material hajmi, ular o'rganish izchilligi belgilangan. Boshlang'ich sinflarda otni o'rganish vazifalari quyidagilar:

- 1) “Ot” haqidagi grammatik tushunchani shakllantirish;
- 2) Kim? so'rog'iga javob bo'lgan (shaxs bildirgan) otlardan nima? so'rog'iga javob bo'lgan (narsa, hayvon, jonivor va boshqalarni bildirgan) otlarni farqlash ko'nikmasini hosil qilish;

3) Kishilarning familiyasi, ismi, otasining ismi, hayvonlarga qo'yilgan nomlar va geografik nomlarni bosh harf bilan yozish ko'nikmasini shakllantirish;

4) Otlarda son (otning birlik va ko'plikda qo'llanishi) bilan tanishtirish;

5) Otlarni egalik qo'shimchalari bilan to'g'ri qo'llash ko'nikmasini shakllantirish;

6) Otlarning kelishiklar bilan turlanishi va kelishik qo'shimchalarining yozilishi haqida malaka hosil qilish;

7) O'quvchilar lug'atini yangi otlar bilan boyitish va ulardan nutqda aniq, o'rinli foydalanish malakasini o'stirish;

8) So'zlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirishni bilish.

Bu vazifalarning har biri alohida emas, balki bir-biri bilan o'zaro bog'liq holda hal etiladi. Shu bilan birga, "Ot" mavzusini o'rganishning muayyan bosqichida bajarish lozim bo'lgan bir vazifani hal qilishga ko'proq ahamiyat beriladi. Masalan, 1-2-sinflarda so'z turkumi sifatida otning belgilari (nimani bildirishi, so'roqlari) o'rganiladi, 3-sinfda esa otga atama beriladi, birlik va ko'plikda qo'llanishini o'zlashtirishga ahamiyat beriladi. 4-sinfda otning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishi, kelishiklar bilan turlanishi va kelishik qo'shimchalarining yozilishini o'rganishga e'tibor qaratiladi. O'quvchilarning nutqi va tafakkurini o'stirish vazifasi esa mavzuni o'rganishning barcha bosqichlarida hal qilinadi. Grammatik materialni o'rganish va orfografik malaka hosil qilishning butun jarayoni o'quvchilar lug'atini boyitishga, bog'lanishli nutq malakalari va fikrlash qobiliyatlarini o'stirishga qaratiladi.

So'z turkumi sifatida ot muayyan leksik ma'nolari va grammatik belgilari bilan ajralib turadi. Barcha otlarning umumiy leksik ma'nosi shaxs va narsani ifodalash hisoblanadi. Ot jonli mavjudotlar (kishi, qush, hayvon, asalari), yer va osmonga oid narsalar (quyosh, yulduz, daryo, tog'), o'simliklar (paxta, beda, gul), voqealar (yig'in, majlis), tabiat hodisalari (shamol, bo'ron, yomg'ir, momaqaldiroq), belgi-xususiyat (ahillik, kuchlilik, samimiyat), harakat-holat (uyqu, sevinch, kurash), o'rin va vaqt (yoz, bahor, joy) nomlarini bildiradi.

Otlarning grammatik belgilari: otlar birlik va ko'plikda qo'llanadi, egalik qo'shimchalari bilan o'zgaradi, kelishiklar bilan turlanadi, gapda ko'proq ega, to'ldiruvchi, aniqlovchi, shuningdek, hol, va kesim vazifasida keladi. Ot nutqda sifat, son, olmosh, fe'l bilan birika oladi.

Otning ma'nolari va grammatik belgilari xiyla murakkab, shuning uchun ham ot haqidagi bilim o'quvchilarda amaliy vazifalarni bajarish jarayonida asta shakllantira boriladi.

Otni o'rganishda izchillik. Otni o'rganishga tayyorlov bosqichi savod o'rgatish davriga to'g'ri keladi. Bu bosqichda o'quvchilar shaxs-narsalarni va ularning nomi bo'lgan so'zlarni farqlashga o'rganadilar, so'zning leksik ma'nosiga e'tibor ko'proq qaratiladi, ma'nolarini hisobga olgan holda so'zlar (qushlar, meva va sabzavotlar, kiyimlar va hokazolarni bildirgan otlar)ni guruhlash ko'nikmasi shakllantiriladi. So'zlarni leksik ma'nosi asosida guruhlash mashqlari otlarni taqqoslash, o'xshash tomonlarini aniqlash, umumlashtirish ko'nikmasini o'stiradi. Shunga qaramay, grammatik tushunchani shakllantirish uchun o'quvchilar so'zning aniq ma'nosini yetarli bilmaydilar, so'zning leksik ma'nosini bilish bilan birgalikda uning grammatik belgilarini ham o'zlashtirish zarur.

Keyingi bosqichda otning leksik ma'nolari va grammatik belgilari ustida maxsus ishlanadi (kim? yoki nima? so'rog'iga javob bo'lishi, shaxs, narsani bildirishi tushuntiriladi). O'quvchilar kim? so'rog'iga javob bo'lgan otlarni nima? so'rog'iga javob bo'lgan otlardan farqlashni, ularni so'roq berish bilan ajratishni o'rganadilar, o'quvchilarda mavhum grammatik tafakkur o'sa boradi, ularda atoqli otlarni bosh harf bilan yozish ko'nikmasi shakllana boradi.

2-sinfda otlarning leksik ma'nosi, atoqli va turdosh otlar (atamasiz) haqidagi bilim chuqurlashtiriladi.

"Ot" tushunchasini shakllantirish uchun shu so'z turkumiga kiradigan otlarni asosiy leksik guruhlariga ajratish, barcha otlarga xos bo'lgan belgilarni, ularning nutqimizdagi o'rnini ko'satish muhim ahamiyatga ega. Shu maqsadda mavzuni o'rganishga bag'shlangan birinchi darslardayoq shaxs va narsani bildiradigan so'zlar bir tizimga solinadi, kishilar, buyum, o'simliklar va hayvonlar, tabiat hodisalarini, voqealarni bildiradigan so'zlar guruhlariga ajratiladi. Shu so'zlarning hammasi uchun umumiy bo'lgan belgilar aniqlanadi: bu so'zlar shaxs, narsalarni bildirib kim? yoki nima? so'rog'iga javob bo'ladi.

Dasturga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarini sifat va boshqa so'z turkumlaridan yasalgan mavhum ma'nodagi (yaxshilik, go'zallik, ishonch, sevinch, o'kinch, qo'rqinch, tayanch kabi) otlar bilan tanishtirish talab etilmaydi. Ammo matnda uchrasa va o'quvchilar qiziqib so'rasalar, otning bolalar o'rgangan belgilari asosida (nima? so'rog'iga javob bo'lishi, shaxs yoki narsa nomini bildirishi) tushuntiriladi. Otlarning nutqda katta ahamiyatga ega ekanini ko'rsatish uchun o'qituvchi o'qish kitobidan matn tanlab, o'quvchilarga matndagi otlarni topishni, so'ngra matnni shu so'zlarsiz o'qishni topshiradi. O'quvchilar matndagi otlarni tushirib qoldirib o'qiganda, matn mazmunini tushunib bo'lmasligini anglaydilar. Xulosa chiqariladi: ot atrofimizni o'rab olgan shaxs va narsalarning nomi, bu so'zlarsiz bir-birimizga o'z fikrimizni tushuntira olmaymiz.

Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi. 3-sinfda "Otlar, ya'ni otlaming birlik va ko'plikda qo'llanishi" ustida ishlash jarayonida o'quvchilarda:

1) birlik va ko'plikda qo'llangan otlarning ma'nosi va qo'shimcha orqali farqlash

2) birlikdagi otdan ko'plik shaklidagi va, aksincha, ko'plikdagi otdan birlik sondagi ot hosil qilish

3) gapda so'zlarning bog'lanishini hisobga olgan holda, otlardan nutqda to'g'ri foydalana olish ko'nikmalari shakllantiriladi.

Bu sinf o'quvchilariga faqat birlikda qo'llanadigan otlar. birlik shaklida qo'llangan armiya, qo'shin, xalq kabi otlar ko'plik ma'nosini bildirishi, bunday otlarga ko'plik qo'shimchasi qo'shilganda anglatadigan ma'nosi maxsus tushuntirilmaydi. Agar o'quvchilar bu haqda savol bersalar, soddagina shaklda tushuntirish mumkin.

4-sinfda ot ustida ishlashning asosiy vazifasi fikr bayon qilishda otning kelishik shakllaridan ongli foydalanish va kelishik qo'shimchalarini to'g'ri yozishga o'rgatish hisoblanadi. Bu sinfda ot quyidagi izchillikda o'rganiladi:

1) otlarning kelishiklar bilan turlanishi haqida tushuncha berish;

2) ko'plikdagi otlarning turlanishini o'rgatish;

3) har bir kelishikning xususiyatlarini alohida o'rganish va u bilan bog'liq holda kelishik qo'shimchalarining yozilishi haqida ko'nikma hosil qilish.

Shunday qilib, boshlang'ich sinflarda ot yaxlit holda o'rganiladi va uni o'rganish o'quvchilar shu so'z turkumining belgilarini, vazifasini o'zlashtirishiga, shuningdek, ularda kelishik qo'shimchalarini to'g'ri yozish ko'nikmasini shakllantirishga qaratiladi.

1. H. Jamolxonov Hozirgi o'zbek adabiy tili Toshkent – "Talqin" - 2005

2. Rahmatullayev. Sh. Hozirgi adabiy o'zbek tili – Toshkent: Universitet, 2006

3. R. Sayfullayeva, B. Mengliyev, G. Boqiyeva, M. Qurbonova, Z. Yunusova, M. Abduzalova Hozirgi o'zbek adabiy tili Toshkent – 2009.

4. Ro'ziyeva. D., Usmonoyeva. M., Holiqova. Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi. – Toshkent 2013.

5. K. Qosimova va boshqalar. Ona tili o'qitish metodikasi. -T.: Noshir, 2009.

6. Л.И.Рахматуллаева. Методика преподавания родного языка. – Т.: Учебное пособие. МолияИктисод, 2007.

ANEMIYA VA UNI DAVOLASHDA YANGICHA YONDASHUV HAMDA ZAMONAVIY METODLAR

Tursunova Madinabonu Rustamjon qizi

Ismoilova Shirinzabon Rustambek qizi

Ahmedova Shahnoza Baxtiyorjon qizi

1Kokand University Andijon filiali tibbiyot fakulteti

1-bosqich talabasi yoqutoybotirova1@gmail.com

2Kokand University Andijon filiali tibbiyot fakulteti

1-bosqich talabasi

3Kokand University Andijon filiali tibbiyot fakulteti

1-bosqich talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqola kamqonlik kasalligi, uning belgilari, davolash usullari va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan asoratlarni o'rganishni o'z ichiga oladi. Bu kasallik noto'g'ri ovqatlanish yoki temirning so'rilishi bilan bog'liq muammolar tufayli yuzaga kelishi mumkinligini o'rganishga qaratilgan.*

Kalit so'zlar. *Anemiya, gemoglobin, postgemorragik anemiya, gemolitik anemiya, temir, funikulyar miyeloza, giperpolimenoreya, surunkali gepatit va gepatoz.*

KIRISH

Anemiya (yunoncha “an” – inkor qo‘shimchasi va “haima” – qon), kamqonlik – qonda eritrotsitlar soni va gemoglobin miqdorining kamayishi, sifatining o‘zgarishi bilan kechadigan kasallik. Anemiyaga qon yaratilish jarayonining buzilishi, asosiy qon yaratuvchi to‘qima – ko‘mikning o‘z funksiyasini yetarli bajara olmay qolishi sabab bo‘lishi mumkin. Temir va vitamin B12 yetishmasligi oqibatida kelib chiqadigan anemiya birmuncha keng tarqalgan. Anemiya (kamqonlik) – hajm birligidagi qonda eritrotsitlar soni va gemoglobin miqdori kamayib ketishi bilan ta’riflanadigan kasallikdir. Bunda to‘qimalarga kislorod yetkazib berish jarayoni izdan chiqadi. Anemiyaning sabablari, xuddi klinik ko‘rinishlari singari, juda har xil. Lekin, anemiyaning barcha turlarini 3ta asosiy guruhga bo‘lish mumkin.

1. Postgemorragik anemiya – bu o‘tkir va surunkali bo‘lib, travmadan keyin yoki me‘da ichak yo‘li, ayollar jinsiy a‘zolari shikastlanganida boshlanadigan turi.

2. Gemolitik anemiya – eritrotsitlar tuzilishida tug'ilishdan o'zgarishlar borligiga aloqador anemiyalar.

3. Eritropoez izdan chiqishi tufayli boshlanadigan anemiyalar.

Anemiya darajalari og'irlik darajasi bo'yicha anemiya quyidagicha tasniflanadi:

Yengil - Gemoglobin darajasi 100 g/l dan yuqori, qizil qon tanachalari 3 T / l dan yuqori;

O'rtacha - Gemoglobin darajasi 66 dan 100 g / l gacha, qizil qon tanachalari 2 dan 3 T / l gacha;

Og'ir - Gemoglobin darajasi 66 g/l dan kam.

JSST ma'lumotlariga ko'ra homilador ayollarning 80-90% kamqonlik bilan og'riydilar. Vitamin B12 yoki folat kislota yetishmasligi oqibatida kelib chiqadigan anemiya ancha kam uchraydi. Anemiyaning bu xilida o'ziga xos alomatlar: til achishishi, kasallik o'tkazib yuborilganda nerv sistemasining zararlanish (funikulyar miyeloza) belgilari kuzatiladi. Bu xil anemiyaning oldini olish uchun me'da-ichak yo'lining surunkali kasalliklari, ayniqsa ich ketishi bilan o'tadigan kasalliklarni o'z vaqtida aniqlab davolash juda muhim.

Anemiyaning kelib chiqish sabablari. Oshqozon – ichak traktidan qon ketishlar(gastrit, oshqozon va o'nikki barmoqli ichak yarasi kasalliklari, venalarning varikoz kengayishi, gemorroy) va shu bilan birga temir moddasining oshqozon-ichak traktidan yaxshi so'rilmashligi oqibatida kelib chuqadi. Ayollarda esa ko'pincha hayz siklining ko'p miqdorda bo'lishi(giperpolimenoreya, bachadon miomasi, adenomioz), homilador ayollarda jigar patologiyasining (surunkali gepatit va gepatiaz) sababi bo'lishi mumkin. Noto'g'ri ovqatlanish, ekologiya iflosligi yoki irsiy kasallik sifatida ham namoyon bo'lishi mumkin.

Anemiyaning klinik belgilari. Eritrotsitlar soni sal kamaygani yoki raso bo'lgani holda, qonda gemoglobin miqdorining ozayishi temir yetishmasligiga aloqador anemiyaning asosiy belgilaridandir.

Anemiyaning asosiy belgilari:

- teri va shilliq pardalarning oqarishi;
- migren;
- charchoqning kuchayishi;
- quloqlarda shovqin;
- ovqatlanmay qo'yish;
- doimiy uyquchanlik;
- havo etishmasligi hissi;
- bosh aylanishi;

- tezlashgan yurak urishi;
- libidoning pasayishi, erkaklarda jinsiy kuchsizlik;
- hayz siklning buzilishi;
- yurak etishmovchiligi.

Ishning maqsadi. Turli tahlillar va tekshirishlar asosida anemiyaning kelib chiqishi, ushbu holat asosan qaysi aholi qatlamida, necha yoshli insonlar shu kasallikka chalinganligi, qanday omillar sabab bo'layotganligi hamda kasallikni erta aniqlash va oldini olish choralarini ishlab chiqish.

Tadqiqot usullari. Agar mamlakatda yoki hududda temir tanqisligi anemiyasining tarqalishi 40%dan oshsa, JSST mutaxassislari aholi tomonidan eng ko'p iste'mol qilinadigan mahsulotlarni temir bilan fortifikatsiyasini o'tkazishni tavsiya etadilar. Anemiya rivojlanish xavfi mavjud aholidagi TTA profilaktikasi yanada samarali hisoblanadi. Ushbu turdagi profilaktika seplementatsiya deb ataladi va tashqaridan moddalar (temir, yod va boshqalar) qo'shilishi nazarda tutiladi..

Natijalar tahlili. Seplementatsiyaga qamrab olingan homilador ayollarda temir dorilar homiladorlikning II va III oyligida kuniga 60mg/kg dozada va laktatsiya davomida 3oy qabul qilishlari kerak. AQSH da homiladorlik davrida temir dorisini kuniga 30mg/kg dozada qo'llaniladi. Temir yetishmasligiga aloqador anemiyaning oldini olish va davolashda qon yo'qotish ehtimoli bo'lgan manbalarni o'z vaqtida aniqlash va ularni bartaraf etish, homilador bo'lish va tug'ishni ma'lum darajada rejalashtirishga erishish, bekamu ko'st ovqatlanishga rioya qilish lozim.

Xulosa. Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, vitamin va minerallarga boy tabiiy mahsulotlarni iste'mol qilish inson organizmida turli xil kasalliklardan jumladan, anemiyadan ham chetlatadi. T o'g'ri va sifatli ovqatlanish kamqonlikning oldini olishda eng muhim omil hisoblanadi. Aksariyat muammolar ovqatlanishning oddiy qoidalariga rioya qilmasligimizdan kelib chiqadi. Shuning uchun ham temirga boy mahsulotlar (yashil olma, qizil lavlagi, yong'oq, quritilgan mevalar) iste'mol qilish tavsiya qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. "Temir tanqisligi anemiyasi" Abdiyev.K.M, Madasheva.A.G Samarqand-2023
2. "Patologik anatomiya" M.S.Abdullaxo'jayeva, Toshkent – 2012
3. <https://med24.uz>
4. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Birinchi jild Toshkent-2000

MODERN METHODS AND EFFECTIVE APPROACHES IN TEACHING GERMAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Mustafojeva Saidakhon Juma kizi

Student, Fergana state university

Abstract: *This article analyzes modern methods used in teaching German as a foreign language, their effectiveness, and their role in developing students' language competencies. The article offers scientifically grounded recommendations regarding communicative approaches, multisensory teaching, the integration of technologies, and ways to increase motivation. The article may serve as a practical resource for teachers of the German language.*

Keywords: *teaching German, modern methods, communicative approach, motivation, language competence, technology integration.*

INTRODUCTION

In today's globalized world, the demand for learning foreign languages, including German, is steadily increasing. German is one of the most widely spoken languages in Europe and plays a significant role in the fields of economics, science, and culture. Therefore, effective methods of teaching German are of great importance in pedagogy and linguodidactics. This article provides a scientific analysis of modern methods and innovative approaches used in teaching German as a foreign language.

Scientific Foundations of Modern Methods

Several key principles underlie effective methods for teaching German:

1. Communicative Approach

The communicative approach is the leading methodological paradigm in contemporary foreign language teaching. Its primary goal is to enable learners to use the language freely and meaningfully in real-life situations.

Core Principles:

- Emphasis on communication as the primary function of language.
- Designing lessons to be interactive and based on real communication.
- Balanced development of dialogue, monologue, and written speech.

Communicative methods allow learners to consolidate vocabulary and grammar through practical application.

2. Multisensory Teaching

The concept of multisensory teaching is based on the principle that learners assimilate knowledge more effectively through visual, auditory, and kinesthetic channels.

Practical Techniques:

- Visual materials: videos, infographics, presentations.
- Audio materials: podcasts, listening to authentic speech samples.
- Physical activities: role-playing, pantomime, interactive exercises.

This method helps maintain learner attention, increase motivation, and foster a deeper emotional connection with the language.

3. Integration of Technologies

Modern information and communication technologies (ICT) provide new opportunities for teaching foreign languages:

- Distance learning via online platforms.
- Interactive learning through mobile applications.
- Creation of immersive environments with virtual reality (VR) technologies.

Through technology, it is possible to develop individual learning pathways, ensuring personalized instruction that meets each learner's needs.

4. Differentiated and Individualized Approach

It is crucial to consider each learner's individual abilities, preparedness, and learning style. A differentiated approach includes:

- Assessing learners' language proficiency.
- Developing customized exercises and assignments.
- Selecting topics that match learners' personal interests.

Such an approach enhances learners' motivation and provides a personalized learning experience.

Methods of Increasing Motivation

Motivation is one of the most critical factors in the language learning process. The following methods are effective in increasing motivation:

- Selecting topics that correspond to learners' personal needs.
- Implementing game-based teaching techniques.
- Promoting intercultural competence to highlight the practical importance of learning German.
- Regularly assessing progress and demonstrating opportunities for achieving success.

CONCLUSION

The application of modern methods in teaching German significantly enhances the effectiveness of the learning process. Communicative approaches, multisensory teaching, the integration of technologies, and individualized instruction help learners develop robust language competence.

Additionally, methods aimed at increasing motivation help learners cultivate sustained interest and engagement in learning German. For teachers, these methods enable the design of instruction that is both innovative and effective.

In the future, the methodology of teaching German is expected to evolve further, enriched by new technologies and interactive approaches.

REFERENCES:

1. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.
2. Harmer, J. (2015). The Practice of English Language Teaching. Pearson Education.
3. Dudeney, G., Hockly, N. (2012). How to Teach English with Technology. Pearson Longman.
4. Müller, M. (2019). Deutsch als Fremdsprache: Didaktik und Methodik. Klett Verlag.
5. Nation, I. S. P., & Newton, J. (2009). Teaching ESL/EFL Listening and Speaking. Routledge.
6. Thaler, E. (2016). Teaching English Literature. UTB.

“BOSHLANG‘ICH SINFLARDA INGLIZ TILINI O‘QITISHDA METODILARNING ROLI”

Samarqand davlat chet tillar instituti tayanch doktoranti

Ne‘matova Nigora Soliddin qizi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ingliz tili darslarida darsni samarali va mazmunli o‘tqazishda pedagogik metodlarning o‘rni yoritib berilgan va ularga misollar ham berilgan. Maktablarda xorijiy til o‘qitish metodikasi o‘quv fanini o‘rganish, mustaqil o‘zlashtirish jarayonida ta‘limning bakalavr bosqichi talabalaridan o‘rta umumta‘lim maktab, bolalarga chet til o‘qitish metodikasidan amaliy bilimlarni egallash talab qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *ingliz tili o‘qitish metodikasi, amaliy bilimlar, metodlar, olimlar fikri, innovatsion metodlar.*

Yosh avlod yangi novdaga o‘xshaydi, agar pedagogik to‘g‘ri ta‘lim bersa, albatta, o‘sayotgan yosh avlod rivojlanadi. Chet tillarni o‘qitish metodikasida prinsiplarni tadqiq etish, ularni ilmiy-nazariy asoslab berish masalalari ko‘plab metodistlar e‘tiborini tortib keladi. Chet el va mamlakatimiz metodikasi manbalarida bu sohada munozarali fikr yoritilgan. Dastavval, chet til o‘qitish metodikasi prinsiplarini olg‘a surish me‘zonlari haqida fikr yuritilgan. Birinchisi - bu mezon chet tildan boshqa o‘quv predmeti metodikasiga tatbiq etish o‘rinsizligi, ya‘ni ushbu predmetning o‘zigagina xosligi mezoni. Ikkinchisi - chet til metodikasida shakllangan prinsipiga oid ilmiy tushunchalarning hatto yaqin fanlarga ham daxli yo‘qligi, mazkur sohanigina aks ettira olish mezoni.

Ingliz tili o‘qitish metodikasining, umumiy (nutqiy yo‘nalganlik, chegaralab va yaxlit o‘rgatish, mashqlar yechish, til tajribasini e‘tiborga olish), xususiy (nutq namunasi yordamida ingliz tili o‘qitish, til mashqi va nutq amaliyoti bog‘liqligi, nutq faoliyati turlarining o‘zaro bog‘liqligi, og‘zaki nutqning ilgarilashi, chet tilda tabiiy nutqqa yaqinlashish, ibtidoiy bosqichni yanada takomillashtirish), maxsus (grammatikani o‘rgatish, leksikani o‘rgatish, o‘qishni o‘rgatish va ingliz tili o‘rgatishda nutq yozishni qo‘llash) tamoyillari ishlab chiqilgan. Biz pedagogik tamoyillarni jamlashtirishda chet tillarni boshlang‘ich ta‘limda o‘qitishga kommunikativ yondashuvni nazarda tutdik.

Maktablarda xorijiy til o‘qitish metodikasi o‘quv fanini o‘rganish, mustaqil o‘zlashtirish jarayonida ta‘limning bakalavr bosqichi talabalaridan o‘rta umumta‘lim maktab, bolalarga chet til o‘qitish

metodikasidan amaliy bilimlarni egallash talab qilinadi. Nazariy bilimlarni egallash bo'yicha talablar quyidagilardan iborat: - boshlang'ich sinflarda chet til o'qitish metodikasining maqsadi, vazifalari, predmeti, ilmiy-tadqiqot metodlari, metodik tushunchalar, vositalar, metodlar, tamoyillar, usullar, mashqlar tizimini to'liq bilish; - til o'rganuvchilarga til materialini metodikasini tushuntirish; - chet tilida nutq faoliyati turlarini eshitib anglash, gapirish, o'qish va yozuv malakalarini o'rgatishni samarali bilish; - chet tili o'qitish jarayonini rejalashtirish, tashkillashtirish, dars rejasi tuzish va reyting tizimini bilish.

Shu o'rinda hozirda dars jarayonlarida bir necha metodlardan foydalanib kelinmoqda. Misol uchun:

1. "B-B-B" (BILAMIZ-BILISHNI XOXLAYMIZ-BILDIK) Bu metod o'quvchilar uchun ingliz tilidagi matinni yaxshi tushinishi, tahlil qila olish qobiliyatini kuchaytirishga yordam beradi.

2. "QUICK ANSWERS" ya'ni tezkor savol-javob. Bunda o'tilgan dars yuzasidan o'qituvchi o'quvchilar bilan savol-javob o'tqazadi. Bu metod o'quvchilarning diqqatini tezligini oshirishga yordam beradi.

3. "PANTOMIMA" bu usulda yangi so'zlardan foydalangan holda imo ishora bilan bir o'quvchi ko'rsatadi, qolgan o'quvchilar qaysi so'zligini topishlari kerak bo'ladi. Bu metod o'quvchilar zerikib qolmasliklari uchun yangicha usulda yangi berilgan lug'atni so'rash. Demak, yuqorida berilgan metodlarning har birining o'ziga xos dars jarayonlari uchun foydaliliklari bor.

Xitoy ixtirochilaridan biri Masaru Ibuka mashhur "Uchdan keyin kecha" kitobida yozganidek: "...bolaning miyasi cheksiz miqdordagi ma'lumotlarga ega bo'lishi mumkin..". Yana shunga e'tibor qaratish kerakki, 6-7 yoshdagi bolalar ma'lumotlar ma'nosini tushunib emas, uni mexanik tarzda yodlaydi. Shuning uchun ham ingliz tilini o'rganayotgan boshlang'ich sinf o'quvchilariga tilni o'rgatishni grammatik tushuncha berishdan boshlamaslik zarur. Aks holda chet tilini o'rgatishning dastlabki qadamidanoq bolani charchatishi va til o'rganishga bo'lgan qiziqishini susaytirib qo'yishi mumkin. Chunki boshlang'ich sinfdagi o'quvchilarga chet tilini o'rgatish qiyin, shu bilan birga mas'uliyatli vazifalardan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinflarga ingliz tilini mazmunli va qiziqarli o'rgatish uchun quyidagi innovatsion metodlardan foydalanish mumkin:

Ko'rish orqali eslab qolish. Ma'lumki, yosh bolalar eshitgan ma'lumotlaridan ko'ra, ko'proq ko'rgan predmetlarini eslab qoladi. Shunday ekan, darsni turli xil ko'rgazmali qurollar, plakatlar orqali,

ko'zga ko'rinadigan va kundalik hayotda ko'p ishlatiladigan narsa, buyumlarga yozish orqali yangi so'zlarni o'rgatish va o'rgangan yangi so'zlari ishtirokida gaplar tuzish. Masalan, kitob (book), stole (table), doska (blackboard), ruchka (pen), oyna (window) va shu kabilarga yozish. Kundalik hayotda ko'p ishlatiladigan bunday narsa-buyumlar ko'zga doimo tushib turishi va doimo qo'llanilishi bois, bola bu so'zlarni ixtiyorsiz tarzda o'rganadi.

Qo'shiq va she'rlar orqali tushunish yoki eslab qolish qiyin bo'lgan so'zlarni musiqaga solib kuylash. Bunda yangi so'zlarni eslab qolish bilan birga, bolaning og'zaki nutqi ham rivojlanadi. Bunga misol qilib, bolalarning ingliz tili alifbosini qo'shiq qilib o'rganishlari, shunchaki yodlashdan ko'ra samarali ekanligini ko'rsatish mumkin.

Interaktiv va qiziqarli dars metodlari o'z ichiga olgan ta'lim jarayoni raqobatdosh grammatika va so'z boyligini o'zlashtirishga yordam beradigan o'yinlarning aksariyatini o'z ichiga oladi. Bunda bolalar o'qituvchi bergan turli xil topshiriqlarni bajaradi. Natijada o'quvchilar orasida raqobat vujudga kelib, til o'rganishga bo'lgan qiziqishi yanada oshadi. Zero, Xitoy mutafakkirlari aytganidek: "Insonning barcha qiziqishlari raqobat orqali vujudga keladi". Aralash texnika bu yerda biz ixtiyoriy ravishda turli xil texnikalarni birlashtira olamiz. Masalan, bunda bolalar o'yin o'ynashi, qo'shiqlar aytishi, rasm chizishi, turli xil harakatlar orqali yangi so'zlarni ko'rsatib berishi mumkin. Texnikaning afzalligi xilma-xillikda. Bunda o'quvchi faqat bitta narsa orqali cheklanib qolmaydi.

Multfilmlar orqali o'rgatish. Ma'lumki, bolalar turli xil multfilmlarni ko'rishga qiziqadi. Ingliz tilidagi multfilmlarni ko'rish jarayonida esa, multfilmdagi gaplarni tushunmasa-da, multfilm qahramonlarining harakatlari orqali ular ishlatayotgan so'zlarni tushunishga intiladi. Bu esa bolalar uchun qiziq va til o'rganishlari uchun samarali yo'l.

Qiziqarli o'yinlar orqali o'rganish. Ingliz tili fanini o'qitishda turli xil o'yinlar orqali o'rgatishning o'rni beqiyosdir. Dars davomida har xil o'yinlar o'ynatib turish sinfda fanni o'rganishga bo'lgan ishtiyoqni yanada oshiradi, faol bo'lmagan o'quvchilarni ham darslarda yaxshiroq qatnashishga undaydi. O'quvchilarga topishmoqlar o'rgatish ingliz tilini o'rgatishda muhim ahamiyatga ega, ular o'zlariga notanish bo'lgan so'zlarni o'rganadilar va o'ylab topishmoq javobini topadilar.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilariga til o'rgatishni majburiyat sifatida emas, aksincha, qiziqarli o'yinlar va innovatsion metodlardan foydalangan holda olib borishi, ularning kelajakda oladigan

bilimlari uchun poydevor bo'lib xizmat qilishi mumkin. Shunday ekan, ta'lim tizimli ham o'z oldiga erkin fikrlovchi, barkamol, yetuk shaxsni tarbiyalashni vazifa qilib qo'yar ekan, kelgusida biz bo'lajak o'qituvchilar innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish yo'llarini yanada mukammalroq ishlab chiqish bilan o'z hissamizni qo'shishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining «Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-1875-son Qarori. – Xalq so'zi. – № 240 (5660). – Toshkent, 2012.
2. Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun ingliz tili o'quv dasturi. Tuzuvchilar: J. J. Jalolov, M. T. Irisqulov. – Xalq ta'limi. – №4 – Toshkent, 2013. – 44 b.
3. Tillar bo'yicha umumiy Evropa ma'lumotnomasi: o'rganish, o'qitish, baholash. – M.: MGLPU. Sarma, 2005. - 248 b.
4. Celce-Murcia M., Brinton D.M., Snow A.M. Teaching English as a Second or Foreign Language. – USA. Boston. National Geographic Learning. 2014. – 706 p.

B.ERNAZAROV PROZASÍNDÁ SYUJET QURÍW ÓZGESHELİKLERİ

Orazbaeva Periza Kongratbaevna

*Qaraqalpaq mámleketlik universiteti magistrantı***Kalit so`zlar:** *adabiyot, poeziya, metod, janrlar, publicistika.***Ключевые слова:** *литература, поэзия, метод, жанры, публицистика.***Key words:** *literature, prose, method, genres, publicistic.*

Belgili ádebiyatshılar M.Nurmuhamedov, J.Narimbetov, Z.Nasurlaeva, Á.Qojıqbaev, S.Bahadırovalardıń ilimiy miynetlerinde romanlardı tallawǵa baylanıshı syujet, qaharman obrazı hám xarakterge baylanısh teoriyalıq maǵlmatlar, pikirler bildirilgen. Ádebiyatshı Q.Kamalovtıń miynetinde: "...prozalıq shıǵarmalardıń dúziliwine, ideyalıq dárejesine, onda realistlik-kórkem súyretlew principleriniń jetilisiwine, kompoziciyalıq qurılısına, konflikt, xarakterlerdıń jasalıwına, tiygizetuǵın tásiiri oǵada kúshli." - dep povest jazıwdıń talapların orınlı kórsetip bere alǵan. Usı kózqarastan qaraǵanıımızda jazıwshı B.Ernazarov prozası menen qaraqalpaq prozasına "Tań atqanda", "Hayal sırtı" povestlerin alıp keldi. Onıń bul povestleri jaslardıń psixologiyasın, xarakterin, turmısqa kózqarasın, ómirge túsinigin keńnen ashıp beredi. Povestlerdıń syujeti keń kólemdegi waqıyalardı súwretleydi. B.Ernazarov prozasında syujet qurıw ózgesheliklerin tónendegishe anıqlawǵa boladı. Birinshiden, jazıwshı "Tań atqanda" povestinde ǵárezsizlik jıllarındaǵı usırıasıp atırǵan ayırım waqıyalardı tiykarǵı syujetke material etip alǵan bolsa, ekinshiden bul waqıyalardı ashıp beriw maqsetinde hákimge baylanıshı dialoglardı kóp isletkeni seziledi. Úshinshiden, hákim obrazları bugingi prozalıq shıǵarmalarda súwretlenbey kiyatırǵan máselelerdıń biri edi. Bul obrazdı jazıshı demokratiyalıq principlerge tiykarlap ashıp bergenligi seziledi. Bulardıń barlıǵı jazıwshınıń dóretywshilik sheberliginiń nátiyjesi bolsa kerek. Onıń «Tań atqanda» povesti ǵárezsizlik dáwirdegi jazılǵan qunlı dóretpelerdıń biri. Povestte dáwir shınlıǵı, basshılardıń eldi basqarıw usılları, xalıqtıń jasaw jaǵdayları, ayırım tarawlarda ushırıasıp atırǵan kemshilikler bayanlangan. Bul dóretpede Sapar Nazarov, Perdebay Jumanov, Ábdimurat obrazları sátli shıqqan. Al, "Hayal sırtı" povestinde syujet qurıw sheber berilip, jaslıq dawır, jaslardıń obrazı, olardaǵı aljasıqlar tásirli bayanlangan. «Obraz-kórkem ádebiyat penen kórkem óner shıǵarmalarında turmıs haqıyqatlıǵın belgili bir usıllarda sáwlelendiren jámiyetlik qubılısı, tábiyiy kórinisler hám adamlardıń minez qulqı, ádep-ikramlılıǵı (xarakteri). Ádebiy dóretpelerde kóbirek obraz atamasında jazıwshı tárepinen súwretlengen insan minez-qulqı,

onıń dúnyaǵa kózqarası, oy-pikiri hám sezimler álemi túsiniledi». Biz, joqarıda keltirilgen pikirlerge súengen halda bul bapta Beknazar Ernazarov prozasınıń tematikası hám kórkemlik izlenislerine toqtap ótemiz. Jazıwshı dúnyanı obrazlar arqalı kóredi. Onıń ushın janlı-jansız zat hám qubılıslardıń hámmesi de obrazlar dúnyası. «Obrazlı pikirlew barlıqta janlı baqlawdan, seziwden baslanadı hám Salıstırıw nátiyjesinde tuwılatuǵın jańdan-jańa sezimler hám qalıplesip, rawajlanıp baratuǵın ideyalar, pikirlerdiń sheksiz aǵımınan ibarat boladı». Máselen, syujetlik waqiyalardı ashıp beriwde dialoglardan kóp paydalanıp, olardıń óz-ara sóylesiwi ápiwayı berilip, belgili jámiyetlik turmısqa máni júkleytuǵın sózler az berilgeni kórinedi:

«Eki jigit te asaw ógizdi jılawlap úlgeredi. - Kútpegende kelip qalǵan sizdi ógiz awdarıp ketejaq edi ǵoy. Assalawma aleykum. Ol albirap qalǵannan sál bolmasa sálemdi nesie qalayın dep edi.

- Wáleykum assalam! Assalawma áleykum. Azan menen kenarına sıymay turǵan jániwardıń tınıshın buzıpsız ǵoy.

- Waqtı bolıp sháńgekke ildirmekshimiz. – Solardıń júzińe endi anıǵıraq qaradı. – Haw... Siz ekensiz ǵoy ... Azan menen...

- Awa, azan menen sizlerdey talapker jigitlerdi kóreyin, harmasın aytayın dep... Házil shın aralas awzın jasqadı. (7-bet)»⁵

Bul keltirilgen úzindide qanday máni bar?! Olardıń ishki dúnyası, sezimleri basım berilgen. Povesttegi Sapar Nazarov obrazı arqalı Qaraqalpaqstan Respublikasında fermer xojalıǵınıń rawajlanıw basqıshların hám baǵdarın kórsetip bergen. Onıń obrazına hadallıq, talapshańlıq, adamgershilik sezimler jámlengen. Biraq hákim obrazın ashıp beriwde jazıwshı bir qansha kemshiliklerge jol qoyılǵanı kórinedi. Máselen, onıń obrazı jáne de tereńleskende maqsetke muwapıq bolar edi. Hákim Elmurat fermerdiń awılına kelgende bir kempir mashınanıń jolın tosıp, mashınanı toqtatıp, óziniń arzın ayta basladı. Átirapına awıl adamları toplanıp, olarda hákimge ózleriniń arzıların bildiredi. Hákim bolsa máselelerdi sheship beriwde sál ekilenip qaladı. Bul waqıyaǵa elede doretiwshilik qatnas jasawı kerek edi. Sebebi berilgen waqıyalar oqıwshını onsha tarta bermeydi.

Jazıwshı dóretpede Ábdimurat Yusupov obrazı tuwralı qızıqlı bayanlawdı beredi. Bul obraz haqıyqatlıq, pıdaylıq, juwapkershilikti sezetuǵın insan sıpatında súwretlengen. Onıń obrazı hákim tili menen bayanlanıp berilgen. Ábdimurattıń mekteptegi ısıtıw máselesiniń tómennligi jónindegi pikirleri kópshiliktiń atınan bildirilgen pikir bolıp, onda syujetke kerekli waqıya kirgizilgen. Máselen, «Mektep direktordıń ózi qayaqta – dedi Sapar Nazarov. - Ol kórinbeydi ǵoy. - Onıń arzasın aldım. Sapar Nazarovich, - dedi Ótepbergen.

⁵ Б.Ерназаров. Таң атқанда. (Повестлер, кеўли кеширмелер). Нөкис, «Қарақалпақстан». 2015, 7-бет

ayırıqsha is pitkergendey. – Usı waqıtqa shekem mektebine ıssılıq keliw jolların islemegen... - Ol nege shıgadı?! - dedi hákim. - Há, onıń qanday gúnası bola qoydı - dedi Ábdimurat. - Gúnasın ózińiz taptıńız goy aqsaqal dep Ábdimuratqa tońqıldadı. Soń hákimge qarata. –Usı waqıtqa shekem ıssılıq qurılmaǵanı ushın...

- Bas panalaw ma, ya ózińdi qorgaw ma?-dep hákim nıqırttı. - Isıtıw qurılısların sońǵı toqsanǵa jobalastırǵanı ushın... - Sonı mektep direktori jobalastırıp pa? - Mektepke ısıtıw qazanın qurǵızıwdı tórtinshi toqsanǵa qoydırǵanın.» - dep hákim menen bilimlendiriw bóliminiń baslıǵı Ótepbergen arasında sáwbetlesiwde kóp haqıyqatlıqtı kórinisi ashıladı. Birinshiden, bilimlendiriw bóliminiń baslıqları arızmaǵan sebeplerge baylanışlı mektep direktorların jumıstan shıǵarıp taslaw, qorqıtıw usıǵan máselelerdi sınaǵa alǵan. Wekinshiden, bilimlendiriw bóliminiń baslıqları jumıstı durıs basqara almaǵanına soń, bilimlendiriw tarawında kadrlardı joq etiwge háreket islegen kórinip tur. Gárezsizlik jıllarında bilimlendiriw tarawında aytarlıqtay ózgerisler boldı. Jazıwshı unamlı táreplerdi ashıp beriwdiń ornına basshılardıń basqarıw sistemasınıń tómenligi kórinedi. Jazıwshı bólim baslıqları ilimge eskishe usılda qollanıp atırǵanı kórinedi.

Hákimniń kóz qarası pútkilley basqasha ekenligi seziledi. Onıń pikirinshe: «Oǵan jobalastırıwshılar, óziń juwapkerseń.... Ol shaqqan jigit. Kadr degenniń qádir-qımbatın biliw kerek. Islep, tájiriybe arttırǵan adamdı ılaqtırıp taslay beriw insaptan emes. Tezlik penen jumısına tikleń. Ońlaw jumısların tez kúnde baslaymız. Ábdimurat aǵa joqarı jaqlarǵa barıp arız etpegende jumıs suwıqqa qalıp qoyayın dep tur eken. Qashshan napaqaǵa shıǵıp ketken adamnıń jankúerlik islep, tiyisli orınlarǵa barıp júrgen baslamasın qollap-quwatlawı kerek» - degen kózqarasın bildiredi. «-Siz olay demeń - dedi Nazarov, sol adamnıń ózi jeke mápi ushın aldıńızǵa neshe iret bardı. -Barıp atırǵan,-dep mıńǵırladı ol. - Qáne, bargan bolsa ayt. Óziniń qanday mashqalası menen aldıńızǵa bardı. Sen onı qanday qılıp sheship berdiń. Eń bolmasa birewin ayt. Ayta almaysań. Sebebi, ol kim óziniń jeke jumısları ushın saǵan jalnıp barmaǵan. Menińshe, Ábdimurat obrazına kópshilik túsinbedi. Sol waqıtları birewler maqtadı, birewler awzın qıysayıtı. Xalıqtıń quwanışına quwanış, qıyınshılıǵına qıynalatıuǵın adamdı ayırımlar túsinemedi. Kópshiliktiń mashqalasın aytqan adam kimnińdur kemshiligin aytadı. Máselege juwapker adam ızalanadı. Solay etip, hákim onıń obrazın unamlı kóz qarasın bildiredi. Dóretpede pitkeriwshilerdi jumıs penen támiyinlew, kolledjlerdiń qıyınshılıqlar, úsh tárepleme shártnamanıń orınlanıwı usáǵan máseleler syujetlik baǵdarda súwretlengen. Berdi Baymuratovtıń obrazı dóretpede onsha ashılmay qalǵan. Onıń direktor lawazımında islegen waqıtları basqarıw

stiliniń nadurıs bolǵanlıǵı nátiyjede kolledj jámáátshilik awız birshiligi joǵala basladı, muǵallım hám ustalardıń islep bereketi joq. Jumıstan qashan ketedi eken dep qorqıw menen júredi. Ayırım muǵallımlar onıń usınday byurokratlıǵınan kete basladı. Awılda muǵallımshilikten shıǵıp qalsa qayaqqa barıp isleydi. «Islesen isle, islemesen orındı bosat seniń ornına adam tayın» degen sózdi ashıqtan-ashıq aytatuǵın boldı.» Bunday xarakterdegi adamlar turmısta ushırasadı. Jazıwshı onıń obrazın sheberlik penen ashıp bere alǵan. Berdi Baymuratovtıń obrazı hákim menen sóylesiwinde anıq kórinedi. Maselen, «Keliń, Baymuratov. Otırıń - dep otırıwǵa mirát etti,- Awhalların soradı. Seni shaqırǵandaǵı maqsetim ústińizden arza kelip tústi. Jámaátimiz jazıptı. Tanısıń. - Kimler shólkemlestirip júrgenin de, ne jazǵanın da shamalap bilemen. Sapar Nazarovich - dedi Berdi Baymuratov qaǵazdı qolıma alıp otırıp. – Áne aytım ǵoy...- Al, endi, sizdi tıńlaymız. Ne gáp ózi. Jámaátti jumıldıra almay atırsań. Nazarıbetiń qanday da tiykarı boladı.

- Jumıs talap etkenimiz tiykar dep esaplınsa, álbette, tiykar bar.

- Oндаy demekshi emespen, Sapar Nazarovich. Durıs kemshiligimiz bar shıǵar. Biraq mına jazǵanlarınday jámaátke qısım qılıp atırǵanım joq dep oylayman. - Toq eteri... - Toq eteri, kópshilik oqıtıwshılar menen ustalar awırdıń ústi, jeńildıń astı menen júriwdi ádet etip ketken».

Baymuratov hám Sapar Nazarov aralarındaǵı dialog uzaq dawam etip, onda oqıshılardı jumıs penen támiyin etip, oqıw tárbiya jumısların jaqsılaw, estetikalıq máseleler tásirli berilgen. Bunnan hákimdegi sezgirlik jáne de tolıǵıraq berilgen. Hákim asxana máselesine ayrıqsha dıqqat bólip, ondaǵı tártiptiń joqlıǵına ashıwlanıp, rayonlıq salıq inspekciyasına hám bankke sol waqıtta baylanıs jasadı. «Úlken jardaǵı «Tolqın» asxanasında turman. Ya terminalı joq, ya kassa apparatı joq. Háptede bir inkassator keledi eken. Endi sanitariyalıq jaǵdayın aytpay-aq qoyayın. «Vozdux bazar» menen «Valyutchik», «Xızmet lawazımıń» joq etip tártipke keltirgen sizler edińiz ǵoy» - degen pikir bildirildi. Dóretpedeǵı waqıyalar izbe-iz berilgen. Negizgi ideyalar ushırasıp atırǵan ayırım kemshiliklerdi saplastırıw. Ondaǵı ushırasatuǵın hádiyselerdi unamlı táreplerine dıqqat awdarıw zárúr. Bul jerde basshılardıń xalıq arasında aralasıp júriw kerekligi, ushırasıp atırǵan unamsız jumıslardı jaqsılaw kerekligi ayılǵan.

Dóretpede qaharman obrazları arqalı syujetliktiń ashılıwına baylanışlı waqıyalar izbe-iz berilgen. Jazıwshı syujet qurıwda turmıslıq waqıyalardı ashıp beriw maqsetinde súwretlew usıllarınan orınlı paydalana bilgen. Jazıwshı syujet qurawda kóp turmıslıq waqıyalardı paydalanıp, jámietimizdiń rawajlanıw baǵdarına irkinish jasap atırǵan jaman illetlerden qutılıw.

zárúrliligin kórsetip beriw menen birge, anıq turmısta ushırashıp atırğan waqıyalardı syujetke durıs paydalana bilgen.

PAYDALANÍLGAN ÁDEBIYATLAR:

1. Ерназаров Б. Таң атқанда. (Повестлер). Нөкіс, «Қарақалпақстан». 2015
2. Юсупов К.А. «Шырашылар» романының көркем психологизми. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс, 2006. 6-саны, 112-115.
3. Юсупов К.А. Ишки монолог хәм шеберлик. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс 2008. 1-саны, 113-116 бб.
4. Юсупов К.А. Қарақалпақ прозасында миллий психологияның сәўлелениўи. /«Түркий филологияның әҳмийетли мәселелери» атамасындағы халықаралық илимий-теориялық конференция материаллар топламы. Нөкіс, «Қарақалпақстан», 2021, 113-118-бб.
5. Юсупов К.А. Ш.Сейтов прозасын таллаў усыллары. (Методикалық қолланба). – Нөкіс, «Miraziz Nukus», 2017. – 4 б.т. – 64 бет.
6. Юсупов К.А. Өсербай Әлеўовтың лирикасын үйрениў. «Әмиўдәрья» журналы, 2021, – №4, – Б. 63-68.
7. Юсупов К.А. «Айдос бий» дәстаны хәм тарийх. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс, 2000. 6-саны, 112-115.
8. Юсупов К.А. Хәзирги дәўир хәм Бердақ шайыр мийрасына көз қарас. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс, 2001. 2-саны, 126-128.
9. Юсупов К.А. Юсупов И.К. Лирикалық шығармаларды оқытыў методикасы. /VI Международная научно-практическая конференция по фундаментальным наукам, искусству, бизнесу и образованию, интернет-технологиями и обществу. 2021 г., Стокгольм, Швеция, стр. 469-474.
10. Юсупов К.А. И.Юсуповтың «Ўатан топырағы» шығармасының мазмунын үйрениў. ҚМУ хабаршысы, 2009, 3-4-саны, 46-49.
11. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде Аббаз Дабылов лирикасын оқытыў технологиялары. /VI Международная научно-практическая конференция по фундаментальным наукам, искусству, бизнесу и образованию, интернет-технологиями и обществу. 23-26 февраля, 2021 г., Стокгольм, Швеция, стр. 431-432.
12. Юсупов К.А. Юсупов И.К. Академиялық лицейлерде Әжинияз шайыр лирикасын оқытыў технологиялары. /VI Международная научно-практическая конференция по фундаментальным наукам, искусству, бизнесу и образованию, интернет-технологиями и обществу. 23-26 февраля, 2021 г., Стокгольм, Швеция, стр. 437-442.

13. Юсупов К.А. Изучение лирика Кунхожа в академических лицеях. /XIII Международная научно-практическая конференция «Development of modern science: theory, methodology, practice», 18-19 марта, 2021 г., Мадрид, Испания: стр. 160-165.
14. Юсупов К.А. Хэзирги дәүир қарақалпақ әдебиятында Айдос бий образы. ӨзРИАҚҚБ «Хабаршысы» журналы, Нөкис, 2001. 5-саны, 130-131.
15. Юсупов К.А. Хэзирги дәүир қарақалпақ әдебиятында Айдос бий образының өзгешеліктері. ӨзРИАҚҚБ «Хабаршысы» журналы, Нөкис, 2001. 6-саны, 138-139.
16. Юсупов К.А. XX әсирдеги қарақалпақ прозасында көркем психологизм мәселелері. «Муғаллим хәм үзликсиз билимлендириў» журналы, 2007, 4-саны, 11-15 бб.
17. Юсупов К.А. Лирикалық прозада көркем психологизм. «Әмиўдәрйя» журналы, Нөкис 2008. 2-саны, 124-127.
18. Юсупов К.А. Жазыўшылардың дәретиўшилиқ шеберлигин үйрениў методикасы. ҚМУ хабаршысы, 2009, 3-4-санлар, 126-129.
19. Yusupov K.A. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda ádebiy materiallardı tallaw metodikası. Monografiya. – Tashkent: METODIST NASHRIYOTI, 2023. –120 b
20. Юсупов К.А. Изучение литературных жанров. / VIII Международная научно-практическая конференция «Problems and tasks of modernity and approaches to their solution», 02-05 марта, 2021 г., Токио, Япония, стр. 198-203.
21. Юсупов К.А. Изучение творчества Аденбая Тажимуратова в академических лицеях. /IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Израил, стр. 226-232.
22. Юсупов К.А. Изучение произведения писателя в академических лицеях. // IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Иерусалим, Израил, стр. 233-238.
23. Yusupov K.A., Yusupov I.K. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda innovaciyalıq-pedagogikalıq texnologiyalar. Oqıw qollanba. – Tashkent: METODIST NASHRIYOTI, 2023. – 120 b
24. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын сабақтан тыс жұмыстар арқалы үйрениўдің илимий методикалық мәселелері. (Методикалық қолланба). – Нөкис, «Miraziz Nukus», 2018, – 5 б.т. – 80 б.

25. Юсупов К.А. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. Sabaqlıq. – Tashkent: Sanó-standart, 2018. – 21 б.т. – 336 б.
26. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Монография. – Нөкис: Qaraqalpaqstan, 2019. – 7 б.т. – 112 б.
27. Юсупов К.А. Академик лицейларда қарақалпақ адабиётини ўқитиш методикаси (педагогика фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати). – Нөкис, «Miraziz Nukus», 2021. – 4 б.т – 66 бет.
28. Юсупов К.А. Kórkem shıǵarmalardıń mazmunıń úyreniw metodikası. Oqıw qollanba. – Tashkent: Yosh avlod matbaa, 2021. – 23,75 б.т. – 380 б.
29. Юсупов К.А. Педагог шайыр лирикасы ҳәм тәлим-тәрбия мәселелери // Илим ҳа'м жа'миyet. Нукус давлат педагогика институти журнали. – Нукус, 2021. – №4. – Б. 100-102.
30. Юсупов К.А. Qánigelik hám pedagogikalıq ámeliyat. Oqıw qollanba. – Nókis: Ilimpaz, 2021. – 3.75 б.т. – 60 б.
31. Yusupov KA Arnawlı pánlerdi oqıtıw metodikası. sabaqlıq. – Tashkent: INNOVATSIYA-ZIYO, 2022. – 19 б.т. – 304 б.
32. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw texnologiyaları. Oqıw qollanba. – Tashkent: INNOVATSIYA-ZIYO, 2022. – 9.3 б.т. – 144 б.
33. Konis A. Yusupov. Studying Forms of Teaching Karakalpak Poetry at Academic Lyceums. Eastern European Scientific Journal. Germany. Ausgabe, 3-2018. 72-75.
34. Konis A. Yusupov. Studying Karakalpak Poetry in Academic Lyceums by Various Methods in Class. Eastern European Scientific Journal. (ISSN 2199-7977). Germany. 1-2019. 83-85.
35. Yusupov K.A. Scientific and theoretical foundations of teaching Karakalpak literature at academic lyceums // Journal of Critical Reviews. (ISSN 2394-5125). – Vol 7, Issue 7, 2020. – №1. – P.P. 349-354 (<https://www.scopus.com /sourceid / 21100920227>).
36. Yusupov K.A. Akademik litseylarda qoraqalpoq adabiyoti // Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2020. – №6. – Б. 40-41 (13.00.00. №8).
37. Yusupov K.A. Methods of teaching literary material at academic lyceums according to the program // Academica. An International Multidisciplinary Research Journal (India). (ISSN: 2249-7137). – Vol. 10 Issue 5, 2020. – P.P. 1628-1634 (Impact Factor: SJIF 2020= 7,13).
38. Yusupov K.A. Curricula for teaching karakalpak literature. // Academica: An International Multidisciplinary Research Journal <https://saarj.com>. Academica ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 5, May 2021, Стр. 1069-1074. Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492, 10.5958/2249-7137.2021.01525.1

39. Yusupov K.A. Scientific and methodological problems of studying karakalpak literature. //Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR) <https://www.tarj.in>. ISSN: 2278-4853 Vol 10, Issue 5, May, 2021. Стр. 585-590. Impact Factor: SJIF 2021 = 7.699. 10.5958/2278-4853.2021.00451.1

40. Юсупов К.А. Изучение творчества Чингиза Айтматова в академических лицах // Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2021. – №7. – стр. 52-53 (13.00.00. №8).

41. Юсупов К.А. Научно-методических основы преподавания каракалпакской литературы. Internaional Scienfiic Jounal Theoretical & Applied Scieence p-ISSN: 2308-4944 (print) e- ISSN:2409-0085 (online) Year: 2021 Issue: 11. Pp. 362-371. <http://T.Science.org>.

42. Юсупов К.А. Развитие устной культуры учащихся на уроках литературы // Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2022. – №1. – Б. 70-71

43. Yusupov K.A. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida qoraqalpoq adabiyotini o'qitish masalalari// Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2022. – №2. – Б. 17-18 (13.00.00. №8).

44. Yusupov K.A. Teaching students the metods of artistic depiction in Karakalpak prose. // Journal of Hunan University (Natural Sciences). Vol. 49. No. 04. April 2022. Page - 590-603.

45. Yusupov K.A. Methods of selection of Karakalpak Novels. // Journal of Positive School Psychology. (Scopus) Volume. 6, No. 4 (2022). Page - 26-30. ISSN: 7152-7159.

46. Yusupov K.A. Learning Discussing the Epic Novels. // Eurasian Journal of Learning and Academic Teahing. Volume 7 I March 2022. Page - 26-30. ISSN: 2795-739X.

47. Юсупов К.А. Обучение основам письменной речи учащихся. // «PEDAGOGS» innernational research journal. Volume-7, Issue-1, April-2022. – Стр. 176-181.

48. Yusupov K.A. Theortical foundations of teaching Karakalpak literature. // GALAXY international interdisciplinary research journal (GIIRJ). ISSN (E): 2347-6915. Vol. 10, Issue 5. May, (2022). PP. 210-216.

49. Yusupov K.A. Qoraqalpoq adabiyotini úqitish masalalari // Journal of new century innovations. (WSRjournal.com), Volume - 5, Issue - 6. May, (2022). PP. – 113-122.

50. Юсупов К.А. Изучение произведений писателя на уроках литературы // Международный научно-образовательный журнал «Образование и наука в XXI веке». Выпуск №26 (том 4), май, 2022. – Стр. 196-201.

51. Yusupov K.A. Methodologu for analyzing lyrical works in literature lessons. // Miasto Przyszłości. (Impact Factor: 9.2). Vol. 26 (2022). Page - 200-208. ISSN: 2544-980X.

52. Юсупов К.А. Изучение творчества С.Мажитова в школе. //V Международный журнал научных исследований «Научный импульс». Выпуск №1, 30 август, 2022. – Стр. 44-50.

53. Yusupov K.A. Methods of Teaching the Works of O.Satbaev in Schools. // Journal of intellectual prperty and human rights. Vol. 01Issue. September - 2022. Page – 44-53. ISSN: 2720-6882. <https://juournals.academiczone.net/index.php/jiphr>

54. Yusupov K.A. Develorment of Oral and Written Speech of Students in Schools. // Journal of intellectual prperty and human rights. Vol. 01 Issue. September - 2022. Page – 56-66. ISSN: 2720-6882. <http://juournals.academiczone.net/index.php/jiphr>

55. Yusupov K.A. of Teaching Korakalpok literature // Central asian journal of literature, philosophy and culture. Vol. 03 Issue: 10 - 2022. Page – 75-85. eISSN: 2660-6828.

56. Юсупов К.А Образ Айдос бия в каракалпакской литературе. // I International science conference on multidisciplinary research, Abstracts of International Scientific and Practical Conference. Berlin, Germany January 19-21, 2021, стр. 766-769

57. Юсупов К.А Изучение в современной каракалпакской лирике. / III International science conference on e-learning and education, Abstracts of III International Scientific and Practical Conference. Lisbon, Portugal February 2-5, 2021, стр. 349-353.

58. Юсупов К.А. Изучение творчество Казакбай Юлдашева /V Международная научно-практическая конференция по новым тенденциям в науке и образовании «Theoretical and scientific bases of scieetific thought», 16-19 февраля, 2021 г., Рим, Италия, стр. 503-508.

59. Юсупов К.А.Академиялык лицейлерде А.Атажановтың прозасын үйрениў. /VI Международная научно-практическая конференция по фундаментальным наукам, искусству, бизнесу и образованию, интернет-технологиями и обществу. 23-26 февраля, 2021 г., Стокгольм, Швеция, стр. 443-448.

60. Юсупов К.А. Изучение творчества Кали Жуманиязова в академических лицеях. /IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Израил, стр. 239-243.

61. Юсупов К.А. Изучение творчества Конысбай Камалова в академических лицеях. // IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Иерусалим, Израил, стр. 250-256.

62. Юсупов К.А. Изучение произведения Мамбеталы Кайыпова в академических лицеях. // IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Израил, стр. 257-264.

63. Юсупов К.А. Изучать разборы эпических произведений в академических лицеях. /X Международная научно-практическая конференция «Topical issues, achievements and innovations of fundamental and applied sciences», 09-12 марта, 2021 г., Лиссабон.

64. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде көркем шығармаларды оқыту технологиялары. /X Международная научно-практическая конференция «Topical issues, achievements and innovations of fundamental and applied sciences», 09-12 марта, 2021 г., Лиссабон, Португалия: стр.237-242

65. Юсупов К.А. Драмалық шығармаларды оқыту ұсыллары. /X Международная научно-практическая конференция «Topical issues, achievements and innovations of fundamental and applied sciences», 2021 г., Лиссабон, Португалия: стр. 243-248.

66. Юсупов К.А. Жазыушылардың дәретиушилик психологиясы. / XIII Международная научно-практическая конференция «Development of modern science: theory, methodology, practice», 18-19 марта, 2021 г., Мадрид, Испания: – стр. 180-185.

67. Юсупов К.А. Использование современных педагогических технологий в преподавании каракалпакской литературы / Материалы Международной научно-практической конференции. «Татарская литература и культура в контексте взаимодействия национальных литератур и искусств». Казанский федеральный университет, 26-27-марта, 2021 г. Стр.356-362.

68. Юсупов К.А. Изучение творчества Сапа Матчанова. /XV Международная научно-практическая конференция «The world science of modernity. Problems and prospects of development», 25-26 марта, 2021 г., Париж, Франция: стр. 170-175.

69. Юсупов К.А. Инновационные технологии в обучении каракалпакской литературе /Материалы Международной научно-практической конференции. «Татарская поэзия и культура второй половины XX начала XXI века». Казань, 26- апреля, 2021 г. Стр.341-346.

70. Юсупов К.А. Т.Қайыпбергенновтың «Айдос баба» (Мың тиллаға баҳаланған гелле) драмасын таллаў усыллары / «Түркий халықлары фольлоры хәм әдебияты тарийхы изертлениўиниң әхмийетли мәселелери» атамасындағы online халықаралық илимий-теориялық конференция материаллары топламы. – Нөкис: НМПИ баспасы, 2021 (27-28-май), – 245-248-бб.

71. Юсупов К.А. 9-класста Б.Қайыпназаров лирикасын таллаў. /X Международная научно-практическая конференция «НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ И ПРАКТИКИ», 23-26 ноября 2021 г., Греция. – 462-466 - бб.

72. Юсупов К.А. Развитие литературной речи и письменного языка учащихся на уроках литературы. “Models and methods for increasing the efficiency of innovative research” a collection scientific works of the international scientific conference (11 Desember, 2021) – Berlin: Copenhagen, 2021. ISSUE– p. 161-165.

73. Юсупов К.А. Қосық теориясын арнаўлы изертлеўши алым.. /Инсан қәдири – инсанлар қәлбинде. (илимий, илимий-публицистикалық хәм публицистикалық мақалалар топламы. – Нөкис: Қарақалпақстан, 2022, – 151-159- бб.

74. Юсупов К.А. Анализ методика художественного произведения /Сборник материалов Международную научно-практическую конференцию посвященной 60 – летию кафедры «Педагогика» на тему: «Современное общество и педагогическое образование». Казакстан, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия университети. 22-апреля, 2022 г Стр.268-271.

75. Юсупов К.А. Ádebiyat sabaqlarında oqıwshılardıń dóretiwshilik kompetenciyasın rawajlandırıw. /The and analytical aspects of recent research: International scientific-online conference, Part 1, Issue 5: May 31st 2022. Turkiya, Istanbul: pp. 104-109.

76. Юсупов К.А. Эпик асарларини ўрганиш усуллари. / в конференция и публикацию статьи в сборнике «Международная конференция академических наук », 25- сентябрь, 2022. Россия. Стр. 115-126. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7111598>.

77. Юсупов К.А. Изучение лирических произведений на уроках литературы. /Spain International scientific-online conference: “Solution of social problems in management and economy” Part 1, Issue 2: September 20, 2022. www.conf.com. Spain, Испания: pp. 21-26.

78. Yusupov K.A. Akademiyalıq liceylerde poeziyalıq shıǵarmalardı oqıtıw usılları. /Proceedinngs of international Conference on Educational Discoveries and Humannities. Vol. 1 No.1 (2022): ICEDH. Texas, USA.pp. 46-58.

79. Юсупов К.А. Халмурат Сапаров дөретиўшилиқ жолы. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 1996. 3-4-саны, 54-60.
80. Юсупов К.А. Бердақ шығармаларын үйрениў усыллары. «Қарақалпақстан муғаллими» журналы, Нөкис, 1996. 1-2-саны, 12-15.
81. Юсупов К.А. «Айдос бий» дәстаны хәм тарийх. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 2000. 2-саны, 94-96
82. Юсупов К.А. (авторлар менен бирге) Оқыўшыларымыз пикир айтады. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 2000. 3-саны.
83. Юсупов К.А. Қарақалпақ әдебиятын интерактив методлар менен оқытыў усыллары. ҚМУ хабаршысы, 2011, 1-2-саны, 58-60.
84. Юсупов К.А. Қарақалпақ лирикасын изертлеўши алымның дөретиўшилигин үйрениў. «Муғаллим хәм үзликсиз билимлендириў» журналы, 2012, 1-саны, 3-8.
85. Юсупов К.А. «Академиялық лицейлерде И.Юсупов дөретиўшилигин лекция түрлери менен үйрениў усыллары». ҚМУ хабаршысы, 2012, 3-4-санлар, 30-32.
86. Юсупов К.А. Жазыўшылар дөретиўшилигин үйрениў усыллары. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис 2012. 4-саны, 115-118.
87. Юсупов К.А. Қонысбай Камалов-қарақалпақ прозасын изертлеўши алым. «Әмиўдәрья» журналы, 2014, 1-саны, 82-91.
88. Юсупов К.А. Әдилбай Қожықбаев-қарақалпақ әдебиятын изертлеўши. «Әмиўдәрья» журналы, 2014, 6-саны, 123-128.
89. Юсупов К.А. Әдебияттаныўда салмақлы орны бар алым. ҚМУ хабаршысы, №1, 2015, 132-136.
90. Юсупов К.А. Ш.Сейтов прозасында пейзаж хәм қахарман образын үйрениў мәселелери. ҚМУ хабаршысы, №2, 2015, 92-96.
91. Юсупов Қ. Оразбай Сәтбаев поэзиясының көркемлик өзгешеликтери. «Әмиўдәрья» журналы, №5, 2015, 77-87.
92. Юсупов Қ. Бердақ шығармаларын үйрениўде конференция сабақ түринен пайдаланыў. Түркий халықлар әдебиятының гейпара мәселелери, Нөкис-2004.Б. 30-32.
93. Юсупов Қ. Конфликт қахарманлар минез-қулқын ашыўдың негизи. Журналистика ва адабиёт: кеча ва бугун. (Илмий тўплами), 1-қисм. Т. : Юрист – маркази, 2008. 44-47.
94. Юсупов Қ. Прозада миллий психологияның сәўлеси. Журналистика ва адабиёт: кеча ва бугун. (Илмий тўплами), 2-қисм. Т. : «Юрист –медиа маркази», 2008. 148-150.
95. Юсупов Қ. Академик лицейларда Ажиниёз лирикасини ўқитишда кластер методини қўллаш. «Педагог кадрлар малакасини ошириш ва

уларни қайта тайёрлашнинг замонавий шакллари жорий этиш муаммолари», (Илмий –амалий конференцияси материаллари), Тошкент , 2009. 284-285.

96. Юсупов Қ. Академик лицейларда Ажиниёз лирикасини ўқитишда бурчаклар методи билан ўрганиш. «Олий ва касб-хунар таълими тизимида профессор-ўқитувчиларнинг малакасини ошириш жараёнини такомиллаштириш муаммолари», (Илмий –амалий семинар материаллари), Бухоро, 14-15-май, 2009. 133-136.

97. Юсупов Қ. Көркем шығармалардың мазмунын ўйрениў методикасы. Миллий идентивлик ва оммавий ахборот воситалари. (Илмий мақолалар тўплами), Т. : «Юрист –медиа маркази», 2009. 48-51.

T.JIYEMURATOV LIRIKASÍNDÁ KÓRKEMLIK IZLENISLER

Ikmetova Ziyuar Qoniratbay qızı

*Qaraqalpaq mámleketlik universiteti magistrantı**Kalit so'zlar: adabiyot, poeziya, metod, janrlar, publicistika.**Ключевые слова: литература, поэзия, метод, жанры, публицистика.**Key words: literature, poetry, method, genres, publicistic.*

Ǵárezsizlik dáwirde qaraqalpaq poeziyası tematikalıq, janrlıq hám kórkemlik jaqtan ádewir rawajlandı. Ásirese, bul dáwirdegi qaraqalpaq poeziyası maydanında belgili shayırlar X.Dáwletnazarov, O.Sátbaev, N.Tóreshova, T.Jiyemuratov, J.Óteniyazov, B.Genjemuratov hám taǵı basqa poeziya dóretiwshileri ósip jetilisip, olardıń dóretpeleri arqalı ǵárezsizlik dáwirdegi poeziyanıń rawajlanıw baǵdarı ayrıqsha kórindi. Olardıń dóretiwshiliginde ǵárezsizlik dáwirdiń insan ómirine ruwxıy jaqtan tiygizgen tásirleri birinshi gezekte poetikalıq jaqtan jırlandı.

Solardıń biri belgili shayır Túrkménbay Jiyemuratovtıń ádebiy dóretiwshiliginde kórkemlik izleniwshilik ayrıqsha sezildi. Ol mádeniyatqa, kórkem ádebiyatqa, kórkem ónerge bolǵan dóretiwshilik qatnasların ózgertip, ózi súwretlep otırǵan turmıs waqıyaların jańasha ideyalıq hám estetikalıq ólshem tiykarında dórete basladı. Shayır poeziyasında ǵárezsizlikke degen xalıqlıq quwanıshtı, tilek ármanlardı ideyalıq mazmun etip aldı. Sonlıqtan shayır poeziyasında jas áwladtıń ózligin ańlaw, ótmishtegi milliy qádiriyatlarımızdı qádirlew, jaslardı watanǵa degen súyiwshilik sezimlerge tárbiyalaw usaǵan máseleler kórkemlik penen sáwlelendi.

Túrkménbay Jiyemuratov (ádebiy laqabı Muradıy) usı kúnge deyin toǵız qosıqlar hám balalarǵa arnalǵan gúrrińler toplamı óz aldına kitap bolıp basılıp shıqtı. Solardan «Gózzallıq álemi» (1993), «Ushırattım bir gózzaldı...» (1995), «Rubayılar» (2010), «Kárwan» (2013), «Ǵáziyne» (2016), «Degish» (2018), «Ándiyshe» (2021), «Qızıl jıńıl gúlleri» (2021) usaǵan poetikalıq toplamları kitap oqıwshılardıń ayrıqsha qızıǵıwshılıǵın arttırdı. Bulardan tısqarı baspa sózde, hár qıylı gazeta-jurnallarda qosıqları, gúrrińleri, awdarmaları járiyalanǵan. Solardıń ishinde eń tiykarǵıları «Sharq yulduzi», «Ámiwdárya» hám «Qarlıǵash» jurnallarında, «Qaraqalpaq ádebiyatı», «Erkin Qaraqalpaqstan», «Qaraqalpaqstan jasları», «Jetkinshek», «Ustaz jolı», «Nókis haqıyqatı», «Qaraqalpaqstan

mádeniyatı» gazetalarında birneshe ret járiyalandı. Sonday-aq «Jaslar orbitası» (1986), «Jaslar hawazı» (1987), «Qus jolı» (1989), «Mehringizni twyib yashadım» (2015), «Navoiydan savod ochdim» (2016), «Men tuwılǵan úy» (2018), «Qaraqalpaq balalar ádebiyatınıń antologiyası» (2018) toplamlarında qosıqları hám gúrrińleri basılıp shıqtı.

Shayırdıń ayırım qosıqlarına filologiyalıq jaqtan tallaw jasap ótpekshimiz. «Gózzallıq álemi» (1993) atamasındaǵı tuńǵısh qosıqlar toplamı menen kópshiliktiń dıqqatın ózine qarattı. Shayırdıń «Gózzallıq álemi» toplamındaǵı berilgen «Tuwǵan awıl hám balalıqtı eslew», «Qaraqalpaq», «Bul úlkemniń», «Tuwǵan mákanıma», «Báhár», «Maǵan ısıq» sıyaqlı lirikalıq qosıqlarında balalıq, jaslıq, hadallıq, patriotlıq sezimler tásirli súwretlengen.

Türkmenbay Jiyemuratov qaraqalpaq poeziyasın janrlıq hám formalıq jaqtan bayıtıwǵa úles qosıp kiyatırǵan shayır. Onıń jazǵan ǵázzelleri, tórtlikleri, (rubayıları) oqıwshılarda ádewir qızıǵıwshılıq oyattı. Shayırdıń jazǵan rubayılarınan mısallar keltirip óteyik. (Usı jerde bir máseleni toqtap ketiw kerek. Alımlar arasında rubayı termini haqqında ádewir tartıshlı pikirler payda boldı. Kópshilik ádebiyatshılar «rubayı» termini qaraqalpaq poeziyası ushın tán emes dep, bul terminniń ornına «tórtlik» terminin isletip kiyatır). Biraq shayır barlıq tórtliklerin rubayı dep ataǵan. Sol atamada qosıqlar toplamın baspadan shıǵardı. Shayır tórtlik qosıqlarında dúnyaǵa, ómirge hám jámiyetlik turmısqa óziniń kózqarasların bildirip baradı.

Hámmeden de burın ótken bul dúnya,
Dańqı jáhännemge jetken bul dúnya,
Máńgi jasap tulǵa bolmas hesh kim de,
Ulıqlar da taslap ketken bul dúnya. - dep ómirge bolǵan óziniń filosofiyalıq kózqarasların bildiredi. .

Ómir daraqların kesken jargılap,
Waqıt suwlıqqa taslaǵan argımaq,
Bul dúnya gúymil, háreket maydanı,
Qalmaw kerek bárinen bos, qulǵulaq.
Kewili shım qara, ishi tar bolsa,
Ashkóz, qolınıń suqlıǵı bar bolsa,
Ondaylar simirip jutar qurdımday,
Nápsisi tuńǵıyıq, úńgir jar bolsa.
Adamzat júreginde shoq, otı bolsın,
Qaytpas qaysarlıǵı, nıq páti bolsın,
Hár qanday ortalıqqa enisip ketsin,

Jat jurтта da tamır, jek-jatı bolsın.

Haqiqatında da Túrkménbay Jiyemuratovtın poeziyalıq shıǵarmaları insanlarǵa ruwxıy tásir etip, adamlardıń estetikalıq talabın qanaatlandırıp, súysindirip, oqıǵan kitap oqıwshısın ózine eriksiz tartıp tereń mazmunǵa, tereń obrazlılıqqa qurılǵan. Shayır lirikasında turmıstı obrazlı túrde sáwlelendiriwde eki nársé kózge túsedı. Birinshiden, kórkem shınlıqtı kórsetiwde shayırdıń ózine tán ózgesheliginde, ekinshi, shınlıqtı qayta dúzip dóretip shıǵıwda jámiyetlik, xalıqlıq ideyaǵa tuwra kelmeytuǵın jerlerdi shıǵarıp taslawǵa, durısların kórkemlik fantaziya jolı menen idealǵa jaqınlastırıw ushın keń túrde oy órısı bolıwı kerek. Shayırdıń poeziyası janrlıq hám formalıq izlenislerge oǵada bay.

Talantlı insan hesh waqıtta bir tárepleme talantlı bolıp tuwılmaydı. Tábiyattıń sheberligine hayran qalasań. Ol qanday nársesge háwes etse, sol nárseni shegine jetkizip orınlap, kem-kemnen kámal taptırıp, ónerin barınsha iske asırıp, sol mamanlıqtıń túbine jetpey, tınıp tınıshmaytuǵın boladı. Talantlı adamnıń qızıǵıwshılıǵı basım, oyı alǵır, fantaziyası kúshli, isi tıyanaqlı boladı. Hár qanday talant iyesi qaysı kásip iyesi bolıwına qaramastan ádebiy dóretilshilik islerin bargan sayın rawajlandırıp hám jetilistirip, jıllar ótkén sayın dóretpelerin kórkemlik jaqtan torlap baradı. Usı kózqarastan qaraǵanıwızda jámiyetshilikke keńnen tanılǵan pedagogika iliminde óziniń salmaq tasına iye, talantlı lirik shayır Túrkménbay Jiyemuratovtın dóretilshiligin búgingi ǵárezsizlik dáwirdegi jaslarǵa úyretiw áhmiyetli máselelerdiń biri.

PAYDALANÍLGÁN ÁDEBIYATLAR:

1. Gózzallıq álemi (qosıqlar toplamı). Nókis, «Qaraqalpaqstan», 1993.
2. Ushıratım bir gózzaldı... (ǵázzeller toplamı). Nókis, «Jurnalıst», 1995.
3. Rubayılar. Nókis, «Bilim», 2010.
4. Jarǵan túye (ǵúrrińler toplamı). Nókis, «Qaraqalpaqstan», 2012.
5. Kárwan (termeler toplamı). Nókis, «Bilim», 2013.
6. Ǵáziyne (qosıqlar toplamı), Nókis, «Bilim», 2016.
7. Degish (qosıqlar toplamı). Nókis, «Qaraqalpaqstan», 2018.
8. Ándiyshe (qosıqlar toplamı). Nókis, «Bilim», 2021.
9. Qızıl jıńıl ǵúlleri (qosıqlar, ǵúrrińler toplamı). Nókis, «Qaraqalpaqstan», 2021.

10. Юсупов К.А. Педагог шайыр лирикасы хэм тәлим-тәрбия мәселелери // *Ilm ha'm ja'miyet*. Нукус давлат педагогика институту журналы. – Нукус, 2021. – №4. – Б. 100-102.
11. Юсупов К.А. Өсербай Әлеуовтың лирикасын үйрениў. «Әмиўдәрья» журналы, 2021, – №4, – Б. 63-68.
12. Юсупов К.А. «Айдос бий» дәстаны хэм тарийх. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 2000. 6-саны, 112-115.
13. Юсупов К.А. Хәзирги дәўир хэм Бердақ шайыр мийрасына көз қарас. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 2001. 2-саны, 126-128.
14. Юсупов К.А. Юсупов И.К. Лирикалық шығармаларды оқытыў методикасы. /VI Международная научно-практическая конференция по фундаментальным наукам, искусству, бизнесу и образованию, интернет-технологиями и обществу. 2021 г., Стокгольм, Швеция, стр. 469-474.
15. Юсупов К.А. И.Юсуповтың «Ўатан топырағы» шығармасының мазмунын үйрениў. ҚМУ хабаршысы, 2009, 3-4-саны, 46-49.
16. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде Аббаз Дабылов лирикасын оқытыў технологиялары. /VI Международная научно-практическая конференция по фундаментальным наукам, искусству, бизнесу и образованию, интернет-технологиями и обществу. 23-26 февраля, 2021 г., Стокгольм, Швеция, стр. 431-432.
17. Юсупов К.А. Юсупов И.К. Академиялық лицейлерде Әжинияз шайыр лирикасын оқытыў технологиялары. /VI Международная научно-практическая конференция по фундаментальным наукам, искусству, бизнесу и образованию, интернет-технологиями и обществу. 23-26 февраля, 2021 г., Стокгольм, Швеция, стр. 437-442.
18. Юсупов К.А. Изучение лирика Кунхожа в академических лицах. /XIII Международная научно-практическая конференция «Development of modern science: theory, methodology, practice», 18-19 марта, 2021 г., Мадрид, Испания: стр. 160-165.
19. Юсупов К.А. Хәзирги дәўир қарақалпақ әдебиятында Айдос бий образы. ӨзРИАҚҚБ «Хабаршысы» журналы, Нөкис, 2001. 5-саны, 130-131.
20. Юсупов К.А. Хәзирги дәўир қарақалпақ әдебиятында Айдос бий образының өзгешеликлери. ӨзРИАҚҚБ «Хабаршысы» журналы, Нөкис, 2001. 6-саны, 138-139.
21. Юсупов К.А. «Шырашылар» романының көркем психологизми. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 2006. 6-саны, 112-115.

22. Юсупов К.А. XX эсирдеги каракалпак прозасында көркем психологизм мәселелери. «Муғаллим хэм үзликсиз билимлендирий» журналы, 2007, 4-саны, 11-15 бб.
23. Юсупов К.А. Ишки монолог хэм шеберлик. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис 2008. 1-саны, 113-116 бб..
24. Юсупов К.А. Лирикалық прозада көркем психологизм. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис 2008. 2-саны, 124-127.
25. Юсупов К.А. Жазыўшылардың дәретиўшилиқ шеберлигин үйрениў методикасы. ҚМУ хабаршысы, 2009, 3-4-санлар, 126-129.
26. Yusupov K.A. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda ádebiy materiallardı tallaw metodikası. Monografiya. – Tashkent: METHODIST NASHRIYOTI, 2023. –120 b
27. Юсупов К.А. Ш.Сейтов прозасын таллаў усыллары. (Методикалық қолланба). – Нөкис, «Miraziz Nukus», 2017. – 4 б.т. – 64 бет.
28. Юсупов К.А. Изучение литературных жанров. / VIII Международная научно-практическая конференция «Problems and tasks of modernity and approaches to their solution», 02-05 марта, 2021 г., Токио, Япония, стр. 198-203.
29. Юсупов К.А. Изучение творчества Аденбая Тажимуратова в академических лицеях. /IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Израил, стр. 226-232.
30. Юсупов К.А. Изучение произведения писателя в академических лицеях. // IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Иерусалим, Израил, стр. 233-238.
31. Yusupov K.A., Yusupov I.K. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda innovaciyalıq-pedagogikalıq texnologiyalar. Oqıw qollanba. – Tashkent: METHODIST NASHRIYOTI, 2023. – 120 b
32. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде каракалпак әдебиятын сабақтан тыс жумыслар арқалы үйрениўдин илимий методикалық мәселелери. (Методикалық қолланба). – Нөкис, «Miraziz Nukus», 2018. – 5 б.т. – 80 б.
33. Юсупов К.А. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. Sabaqlıq. – Tashkent: Sano-standart, 2018. – 21 б.т. – 336 б.
34. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде каракалпак әдебиятын оқытыў методикасы. Монография. – Нөкис: Qaraqalpaqstan, 2019. – 7 б.т. – 112 б.

35. Юсупов К.А. Академик лицейларда қорақалпоқ адабиётини ўқитиш методикаси (педагогика фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати). – Нөкис, «Miraziz Nukus», 2021. – 4 б.т – 66 бет.
36. Юсупов К.А. Kórkem shıǵarmalardıń mazmunıń úyreniw metodikası. Oqıw qollanba. – Tashkent: Yosh avlod matbaa, 2021. – 23,75 б.т. – 380 б.
37. Юсупов К.А. Qánigelik hám pedagogikalıq ámeliyat. Oqıw qollanba.– Nókis: Ilimpaz, 2021. – 3.75 б.т. – 60 б.
38. Yusupov KA Arnawlı pánlerdi oqıtıw metodikası. sabaqlıq. – Tashkent: INNOVATSIYA-ZIYO, 2022. – 19 б.т. – 304 б.
39. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw texnologiyaları. Oqıw qollanba. – Tashkent: INNOVATSIYA-ZIYO, 2022. – 9.3 б.т. – 144 б.
40. Konis A. Yusupov. Studying Forms of Teaching Karakalpak Poetry at Academic Lyceums. Eastern European Scientific Journal. Germany. Ausgabe, 3-2018. 72-75.
41. Konis A. Yusupov. Studying Karakalpak Poetry in Academic Lyceums by Various Methods in Class. Eastern European Scientific Journal. (ISSN 2199-7977). Germany. 1-2019. 83-85.
42. Yusupov K.A. Scientific and theoretical foundations of teaching Karakalpak literature at academic lyceums // Journal of Critical Reviews. (ISSN 2394-5125). – Vol 7, Issue 7, 2020. – №1. – P.P. 349-354 (<https://www.scopus.com /sourceid / 21100920227>).
43. Yusupov K.A. Akademik litseylarda qoraqalpoq adabiyoti // Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2020. – №6. – Б. 40-41 (13.00.00. №8).
44. Yusupov K.A. Methods of teaching literary material at academic lyceums according to the program // Academicia. An International Multidisciplinary Research Journal (India). (ISSN: 2249-7137). – Vol. 10 Issue 5, 2020. – P.P. 1628-1634 (Impact Factor: SJIF 2020= 7,13).
45. Yusupov K.A. Curricula for teaching karakalpak literature. // Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal <https://saarj.com>. Academicia ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 5, May 2021, Стр. 1069-1074. Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492, 10.5958/2249-7137.2021.01525.1
46. Yusupov K.A. Scientific and methodological problems of studying karakalpak literature. //Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR) <https://www.tarj.in>. ISSN: 2278-4853 Vol 10, Issue 5,

May, 2021. Стр. 585-590. Impact Factor: SJIF 2021 = 7.699. 10.5958/2278-4853.2021.00451.1

47. Юсупов К.А. Изучение творчества Чингиза Айтматова в академических лицеях // Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2021. – №7. – стр. 52-53 (13.00.00. №8).

48. Юсупов К.А. Научно-методических основы преподавания каракалпакской литературы. Internaional Scienfiic Jounal Theoretical & Applied Scieence p-ISSN: 2308-4944 (print) e- ISSN:2409-0085 (online) Year: 2021 Issue: 11. Pp. 362-371. <http://T.Science.org>.

49. Юсупов К.А. Развитие устной культуры учащихся на уроках литературы // Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2022. – №1. – Б. 70-71

50. Yusupov K.A. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida qoraqalpoq adabiyotini o'qitish masalalari// Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2022. – №2. – Б. 17-18 (13.00.00. №8).

51. Yusupov K.A. Teaching students the metods of artistic depiction in Karakalpak prose. // Journal of Hunan University (Natural Sciences). Vol. 49. No. 04. April 2022. Page - 590-603.

52. Yusupov K.A. Methods of selection of Karakalpak Novels. // Journal of Positive School Psychology. (Scopus) Volume. 6, No. 4 (2022). Page - 26-30. ISSN: 7152-7159.

53. Yusupov K.A. Learning Discussing the Epic Novels. // Eurasian Journal of Learning and Academic Teahing. Volume 7 I March 2022. Page - 26-30. ISSN: 2795-739X.

54. Юсупов К.А. Обучение основам письменной речи учащихся. // «PEDAGOGS» innernational research journal. Volume-7, Issue-1, April-2022. – Стр. 176-181.

55. Yusupov K.A. Theortical foundations of teaching Karakalpak literature. // GALAXY international interdisciplinary research journal (GIIRJ). ISSN (E): 2347-6915. Vol. 10, Issue 5. May, (2022). PP. 210-216.

56. Yusupov K.A. Qoraqalpoq adabiyotini úqitish masalalari // Journal of new century innovations. (WSRjournal.com), Volume - 5, Issue - 6. May, (2022). PP. – 113-122.

57. Юсупов К.А. Изучение произведений писателя на уроках литературы // Международный научно-образовательный журнал «Образование и наука в XXI веке». Выпуск. №26 (том 4), май, 2022. – Стр. 196-201.

58. Yusupov K.A. Methodologu for analyzing iyrical works in literature lessons. // Miasto Przyszłości. (Impact Factor: 9.2). Vol. 26 (2022). Page - 200-208. ISSN: 2544-980X.

59. Юсупов К.А. Изучение творчества С.Мажитова в школе. //V Международный журнал научных исследований «Научный импульс». Выпуск №1, 30 август, 2022. – Стр. 44-50.

60. Yusupov K.A. Methods of Teaching the Works of O.Satbaev in Schools. // Journal of intellectual prperty and human rights. Vol. 01Issue. September - 2022. Page – 44-53. ISSN: 2720-6882. <https://juournals.academiczone.net/index.php/jiphr>

61. Yusupov K.A. Develorment of Oral and Written Speech of Students in Schools. // Journal of intellectual prperty and human rights. Vol. 01 Issue. September - 2022. Page – 56-66. ISSN: 2720-6882. <http://juournals.academiczone.net/index.php/jiphr>

62. Yusupov K.A. of Teaching Korakalpok literature // Central asian journal of literature, philosophy and culture. Vol. 03 Issue: 10 - 2022. Page – 75-85. eISSN: 2660-6828.

63. Юсупов К.А Образ Айдос бия в каракалпакской литературе. // I International science conference on multidisciplinary research, Abstracts of International Scientific and Practical Conference. Berlin, Germany January 19-21, 2021, стр. 766-769

64. Юсупов К.А Изучение в современной каракалпакской лирике. / III International science conference on e-learning and education, Abstracts of III International Scientific and Practical Conference. Lisbon, Portugal February 2-5, 2021, стр. 349-353.

65. Юсупов К.А. Изучение творчество Казакбай Юлдашева /V Международная научно-практическая конференция по новым тенденциям в науке и образовании «Theoretical and scientific bases of scieetific thought», 16-19 февраля, 2021 г., Рим, Италия, стр. 503-508.

66. Юсупов К.А.Академиялык лицейлерде А.Атажановтын прозасын үйрениў. /VI Международная научно-практическая конференция по фундаментальным наукам, искусству, бизнесу и образованию, интернет-технологиями и обществу. 23-26 февраля, 2021 г., Стокгольм, Швеция, стр. 443-448.

67. Юсупов К.А. Изучение творчества Кали Жуманиязова в академических лицах. /IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Израил, стр. 239-243.

68. Юсупов К.А. Изучение творчества Конысбай Камалова в академических лицах. // IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Иерусалим, Израил, стр. 250-256.

69. Юсупов К.А. Изучение произведения Мамбеталы Кайыпова в академических лицах. // IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Израил, стр. 257-264.

70. Юсупов К.А. Изучать разборы эпических произведений в академических лицах. /X Международная научно-практическая конференция «Topical issues, achieverments and innovations of fundamental and appritd scieences», 09-12 марта, 2021 г., Лиссабон.

71. Юсупов К.А. Академиялык лицейлерде көркем шығармаларды оқытыў технологиялары. /X Международная научно-практическая конференция «Topical issues, achieverments and innovations of fundamental and appritd scieences», 09-12 марта, 2021 г., Лиссабон, Португалия: стр.237-242

72. Юсупов К.А. Драмалық шығармаларды оқытыў усуллары. /X Международная научно-практическая конференция «Topical issues, achieverments and innovations of fundamental and appritd scieences», 2021 г., Лиссабон, Португалия: стр. 243-248.

73. Юсупов К.А. Жазыўшылардың дәретиўшилиқ психологиясы. / XIII Международная научно-практическая конференция «Development of modern science: theeory, meethology, practice», 18-19 марта, 2021 г., Мадрид, Испания: – стр. 180-185.

74. Юсупов К.А. Использование современных педагогических технологий в преподавании каракалпакской литературы / Материалы Международной научно-практической конференции. «Татарская иитература и культура в контексте взаимодействия национальных литератур и искусств». Казанский федеральный университет, 26-27-марта, 2021 г. Стр.356-362.

75. Юсупов К.А. Изучение творчества Сапа Матчанова. /XV Международная научно-практическая конференция «The world science of modernity. Problems and prospects of development», 25-26 марта, 2021 г., Париж, Франция: стр. 170-175.

76. Юсупов К.А. Инновационные технологии в обучении каракалпакской литературе /Материалы Международной научно-практической конференции. «Татарская поэзия и культура второй

половины XX начала XXI века». Казань, 26- апреля, 2021 г. Стр.341-346.

77. Юсупов К.А. Т.Қайыпбергенновтың «Айдос баба» (Мың тиллаға баҳаланған гелле) драмасын таллаў усыллары / «Түркий халықлары фольлары хэм әдебияты тарийхы изертлениўиниң әҳмийетли мәселелери» атамасындағы online халықаралық илимий-теориялық конференция материаллары топламы. – Нөкис: НМПИ баспасы, 2021 (27-28-май), – 245-248-бб.

78. Юсупов К.А. Карақалпақ прозасында миллий психологияның сәўлелениўи. /«Түркий филологияның әҳмийетли мәселелери» атамасындағы халықаралық илимий-теориялық конференция материаллар топламы. Нөкис, «Қарақалпақстан», 2021, 113-118-бб.

79. Юсупов К.А. 9-класста Б.Қайыпназаров лирикасын таллаў. /X Международная научно-практическая конференция «НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ И ПРАКТИКИ», 23-26 ноября 2021 г., Греция. – 462-466 - бб.

80. Юсупов К.А. Развитие литературной речи и письменного языка учащихся на уроках литературы. “Models and methods for increasing the efficiency of innovative research” a collection scientific works of the international scientific conference (11 Desember, 2021) – Berlin: Copenhagen, 2021. ISSUE– p. 161-165.

81. Юсупов К.А. Қосық теориясын арнаўлы изертлеўши алым.. /Инсан қәдири – инсанлар қәлбинде. (илимий, илимий-публицистикалық хэм публицистикалық мақалалар топламы. – Нөкис: Қарақалпақстан, 2022, –151-159- бб.

82. Юсупов К.А. Анализ методика художественного произведения /Сборник материалов Международную научно-практическую конференцию посвященной 60 – летию кафедры «Педагогика» на тему: «Современное общество и педагогическое образование». Казакстан, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия университети. 22-апреля, 2022 г Стр.268-271.

83. Юсупов К.А. Ádebiyat sabaqlarında oqıwshılardıń dóretiwshilik kompetenciyasın rawajlandırıw. /The and analytical aspects of recent research: International scientific-online conference, Part 1, Issue 5: May 31st 2022. Turkiya, Istanbul: pp. 104-109.

84. Юсупов К.А. Эпик асарларини ўрганиш усуллари. / в конференция и публикацию статьи в сборнике «Международная

конференция академических наук », 25- сентябрь, 2022. Россия. Стр. 115-126. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7111598>.

85. Юсупов К.А. Изучение лирических произведений на уроках литературы. /Spain International scientific-online conference: “Solution of social problems in management and economy” Part 1, Issue 2: September 20, 2022. www.conf.com. Spain, Испания: pp. 21-26.

86. Yusupov K.A. Akademiyalıq liceylerde poeziyalıq shıǵarmalardı oqıtıw usılları. /Proceedinngs of international Conference on Educational Discoveries and Humannities. Vol. 1 No.1 (2022): ICEDH. Texas, USA.pp. 46-58.

87. Юсупов К.А. Халмурат Сапаров дөретиўшилиқ жолы. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 1996. 3-4-саны, 54-60.

88. Юсупов К.А. Бердақ шығармаларын үйрениў усыллары. «Қарақалпақстан муғаллими» журналы, Нөкис, 1996. 1-2-саны, 12-15.

89. Юсупов К.А. «Айдос бий» дәстаны ҳәм тарийх. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 2000. 2-саны, 94-96

90. Юсупов К.А. (авторлар менен бирге) Оқыўшыларымыз пикир айтады. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 2000. 3-саны.

91. Юсупов К.А. Қарақалпақ әдебиятын интерактив методлар менен оқытыў усыллары. ҚМУ хабаршысы, 2011, 1-2-саны, 58-60.

92. Юсупов К.А. Қарақалпақ лирикасын изертлеўши алымның дөретиўшилигин үйрениў. «Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў» журналы, 2012, 1-саны, 3-8.

93. Юсупов К.А. «Академиялық лицейлерде И.Юсупов дөретиўшилигин лекция түрлери менен үйрениў усыллары». ҚМУ хабаршысы, 2012, 3-4-санлар, 30-32.

94. Юсупов К.А. Жазыўшылар дөретиўшилигин үйрениў усыллары. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис 2012. 4-саны, 115-118.

95. Юсупов К.А. Қонысбай Камалов-қарақалпақ прозасын изертлеўши алым. «Әмиўдәрья» журналы, 2014, 1-саны, 82-91.

96. Юсупов К.А. Әдилбай Қожықбаев-қарақалпақ әдебиятын изертлеўши. «Әмиўдәрья» журналы, 2014, 6-саны, 123-128.

97. Юсупов К.А. Әдебиаттаныўда салмақлы орны бар алым. ҚМУ хабаршысы, №1, 2015, 132-136.

98. Юсупов К.А. Ш.Сейтов прозасында пейзаж ҳәм қахарман образын үйрениў мәселелери. ҚМУ хабаршысы, №2, 2015, 92-96.

99. Юсупов Қ. Оразбай Сәтбаев поэзиясының көркемлик өзгешеликлери. «Әмиўдәрья» журналы, №5, 2015, 77-87.

100. Юсупов Қ. Бердақ шығармаларын үйрениўде конференция сабақ түринен пайдаланыў. Түркий халықлар әдебиятының гейпара мәселелери, Нөкис-2004.Б. 30-32.
101. Юсупов Қ. Конфликт қахарманлар минез-қулқын ашыўдың негизи. Журналистика ва адабиёт: кеча ва бугун. (Илмий тўплами), 1-қисм. Т. : Юрист – маркази, 2008. 44-47.
102. Юсупов Қ. Прозада миллий психологияның сәўлеси. Журналистика ва адабиёт: кеча ва бугун. (Илмий тўплами), 2-қисм. Т.: «Юрист –медиа маркази», 2008. 148-150.
103. Юсупов Қ. Академик лицейларда Ажиниёз лирикасини ўқитишда кластер методини қўллаш. «Педагог кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлашнинг замонавий шаклларини жорий этиш муаммолари», (Илмий –амалий конференцияси материаллари), Тошкент, 2009. 284-285.
104. Юсупов Қ. Академик лицейларда Ажиниёз лирикасини ўқитишда бурчаклар методи билан ўрганиш. «Олий ва касб-ҳунар таълими тизимида профессор-ўқитувчиларнинг малакасини ошириш жараёнини такомиллаштириш муаммолари», (Илмий –амалий семинар материаллари), Бухоро, 14-15-май, 2009. 133-136.
105. Юсупов Қ. Көркем шығармалардың мазмунын үйрениў методикасы. Миллий идентивлик ва оммавий ахборот воситалари. (Илмий мақолалар тўплами), Т. : «Юрист –медиа маркази», 2009. 48-51.

TA'LIM BOSHQARUVIDA KOMMUNIKATSIYA JARAYONLARI VA ULARNING SAMARADORLIKKA TA'SIRI

Jalolova Xursandoy Odiljonovna
A.Avloniy nomidagi PMMI magistri
E-mail: xursandoy5588@gmail.com
+998913443392

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab ta'limi muassasalarini boshqarishda kommunikativ jarayonlarning roli va buning ta'lim sifatiga ta'siri yoritiladi. Asosiy e'tibor ichki va tashqi kommunikatsiyalar tahliliga, ularning zamonaviy information texnologiyalar va boshqaruv metodlari bilan integratsiyasiga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida maktab ta'limiga SCRUM va AGILE kabi moslashuvchan metodologiyalarni kiritish orqali boshqaruv jarayonini takomillashtirish yondashuvlari ko'rib chiqiladi. Boshqaruv qarorlarini qabul qilinishida tezkorlikni oshirish, o'quv jarayoni ishtirokchilarining o'zaro hamkorligini yaxshilash bo'yicha yondashuvning afzalliklari ko'rib chiqilgan. Ushbu maqola, shuningdek, samarali kommunikatsiyalar ta'lim muassasalarining strategik maqsadlariga erishishi va innovatsion ta'lim muhitini yaratishga t'asirini ochib beradi.

Kalit so'zlar: kommunikatsiya jarayonlari, ta'lim boshqaruvi, innovatsion kommunikatsiya, ichki kommunikatsiya, tashqi kommunikatsiya, raqamli kommunikatsiya, AGILE, SCRUM, boshqaruv samaradorligi

КОММУНИКАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В УПРАВЛЕНИИ ОБРАЗОВАНИЕМ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ

Аннотация: В данной статье рассматривается роль коммуникационных процессов в управлении образованием и их влияние на общую эффективность образовательных учреждений. Особое внимание уделено анализу внутренних и внешних коммуникаций, их интеграции с современными информационными технологиями и методами управления. В ходе исследования рассмотрены подходы к совершенствованию управленческих процессов, включая использование цифровых технологий и внедрение гибких методологий, таких как SCRUM и AGILE, в образовательную практику. Оценены преимущества этих подходов для повышения оперативности принятия управленческих решений и улучшения взаимодействия между участниками образовательного процесса. Работа также раскрывает влияние эффективных коммуникаций на

создание инновационной образовательной среды и достижения стратегических целей учебных заведений.

Ключевые слова: коммуникационные процессы, управление образованием, инновации в образовании, внутренняя коммуникация, внешняя коммуникация, цифровая коммуникация, SCRUM, AGILE, эффективность управления.

COMMUNICATION PROCESSES IN EDUCATION MANAGEMENT AND THEIR IMPACT ON EFFICIENCY

Annotation: *This article analyzes the role of communication processes in educational management and their impact on efficiency. It also examines the improvement of management processes and the increase in effectiveness through the use of modern communication technologies in educational institutions. The adaptation of SCRUM and AGILE methodologies in educational processes is considered.*

Keywords: *innovative communication, internal communication, external communication, digital communication, AGILE, SCRUM*

KIRISH

XXI asrda ta'lim tizimini samarali boshqarish uchun innovatsion yondashuvlar va ilg'or texnologiyalar asosida kommunikatsiya jarayonlarini yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Boshqaruvning samaradorligi ko'p jihatdan to'g'ri yo'lga qo'yilgan ichki va tashqi kommunikatsiyaga bog'liq. Ta'lim muassasalarida samarali boshqaruvni ta'minlashda an'anaviy va raqamli kommunikatsiya vositalarining roli tobora ortib bormoqda.⁶ Bu o'rinda respublikamizda bir qancha ishlar amalga oshirilyapti va sezilarli natijalarga ham erishilyapti. Jumladan, Maktabgacha va maktab ta'limi tizimida Yagona boshqaruv dasturiy majmuasini (keyingi o'rinlarda — Yagona dasturiy majmua) bosqichma-bosqich joriy etish chora-tadbiri bo'yicha Yagona dasturiy majmuani ishga tushirish, manfaatdor vazirlik va idoralarning axborot tizimlari va ma'lumotlar bazalarida shakllangan quyidagi ma'lumotlarni real vaqt rejimida «Elektron hukumat» tizimining idoralararo integratsiya platformasi orqali doimiy ravishda *Yagona dasturiy majmuaga taqdim etish*:

- o'quvchilarning tug'ilganligi haqidagi ma'lumotlar;
- o'qituvchi va xodimlarning mehnat faoliyati haqidagi ma'lumotlar;

⁶ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "2022–2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF–134-sonli Farmoni.

• oliy va professional ta'lim muassasalarida o'qiganlik haqidagi ma'lumotlar;

Bosqichma-bosqich ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlarni hisoblash modulini ishga tushirish va uni Moliya vazirligi axborot tizimlari bilan integratsiya qilish.

O'qituvchilar shaxsiy kabineti modulini ishlab chiqish va unda:

- oliy va professional ta'lim olganlik to'g'risidagi hujjatlarini;
- malaka toifalarini;
- xalqaro tan olingan va milliy sertifikatlarini;
- biriktirilgan sinflar va dars soatlarini;
- oylik ish haqi va boshqa ma'lumotlarni ko'rish imkonini yaratish mexanizmlari ishlab chiqildi.⁷

Ta'lim boshqaruvida kommunikatsiya jarayonlari "Ta'lim muassasasini boshqarish – bu ta'lim muassasasining moddiy va intellektual resurslarini maqsadga muvofiq ravishda boshqarish va ular o'rtasida o'zaro muvozanatni ta'minlashdir. Ushbu jarayon turli boshqaruv usullari va strategik texnologiyalarni qo'llash orqali amalga oshirilishi mumkin",- deydi o'z ishida E.Xaytimmetova⁸

Ta'lim tizimida kommunikatsiya murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u axborot almashinuvi, qaror qabul qilish, o'qituvchi va o'quvchilar hamda rahbariyat va jamoatchilik o'rtasidagi o'zaro aloqalarni o'z ichiga oladi. Ta'lim boshqaruvida kommunikatsiya quyidagi turlar asosida amalga oshiriladi:

- Ichki kommunikatsiya – ta'lim muassasasi ichida o'qituvchi, o'quvchilar, rahbariyat va boshqa xodimlar o'rtasidagi axborot almashinuvi;

- Tashqi kommunikatsiya – ta'lim muassasasining ota-onalar, jamiyat va davlat tashkilotlari bilan o'zaro aloqalari;

- Raqamli kommunikatsiya – onlayn platformalar, elektron pochta, ijtimoiy tarmoqlar va zamonaviy texnologiyalar orqali amalga oshiriladigan ichki va tashqi aloqa jarayonlari.

Kommunikatsiya samaradorligining ta'lim boshqaruvidagi o'rni haqida gapirar ekanmiz, xorij olimlaridan Manuel Castells, David W. Johnson, Nicolaos M. Mavridis, Richard Elmore kabi olimlarning asarlari e'tiborimizni tortdi. Ispaniyaning avvalgi ta'lim vaziri, sotsiolog Manuel Castells — informatsion kommunikatsiyalar va ularning jamiyatga ta'siri bo'yicha eng mashhur olimlardan biri. Uning «Informatsion jamiyat» konsepsiyasi va shuningdek, «Informatsion va raqamli kommunikatsiyalar» sohasidagi ishlari.

⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "2022–2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF–134-sonli Farmoni.

⁸ Xaytimmetova, E. P. (2024). **Zamonaviy maktab boshqaruvida innovatsion yondashuvlar**. Retrieved from <https://doi.org/10.5281/zenodo.13912880>.

ta'lim tizimidagi texnologiyalar va innovatsiyalar ta'sirini aniqlaydi. Uning Pekka Ximanen bilan hammualliflikda yozilgan yana bir kitobi "Axborot jamiyati va farovonlik davlati: Fin modeli" deb nomlanadi.

Unda Finlyandiya qanday qilib axborot jamiyatining rivojlanishini farovonlik davlati tamoyillari bilan muvaffaqiyatli uyg'unlashtira olgani haqida chuqur tahlil ketadi. Amerika modeli bozor iqtisodiyoti va individuallikka asoslangan bo'lsa, Finlyandiya innovatsion texnologiyalar, sifatli ta'lim va ijtimoiy himoyani birlashtirgan alternativ yo'lni namoyish etdi.⁹

David W. Johnson. Bu Amerika olimining tadqiqotlari ta'lim va raqamli texnologiyalarning boshqarishga ta'siriga bag'ishlangan. Bunda muallif tomonidan texnologiyalar va innovatsion kommunikatsiyalar orqali ta'lim jarayonlarini takomillashtirishning samaradorligi bo'yicha bir qancha ishlar qo'llab-quvvatlangan. Uning "Cooperative learning" (Hamkorlikdagi o'qitish) metodologiyasi ta'lim boshqaruvini samarali ravishda takomillashtirishga qaratilgan.¹⁰

Richard Elmore. Richard Elmore ta'lim boshqaruvi va mutaxassislarining innovatsion pedagogikaga o'tishi bo'yicha tadqiqot olib borgan olimdir. Uning ishlari ta'limni muvofiqlashtirish va monitoring tizimlariga innovatsion yondashuvlar hamda zamonaviy kommunikatsion texnologiyalar orqali samaradorlikni oshirish haqidagi konsepsiyalar bilan bog'liq.¹¹

Samarali kommunikatsiya ta'lim boshqaruvida quyidagi jihatlar bo'yicha ijobiy ta'sir ko'rsatadi:

1. Qaror qabul qilish jarayonining tezlashishi – ma'lumotlarning tezkor yetkazilishi tufayli rahbariyat o'z vaqtida va aniq qarorlar qabul qiladi;
2. Jamoaviy ish samaradorligi oshishi – o'qituvchilar va xodimlar o'rtasida samarali axborot almashinuvi natijasida umumiy maqsadga yo'naltirilgan hamkorlik rivojlanadi;
3. O'quvchilarning ta'lim jarayoniga qiziqishini oshirish – interaktiv texnologiyalar va raqamli vositalardan foydalanish ta'lim jarayonini samarali va qiziqarli qiladi;

⁹ Кастельс М., Химанен П. Информационное общество и государство благосостояния: Финская модель. / Пер. с англ. А.Калинина, Ю.Подороги. — М.: Логос, 2002. — 219 с

¹⁰ Johnson, D.W & Johnson R.T. (2008) Social Interdependence Theory and Cooperative Learning: The Teacher's Role. In Gillies, R.B., Ashman A.F. & Terwel J. (Eds.) *The Teacher's Role in Implementing Cooperative Learning in the Classroom*(pp.9–37)New York, US:Springer

¹¹ *Restructuring in the Classroom: Teaching, Learning, and School Organization* (with P. Peterson and S. McCarthy), (1996).

4. Nizolarni oldini olish va hal etish – ochiq va shaffof kommunikatsiya orqali kelib chiqadigan tushunmovchiliklar tezkor bartaraf etiladi.

SCRUM va AGILE yondashuvlari asosida kommunikatsiya jarayonlarini takomillashtirish

SCRUM va AGILE metodologiyalari ta'lim boshqaruvida kommunikatsiya jarayonlarini samarali tashkil etish uchun ilg'or yondashuvlardan biri hisoblanadi. Pasquale Salza, Paolo Musmarra va Filomena Ferrucci muallifligidagi "Agile Methodologies in Education: A Review: Bringing Methodologies from Industry to the Classroom" maqolasi ta'lim sohasiga moslashtirilgan asosiy Agile-metodologiyalar haqida umumiy tushuncha beradi. Ushbu ishda ta'lim jarayonida qo'llaniladigan Agile yondashuvlarining xususiyatlari muhokama qilinadi va ilmiy adabiyotlardan turli misollar keltiriladi.¹²

AGILE falsafasi moslashuvchan boshqaruv tizimini yaratish va barcha ishtirokchilar o'rtasidagi samarali muloqotni yo'lga qo'yishga yordam beradi. SCRUM metodologiyasi esa ta'lim muassasalarida aniq maqsadlar qo'yish, ularni qisqa muddatlarda bosqichma-bosqich amalga oshirish va natijalarni tahlil qilish imkonini beradi. Schwaber, K., va Sutherland, J. larning "*The Scrum Guide*" asari Scrum metodologiyasining rasmiy qo'llanmasi bo'lib, uning asosiy tamoyillari, qoidalari va amaliy jihatlarini tushuntiradi. Scrum – bu Agile yondashuviga asoslangan loyiha boshqarish tizimi bo'lib, tezkor va moslashuvchan ishlashga yordam beradi.

Ushbu kitob Scrum metodologiyasidan foydalanuvchi barcha mutaxassislar, jumladan, ta'lim menejerlari uchun ham foydali bo'ladi. Chunki u ta'lim jarayonlarini samarali boshqarish va jamoaviy ishni optimallashtirish uchun ham qo'llanilishi mumkin.

Shunday ekan, boshqaruv – bu tartibga solish darajasini oshirish orqali ijtimoiy tizim faoliyatini takomillashtirishga yo'naltirilgan faoliyatning maxsus shakli deb qaraydigan bo'lsak,¹³ u holda ta'lim boshqaruvida samarali kommunikatsiya jarayonlarini tashkil etish boshqaruvning umumiy sifatini oshirishga xizmat qiladi deya olamiz. Zamonaviy kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ta'lim muassasalarida ichki va tashqi aloqalarni takomillashtirib, samaradorlikni oshirishga yordam beradi. SCRUM va AGILE yondashuvlarini ta'lim jarayoniga joriy etish kommunikatsiyani tezkor,

¹³ Голиш Л.В., Файзуллаева Д.М. Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш: Ўқув-услубий қўлланма. Инновацион таълим технология серияси. – Т.: "Иқтисодиёт" нашр., 2011. 206 б.

moslashuvchan va samarali qilishga xizmat qiladi. Shunday qilib, ta'lim tizimida innovatsion kommunikatsiyalarni rivojlantirish orqali boshqaruv samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. 2022-yil 11-maydagi "2022–2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF-134-son. – T.: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti devoni, 2022.

2. Xaytimmetova E.P. Zamonaviy maktab boshqaruvida innovatsion yondashuvlar [Elektron resurs]. – 2024. – Rejim kirish: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13912880> (murojaat qilingan sana: 20.05.2025).

3. Кастельс М., Химанен П. Информационное общество и государство благосостояния: Финская модель / пер. с англ. А. Калинина, Ю. Подороги. – М.: Логос, 2002. – 219 с.

4. Johnson D.W., Johnson R.T. Social Interdependence Theory and Cooperative Learning: The Teacher's Role // The Teacher's Role in Implementing Cooperative Learning in the Classroom / ed. by Gillies R.B., Ashman A.F., Terwel J. – New York: Springer, 2008. – С. 9–37.

5. Peterson P., McCarthy S., Resnick L. Restructuring in the Classroom: Teaching, Learning, and School Organization. – 1996.

6. Голиш Л.В., Файзуллаева Д.М. Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш: ўқув-услугий қўлланма. – Т.: Иқтисодиёт нашриёти, 2011. – 206 б. – (Инновацион таълим технология серияси).

TALABALARNI KASHTACHILIKKA OID AMALIY FAOLIYATGA O'RGATISHNING INNOVATSION TEXNOLOGIYALARI

Ermatova Mexriniso Bekmuradovna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Email:ermatovamehriniso948@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu Tezizda talabalarni kashtachilikka oid amaliy faoliyat turlarini bajarishdagi operatsion kompetensiyalarini takomillashtirishda innovatsion texnologiyalarning o'rne va ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim vositalari yordamida amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish metodikalari ko'rib chiqiladi hamda kashtachilik sohasida innovatsion yondashuvlar samaradorligi baholanadi.*

Kalit so'zlar. *Kashtachilik, operatsion kompetensiyalar, innovatsion texnologiyalar, amaliy faoliyat, ta'lim*

Аннотация. *В этой диссертации анализируется роль и значение инновационных технологий в совершенствовании операционных компетенций студентов при выполнении практических видов деятельности в области вышивки. Рассматриваются методы развития практических навыков с использованием современных образовательных средств, а также оценивается эффективность инновационных подходов в сфере вышивания.*

Ключевые слова *Вышивка, операционные компетенции, инновационные технологии, практическая деятельность, образование*

Annotation. *In this thesis the role and significance of innovative technologies in improving students' operational competencies in performing practical activities related to embroidery. Methods for developing practical skills using modern educational tools are discussed, and the effectiveness of innovative approaches in the field of embroidery is evaluated.*

Keywords. *Embroidery, operational competencies, innovative technologies, practical activity, education*

KIRISH

Kashtachilik – milliy madaniyatimizning bebaho boyligi bo'lib, u nafaqat san'at turi, balki amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Kashtachilik o'zbek milliy amaliy san'atning eng qadimiy va noyob turlaridan biri bo'lib, u xalqning o'z turmushini go'zal qilish istagi natijasida yuzaga kelgan. Dastlab kashtalarda gul tasviri, geometrik shakllar, fazoviy ko'rinishlarning shakllari mujassamlashtirilgan[3,12]. Zamonaviy ta'lim jarayonida talabalarni kashtachilikka oid amaliy faoliyat turlarini bajarishdagi operatsion kompetensiyalarini shakllantirish va takomillashtirishda innovatsion texnologiyalarning roli tobora ortmoqda. Bu texnologiyalar ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini chuqurlashtirish va ijodiy yondashuvni rag'batlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Xalq hunarmandchiligiga oid mashg'ulotlarning qanchalik samarali tashkil etilishi: o'quv jarayonining metodologiyasi va texnologiyasi, bilimlarni o'zlashtirish jarayoni bilan bog'liq[4,41].

Talabalar milliy kashtalarni zamonaviy dizaynlar bilan uyg'unlashtirishni o'rganib, yangi mahsulotlar yarata oladilar. Kashtachilik orqali talabalarga nafislik, uyg'unlik va badiiy didni qadrlashni o'rgatish mumkin. Kashtalarda aks etgan naqshlarning ramziy ma'nosi orqali talabalar chuqur ma'naviy saboqlar oladilar[5.106]. Kashtachilikda talabalar quyidagi amaliy faoliyat turlarini bajarishlari mumkin: naqsh yaratish, matoni tayyorlash va ishlov berish, ranglarni uyg'unlashtirish, turli tikuv texnikalarini qo'llash. Har bir faoliyat turi o'ziga xos malaka va operatsion kompetensiyalarni talab qiladi. Shu bois, talabalar ushbu turlar bo'yicha doimiy mashq qilishlari va innovatsion ta'lim vositalari yordamida o'z ko'nikmalarini oshirishlari lozim. Zamonaviy ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, xususan, raqamli vositalar, interaktiv o'quv dasturlari va virtual simulyatsiyalar keng qo'llanilmoqda.

Bu texnologiyalar talabalarga kashtachilik jarayonini yaxshiroq tushunishga, murakkab texnikalarni amalda o'rganishga, shuningdek, ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Masalan:

- Virtual o'quv modullari: talabalar kashtachilik naqshlarini 3D ko'rinishda ko'rib chiqib, ularni bosqichma-bosqich bajarishni o'rganadi.
- Video darsliklar: murakkab texnikalarni vizual tarzda tushuntirib, amaliyotda qo'llash imkonini beradi.
- Mobil ilovalar va onlayn platformalar: masofaviy ta'lim va mustaqil o'rganish uchun qulaylik yaratadi.

Innovatsion texnologiyalar yordamida talabalar kashtachilik amaliyotidagi operatsion kompetensiyalarini samarali shakllantirishi mumkin. Bunda quyidagi yondashuvlar muhim:

- Simulyatsiya texnologiyalari: nozik va murakkab tikuv ishlarini virtual muhitda mashq qilish imkonini beradi, xatoliklarni kamaytiradi.
- Interaktiv treninglar: o'quvchilarni faol ishtirokchi sifatida jalb qilib, o'zlashtirish jarayonini yanada samarali qiladi.
- Guruhda hamkorlik: onlayn platformalar orqali talabalar birgalikda ishlash, fikr almashish va ijodiy loyihalar ustida ishlash imkoniyatiga ega bo'ladi.
- Individual rivojlanish yo'li: har bir talabaning ehtiyojiga moslashtirilgan ta'lim dasturlari yaratish imkonini beradi.

Asosiy qism

Operatsion kompetensiyalar — bu talabalar kashtachilik amaliy faoliyatida qo'llaydigan maxsus bilim, ko'nikma va malakalarning majmuasi bo'lib, ular murakkab ishlarni samarali bajarishga imkon beradi. Kashtachilikda bu kompetensiyalar naqsh chizish, ip va matoni tanlash, turli tikuv texnikalarini qo'llash, ish jarayonini to'g'ri tashkil etish kabi amaliy ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Mazkur kompetensiyalarni shakllantirish talabalarni kasbga puxta tayyorlashda asosiy vazifa hisoblanadi.

Kashtachilik san'atida talabalar bir qator amaliy faoliyat turlarini o'rganadilar, jumladan:

- Naqsh tayyorlash va chizish: Turli naqshlarni yaratish, ularni matoga ko'chirish.
- Ip va mato tanlash: Materiallarning xususiyatlarini bilish va ulardan maqsadga muvofiq foydalanish.
- To'qish va tikuv texnikalarini qo'llash: Turli tikuv usullarini o'zlashtirish va amalda bajarish.
- San'at va dizayn elementlarini integratsiya qilish: Rang va shakl uyg'unligini yaratish, ijodiy yondashuvni qo'llash.

Bu faoliyat turlari orqali talabalar amaliy ko'nikmalarini chuqurlashtirib, kashtachilik ishlarini yuqori sifatda bajarishga tayyor bo'ladilar.

Zamonaviy ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar amaliy ko'nikmalarni shakllantirish va mustahkamlashda muhim vosita sifatida qo'llanilmoqda. Kashtachilik sohasida quyidagi texnologiyalar samarali natijalar beradi:

- Virtual ta'lim platformalari: Talabalar kashtachilik jarayonlarini 3D formatda ko'rib o'rganish imkoniyatiga ega bo'lib, ularning ko'z oldida murakkab jarayonlar aniqroq namoyon bo'ladi.

- Video darsliklar: Kashtachilik texnikalarini vizual ravishda o'rgatish, murakkab bosqichlarni bosqichma-bosqich tushuntirish uchun qulay.

- Interaktiv ilovalar va mobil platformalar: Talabalar o'z vaqtida mustaqil ravishda mashq qilishlari va yangi texnikalarni o'zlashtirishlari mumkin.

- Simulyatsiya va virtual amaliyot: Nozik kashtachilik ishlarini kompyuter dasturlari yordamida takrorlash va mashq qilish orqali xatoliklarni kamaytirish.

Innovatsion texnologiyalar yordamida talabalar quyidagi imkoniyatlarga ega bo'ladilar:

- Amaliy mashg'ulotlarda real vaqtli ko'rsatmalar: Talabalar ish jarayonida video va virtual darsliklar yordamida o'z harakatlarini tekshirishlari va to'g'rilashlari mumkin.

- Individual va guruh bo'lib o'rganish: Onlayn platformalar orqali talabalar o'zaro tajriba almashib, savollariga tezkor javob oladilar.

- Ijodiy yondashuvni rivojlantirish: Interaktiv dasturlar yordamida turli naqsh va dizaynlar yaratish imkoniyati, bu esa talabalarni yanada ijodiy fikrlashga rag'batlantiradi.

- Moslashuvchan ta'lim jarayoni: Har bir talabaning o'ziga xos o'rganish sur'atiga mos keladigan individual o'quv dasturlarini yaratish.

Bularning barchasi talabalarni nafaqat amaliy jihatdan puxta tayyorlaydi, balki ularning kasbga bo'lgan qiziqishini oshiradi hamda kashtachilik san'atini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Innovatsion texnologiyalar kashtachilik bo'yicha talabalarni amaliy faoliyat turlarini bajarishdagi operatsion kompetensiyalarini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ular ta'lim jarayonini interaktiv, qiziqarli va amaliy jihatdan samarali qiladi, natijada talabalar nafaqat kasbga tayyor, balki ijodiy fikrlaydigan mutaxassislarga aylanadi. Shu bois, zamonaviy kashtachilik ta'limida innovatsion texnologiyalarni joriy etish va doimiy ravishda rivojlantirish zarur.

Kashtachilik sohasida talabalarni amaliy faoliyat turlarini bajarishdagi operatsion kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy ta'lim jarayonining muhim qismidir. Innovatsion texnologiyalar ta'lim sifatini oshirish, malakali va ijodiy mutaxassislar tayyorlashda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Virtual o'quv modullari, interaktiv

darsliklar, simulyatsiya va onlayn platformalar yordamida talabalar kashtachilik texnikalarini yanada puxta egallab, amaliy ko'nikmalarini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bilan birga, innovatsion yondashuvlar talabalar ijodiy salohiyatini ochib berish va ularni kasbga qiziqtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Kelajakda kashtachilik ta'limida innovatsion texnologiyalarni yanada keng joriy etish, ta'lim jarayonini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqishda kalit bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997-yil 31-martdagi "Xalq badiiy hunarmandchiliklari va amaliy san'atini yanada rivojlantirishni davlat tomonidan

qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-1714-farmoni.

2. Vazirlar Mahkamasining 1977-yil 4-iyundagi 282-qarori

3. Shomirzayev M. X. "Xalq hunarmandchiligi va badiiy loyihalash" "Lesson Press"

Toshkent – 2023

4. Mirzaeva G. M. "Talabalarda xalq hunarmandchiligini o'rganishda texnologik kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish" Toshkent – 2024

5. Ermatova M. B. Talabalarga milliy kashtachilikni o'rgatish yo'llari. Ilm sarchashmasi Urganch- 2025 yil

ФРАЗЕОЛОГИЗМ ТУРЛАРИ ВА УНИНГ ТИЛЛАР ЎРТАСИДАГИ МУНОСАБАТИ

Бадалова Хамидахон Хакимжоновна

АДТИ Ўзбек тили ва адабиети тиллар кафедраси уқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада фразеологик бирликларнинг турлари, уларнинг таснифи ва турли тиллар ўртасидаги умумий ва миллий хусусиятлари тадқиқ этилади. Фразеологизмлар лингвомаданий ва миллий тафаккурни ифодаловчи бирлик сифатида қаралиб, уларнинг маъноси, шакли ва қўлланишидаги фарқлар мисоллар асосида таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: фразеологизм, фразеологик бирлик, миллий образ, лингвомаданият, тиллараро қиёс, фразеология.

КИРИШ

Фразеологизмлар ҳар бир тилнинг бойлиги ҳисобланиб, улар халқнинг тафаккури, тарихи ва маданиятини ўзида акс эттиради. Улар бир қарашда бадиий ифода воситаси бўлиб кўринса-да, тилшуносликда муҳим лексик-стилистик бирлик сифатида ўрганилади. Бу мақолада фразеологизм турлари ва уларнинг турли тиллар, хусусан, ўзбек, рус ва француз тилларидаги ўхшашлик ва фарқлари таҳлил қилинади.

Фразеологизмлар турлари

Фразеологизмлар турлича асосларда таснифланади:

1. Маълумот даражасига кўра:

- Фразеологик бирикмалар (тўлиқ маъноли, эркинликка эга).
- Фразеологик бирликлар (маълум бир контекстда маъноси шаклланади).
- Фразеологик юзасизликлар (идиомалик кучли, маъноси тўғридан-тўғри англашилмайди).

2. Маъновий яхлитлик даражасига кўра (В.В.Виноградов асосида):

- Фразеологик бирликлар (масалан, “тилдан қолмоқ”).
- Фразеологик юзасизликлар (“кўз очиб юмгунча”).
- Фразеологик ифодалар (“рахмат айтмоқ”, “тазим қилмоқ”).

3. Манбаига кўра:

- Миллий фразеологизмлар (шу тилга хос, масалан, ўзбекчада “ўтни кўрмай, тутунини кўрди”).

- Қариндош тилларда умумий бўлган фразеологизмлар.
- Киритилган (заимствованный) фразеологизмлар (масалан, Библия, Антик адабиёт асосида).

Тиллар ўртасидаги муносабат

Кўпгина фразеологизмлар маъно жиҳатдан бир-бирига ўхшайди, аммо ифодаланиш шакли фарқли бўлади. Ҳар бир тилда миллий хусусиятни ифодаловчи фразеологизмлар мавжуд. Фразеологизмларда миллий менталитет, урф-одат ва дунёқараш акс этади.

ХУЛОСА

Фразеологизмлар тилнинг фаол ва миллий белгиларини намоён қилувчи воситалардан бири бўлиб, уларни ўрганиш тиллараро қиёсий лингвистика ва лингвомаданиятшунослик учун муҳимдир. Турли тиллардаги фразеологик бирликларни қиёсий таҳлил қилиш орқали нафақат лексик-семантик ўхшашликлар, балки миллий маданиятнинг тилдаги ифодаси ҳам намоён бўлади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Виноградов В. В. Очерки по фразеологии русского языка. — М.: Наука, 1986. — 320 с.
2. Абдуллаева М. Ўзбек тилида фразеологик бирликлар ва уларнинг стилистик хусусиятлари. — Т.: Фан, 2001. — 198 б.
3. Kunin A. V. English-Russian Phraseological Dictionary. — Moscow: Russky Yazyk, 1998. — 942 p.
4. Бобожонова Д. Ўзбек тилида фразеологик бирикмалар ва уларнинг таржима масалалари. — Т.: ТДПУ, 2012. — 145 б.
5. Саидфуллаева Д. И. Ўзбек тилининг фразеологик луғати. — Т.: Академнашр, 2019. — 512 б.
6. Никитин М. В. Сопоставительная фразеология: теория и практика. — М.: Флинта, 2004. — 276 с.
7. Королева М. А. Фразеология и национально-культурная специфика языка. — СПб.: Златоуст, 2003. — 188 с.
8. Dubois J. et al. Dictionnaire de la langue française: les expressions idiomatiques. — Paris: Larousse, 2015. — 512 p.
9. Cowie A. P., Mackin R., McCaig I. R. Oxford Dictionary of English Idioms. — Oxford: Oxford University Press, 2010. — 408 p.
10. Назарова С. Н. Фразеологизмы в контексте межкультурной коммуникации. — М.: Изд-во МГУ, 2018. — 234 с.

11. Шоимова З. Фразеологизмларнинг лексик-семантик хусусиятлари (француз ва ўзбек тиллари мисолида). — Т.: Фан, 2021. — 164 б.
12. Kövecses Z. Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling. — Cambridge: Cambridge University Press, 2000. — 176 p.

FRAZEOLOGIZM VA MADANIYAT: O'ZBEK VA FRANSUZ TILLARIDA ANTROPOTSENTRIK IFODALAR TAHLILI

Badalova Xamidaxon Xakimjonovna

ADTI O'zbek tili va adabiyoti, tillar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada antropotsentrik frazeologik birliklarning o'zbek va fransuz tillaridagi o'xshash va farqli jihatları lingvokulturologik va semantik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Milliy tafakkur, madaniyat va til birligi o'rtasidagi uzviy aloqadorlik frazeologizmlar misolida ochib beriladi. Maqolada shuningdek, inson obraziga oid frazeologik ifodalar xalqning dunyoqarashi va milliy xususiyatlarini qanday aks ettirishiga alohida e'tibor qaratilgan.*

Kalit so'zlar: *frazeologizm, antropotsentrizm, lingvokulturologiya, o'zbek tili, fransuz tili, milliy tafakkur, semantika.*

KIRISH

Til – bu xalq ruhiyatining, madaniy tafakkurining, tarixiy tajribasining in'ikosi. Har bir tilda xalqning dunyoni idrok etish xususiyati, qadriyatlar tizimi, madaniy-milliy tafakkuri aks etadi. Shu nuqtayi nazardan frazeologik birliklar – tilda avloddan-avlodga o'tadigan madaniy xotiraning kodlaridan biridir. Ayniqsa, antropotsentrik frazeologizmlar – ya'ni inson bilan bog'liq ifodalar orqali milliy o'ziga xoslik namoyon bo'ladi.

1. Antropotsentrik frazeologizmlarning mohiyati

Antropotsentrik frazeologik birliklar – bu insonning jismoniy holati, ruhiy-psixologik kechinmalari, ijtimoiy mavqei, fe'l-atvori kabi jihatlarini ifodalovchi iboralardir. Bunday birliklar til egasining dunyoni qanday ko'rishini, ayniqsa inson obraziga qanday yondashuvni ochib beradi.

2. O'zbek va fransuz tillaridagi antropotsentrik frazeologizmlarning o'xshash jihatları

Ko'p hollarda insonning umumiy psixologik holatlari har ikki tilda o'xshash ifodalanadi.

Masalan:

O'zbek tilida	Fransuz tilida	Ma'nosi
Jonim chiqdi	J'ai failli mourir	Qo'rqinchdan o'lish darajasiga kelmoq
Ko'z o'ynatmoq	Faire de l'œil	Jozibadorlik bilan nazar tashlamoq
Tilidan asal tomadi	Avoir une langue de miel	Yaxshi, shirinsuxan bo'lmoq

3. Farqli jihatlar va madaniy konnotatsiyalar

Har bir xalqning madaniy tajribasi frazeologik birliklarga o'ziga xos ta'sir ko'rsatadi. Masalan:

O'zbek tilida	Fransuz tilida	Izoh
Quloq solmoq	Prêter l'oreille	Fransuz tilida bu ibora rasmiyroq ohangda
Yuzsiz bo'lmoq	Être sans gêne	Konnotatsiyalari farqli
Qo'li uzun	Avoir le bras long	Fransuzchasi ijobiy tusda bo'lishi mumkin

4. Antropotsentrizm va lingvokulturologik yondashuv

Tilshunoslikda so'nggi yillarda antropotsentrik yondashuv orqali tahlil qilish aktual yo'nalishlardan biri bo'lib qoldi. Frazeologizmlar insonni til markaziga olib chiqib, u orqali dunyo tasvirini keltiradi. Har ikki til tahlili shuni ko'rsatadiki, inson tushunchasi atrofida tashkil topgan ifodalar jamiyat madaniyati, qadriyatlar tizimi, axloqiy me'yorlar bilan chambarchas bog'liq.

XULOSA

Antropotsentrik frazeologik birliklar o'zbek va fransuz tillarida umumiy insoniy tajriba asosida shakllangan bo'lsa-da, ularning semantik va konnotativ jihatlar har bir xalqning mentalitetiga bog'liq. Til o'zida millat ruhiyatini, madaniyatini, tarixini mujassamlashtiradi. Shunday ekan, frazeologik birliklarni lingvokulturologik yondashuv asosida tahlil qilish, xalqlarning tafakkur xususiyatlarini chuqur anglash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ахмедова Н. Ш. Ўзбек тилида фразеологизмларнинг семантик-стилистик хусусиятлари. Тошкент, 2005.
2. Каюмов А. К. Ўзбек тили фразеологияси. Тошкент: Ўқитувчи, 1985.
3. Vinogradov V. V. Ocherki po frazeologii russkogo yazyka. Moskva, 1947.
4. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
5. Georges Mounin. Les problèmes théoriques de la traduction. Paris: Gallimard, 1963.
6. Jean Dubois et al. Dictionnaire de la langue française: les expressions idiomatiques. Paris: Larousse, 2002.
7. Мухторов А. Фразеологизм ва миллий маънавият. Тошкент, 2017.
8. Duvignaud J. Sociologie de la culture. Paris: PUF, 1991.
9. Rushana. Antropotsentrik frazeologizmlar: tahlil va tadqiq. – Ilmiy maqola loyihasi, 2025.

LAOS TOWARDS A DIGITAL FUTURE: GROWTH FACTORS AND BARRIERS

Salikhova Alina M.

Senior Lecturer

Department of Economics and Management TSUOS

Abstract. *The article analyzes the factors influencing the economic development of the Lao People's Democratic Republic (Lao PDR), as well as the role of blockchain technologies in the country's digital transformation process. It examines historical, economic, and technological aspects that shape Laos' current position in the global digital landscape.*

Key words: *Laos, digital economy, blockchain, public debt, foreign investment, e-commerce, digital government*

ЛАОС НА ПУТИ К ЦИФРОВОМУ БУДУЩЕМУ: ФАКТОРЫ РОСТА И БАРЬЕРЫ

Салихова А.М.

старший преподаватель

кафедры «Экономика и менеджмент» ТГУВ

Аннотация. *Статья посвящена анализу факторов, влияющих на экономическое развитие Лаосской Народно-Демократической Республики (ЛНДР), а также роли блокчейн-технологий в процессе цифровой трансформации страны. Рассмотрены исторические, экономические и технологические аспекты, определяющие современное положение Лаоса в глобальном цифровом пространстве.*

Ключевые слова: *Лаос, цифровая экономика, блокчейн, государственный долг, иностранные инвестиции, электронная торговля, цифровое правительство*

Лаосская Народно-Демократическая Республика (ЛНДР) представляет собой небольшое государство в Юго-Восточной Азии с населением около 7,7 млн человек по данным на 2024 год. Страна обладает богатой историей, отмеченной периодами колониального господства, войн и экономической нестабильности. В прошлом Лаос находился под влиянием Таиланда, Франции и Японии, а также

столкнулся с последствиями Вьетнамской войны, включая массированные бомбардировки со стороны США. Даже после провозглашения независимости в 1945 году страна пережила длительный период гражданской войны, который завершился лишь в 1986 году с переходом к рыночной экономике и политике «открытых дверей». Этот поворот позволил привлечь иностранные инвестиции из Таиланда, Сингапура, Японии, Китая и других стран региона, что стало важным шагом на пути к экономической стабилизации.

Однако экономический кризис 1997 года нанес серьезный удар по Лаосу. Инфляция достигла 80%, национальная валюта (кип) обесценилась, а уровень жизни населения резко снизился. В ответ правительство приняло меры по поддержке сельского хозяйства, ужесточило контроль над расходами и усилило борьбу с контрабандой. Одновременно страна активно привлекала иностранную помощь, объем которой варьировался в зависимости от геополитической обстановки. Например, в период с 2011 по 2020 годы Лаос получил около 3 млрд долларов от стран-членов Комитета по содействию развитию ОЭСР. Особую роль в экономике страны играют китайские инвестиции, направленные на инфраструктурные проекты, такие как строительство лаосско-китайской железной дороги (LCR) стоимостью 5,9 млрд долларов. Этот проект стал частью инициативы «Пояс и путь», но также привел к росту государственного долга, который в 2023 году составил 123% от ВВП. Некоторые эксперты называют эту ситуацию «дипломатией долговых ловушек», однако нельзя отрицать, что китайские инвестиции способствуют развитию инфраструктуры.

Политика «открытых дверей», начатая в 1986 году, предусматривает льготные условия для иностранных инвесторов: защиту капитала, налоговые послабления и упрощенные процедуры въезда. К 1998 году в страну поступило 6,9 млрд долларов инвестиций, направленных на развитие сельского хозяйства, энергетики и туризма. Примером успешного сотрудничества является ГЭС «Тхун Хин Бун», построенная при участии Таиланда, Швеции, Норвегии и Финляндии. Сегодня Лаос экспортирует около 80% производимой электроэнергии, что приносит значительные доходы.

В 2024 году ВВП на душу населения составил 2072 долларов, а общий ВВП достиг 15,879 млн долларов. Несмотря на это, Лаос остается одной из самых маленьких экономик в АСЕАН, занимая 140-е место в мировом рейтинге. Страна нуждается в дальнейшей

диверсификации экономики, чтобы создавать рабочие места и поддерживать рост.

Пандемия COVID-19 ускорила цифровую трансформацию во всем мире; но Лаос по-прежнему отстает от других стран региона. Основными проблемами являются высокая стоимость интернета, цифровое неравенство между городом и селом и недостаточная нормативная база. Для решения этих задач правительство разработало «Национальный план по развитию цифровой экономики на 2021–2025 годы», который включает создание электронного правительства, развитие электронной торговли и внедрение цифровых финансовых услуг. В 2021 году был принят Указ № 296 «Об электронной торговле», что стало важным шагом в регулировании этой сферы. Однако более 50% населения по-прежнему не имеют банковских счетов, а платежи осуществляются преимущественно наличными.

Для ускорения цифровой трансформации Лаос сделал ставку на технологию блокчейна. Она обеспечивает прозрачность и безопасность транзакций, расширяет доступ к финансовым услугам и открывает возможности для использования смарт-контрактов. Правительство активно поддерживает развитие Blockchain 4.0, который объединяет такие инновации, как Web3, метавселенные и искусственный интеллект. Создан специальный комитет для регулирования этой сферы, а премьер-министр Сипандоне рассматривает блокчейн как ключевой элемент выполнения национальной «пятилетки».

В 2016 г. в Лаосе был обновлен Закон о поощрении инвестиций. В нём был расширен перечень стимулов для иностранного инвестора в цифровой сектор.

Несмотря на вызовы, включая высокий госдолг и цифровое неравенство, Лаос демонстрирует потенциал для роста благодаря стратегическому использованию технологий и привлечению инвестиций. Будущее страны во многом зависит от успешной реализации этих инициатив.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Васина А. Н., Демина Ю. А. Политика в целях развития цифровой экономики в плановых и стратегических документах АСЕАН. // Азиатско-Тихоокеанский регион: экономика, политика, право. 2022. Т. 24, № 4. С. 49–68. <https://doi.org/10.24866/1813-3274/2022-4/49-68>

2. Погорельская А.М., Пхонкео В. Лаос в потоках международной помощи развитию // Вестник Томского государственного университета. 2022. № 478. С. 99–107. doi: 10.17223/15617793/478/13

MAIN TYPES OF ENGLISH DICTIONARIES

Chirchik state pedagogical university

a student of Tourism faculty

Foreign languages and literature, 3 rd year student

Fozilov Asatullo

Scientific supervisor: Gaziyeva Saida Turgunovna

A teacher of Tourism faculty

Abstract: *to date, the writing by scientists of various dictionaries in the field of linguistics, including Dictionaries on the formulas of colloquial etiquette, is naturally admirable. But the lack of Dictionaries on colloquial formulas created on the basis of dialogical rhetoric in English and Uzbek, the lack of coverage of topics considered important in rhetoric (such as caresses, praise, approval, feelings and sincere wishes and congratulations) in English and Uzbek determines the relevance of our work. Today, the increased emphasis on scientific research in the field of linguistics and the study of foreign languages is precisely on the comparative analysis of colloquial formulas in English and Uzbek, finding solutions to a number of issues related to their translations.*

Key words: *Dictionary, linguistic, speech, equivalent, transcription, antonym, etymological, terminological.*

From this point of view, we found it permissible to cite in this dictionary alternative equivalents of linguistic means related to colloquial formulas in English and Uzbek. The main purpose of this dictionary is to further improve students' knowledge of etiquette and colloquial formulas, vocabulary riches, and speech skills regarding expressive, expressive speech. This dictionary is made up of topics such as caresses, greetings, sincere wishes and congratulations, starting a conversation, types of Appeals, pleas, suggestions, compliments, apologies, thanks, expression of feelings, consent, politely rebuttal, comfort, sympathy, offer and advice, approval, farewell, as well as part of an appendix, which lists alternative equivalents of language tools for colloquial formulas in English and Uzbek. The English part of the dictionary gives transcription. Although some selected topics are covered in various dictionaries published before this dictionary, we present them in a form that has been improved and supplemented with more recent linguistic tools. The Appendix section of the Dictionary provides brief comments on the term rhetoric and topics

actively expressed in dialogical rhetoric. This dictionary closely helps to find a solution to the national-cultural problems of linguoculturology encountered in the translation process, to highlight the problems associated with the elimination of defects and shortcomings encountered in our speech. This dictionary serves to some extent the implementation of the tasks established by the decree of the president of the Republic of Uzbekistan “on measures to further improve the system of teaching foreign languages” dated December 10, 2012 PQ-1875, “on the establishment of the Tashkent State University of Uzbek language and Literature named after Alisher Navoi” dated May 13, 2016 PF-4794. The main types of English dictionaries

Dictionaries in English include different types of dictionaries, both in appearance and intended for purposes. Some of their main types are as follows:

Explanatory dictionaries (Monolingual dictionaries) – comments only in English. Example: Oxford Advanced Learner's Dictionary.

Bilingual dictionaries (Bilingual dictionaries) – words are translated from one language to another. Example: English-Uzbek Dictionary.

Phraseological dictionaries (Phraseological dictionaries) – idioms, phrases and constant vocabulary are given.

Synonymous-antonym dictionaries-similar and contradictory meanings of words are indicated.

Etymological dictionaries-the origin of words, historical forms are described.

Terminological dictionaries are a set of terms related to specific areas, for example, for the fields of law, medicine, technology. Each type of dictionary is chosen based on the needs of language learners and serves to develop their language skills.

Role and role of bilingual dictionaries

Bilingual dictionaries, especially for elementary and middle-level language learners, are the same muddao through which learners quickly and accurately understand the meaning of unfamiliar words in their native language. The main functions of bilingual dictionaries include:

- Creates quick and easy translation.
- Increases the vocabulary of the reader.
- Allows the use of new words in written and oral speech.

Helps to understand the lexical-morphological differences in the language under study and the native language. These dictionaries

strengthen the reader's ability to quickly interpret and translate an idea. It is also an important tool for teachers to explain learning materials.

The practical importance of bilingual dictionaries in teaching English.

Practice shows that the use of bilingual dictionaries gives effective results in the process of learning English in the following aspects:

- Makes it easier to understand during the lesson – the student quickly realizes a new word or phrase through its meaning in his native language.
- Helps with homework and independent education-in independent learning, the dictionary develops the student's ability to translate independently.
- Eliminates cultural differences-explains semantic differences between cultures of both languages.
- Increases activity in speech and writing – words are well stored in memory, speech skills increase.

For example, the English word “custom” has several meanings: “custom”, “urfon”, “customs” — a bilingual dictionary that helps to understand these different contexts in their native language. Also, modern electronic bilingual dictionaries accelerate the course process in the form of a mobile application or online.

CONCLUSION

In summary, English dictionaries, especially bilingual ones, are important tools in learning and teaching English. They reduce difficulties in language learning, increase the student's level of mastery, and support independent learning. Basic knowledge through bilingual dictionaries is the most effective approach, with readers recommending a step-by-step transition to explanatory dictionaries. In the future, the correct selection and effective use of dictionary types in deep teaching of English will become an integral part of the teacher's professional skills.

In the process of learning English, dictionaries are one of the main tools that facilitate language learning. Each learner must use a suitable dictionary based on their language proficiency and need. While bilingual dictionaries are useful in the early stages, explanatory and phraseological dictionaries are more profitable in the upper stages. Modern electronic and online dictionaries, on the other hand, make this process more convenient and fast.

REFERENCES:

1. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford University Press, 10th edition, 2020.
2. Hornby, A. S. (2015). Oxford English-English-Uzbek Dictionary. Tashkent: O'zbekistan Milliy Ensiklopediyasi.
3. Cowie, A. P. (1999). English Dictionaries for Foreign Learners: A History. Oxford University Press.
4. Nation, I.S.P. (2001). Learning Vocabulary in Another Language. Cambridge University Press.
5. Jackson, H. (2002). Lexicography: An Introduction. Routledge.
6. Schmitt, N. (2008). Instructed Second Language Vocabulary Learning. Language Teaching Research.
7. <https://kitobxon.com/oz/asar/3947>
8. Matkarimova Malika. (2024). INGLIZ TILINI O'RGANISHDA LUG'ATLARNING AHAMIYATI VA MUAMMOLARNI BARTARAF ETISH USULLARI. Proceedings of International Conference on Scientific Research in Natural and Social Sciences, 3(3), 83–86. Retrieved from <https://econferenceseries.com/index.php/srnss/article/view/4081>
9. INGLIZ TILINI O'RGANISHDA GAMIFIKATSIYANING SAMARADORLIGI G'opparjonov Xojiakbar G'ulomjonovich TILLARNI O'QITISH METODIKASI SOHASIDAGI ZAMONAVIY TILSHUNOSLIK VA ADABIYOTSHUNOSLIKNING DOLZARB MASALALARI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI Samarqand, 2025-yil 11-12-mart

BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA O'QUVCHILARNI ERTAKLAR ORQALI MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISH

Hamraqulova Xadichabonu Yoqubjon qizi

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi

2-bosqich magistranti

+998995956612

hamraqulovaxadichabonu@gmail.com

Annotatsiya: *Maqolada ona tili va o'qish savodxonligi darslarida ertaklardan foydalanish orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirishning yangi yondashuvlari taqdim etilgan. Nazariy, metodologik va amaliy jihatlar tahlil qilinib, boshlang'ich sinf darsligidagi bir necha ertaklardan misollar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *ertaklar, mustaqil fikr, o'qish savodxonligi, topqirlik, audiomatn, multimedia vositalari, erkin fikrlash, prdagogik tavsiya, onlayn forum, ijodiy yondashuv.*

Abstract: *The article presents new approaches to the formation of independent thinking in students through the use of fairy tales in native language and reading literacy lessons. Theoretical, methodological and practical aspects are analyzed, and examples from several fairy tales from primary school textbooks are given.*

Key words: *fairy tales, independent thinking, reading literacy, resourcefulness, audio text, multimedia tools, free thinking, pedagogical recommendations, online forum, creative approach.*

Абстрактный: *В статье представлены новые подходы к развитию самостоятельного мышления учащихся посредством использования сказок на родном языке и уроков читательской грамотности. Анализируются теоретические, методические и практические аспекты, приводятся примеры из нескольких сказок из учебников начальной школы.*

Ключевые слова: *сказки, самостоятельное мышление, читательская грамотность, находчивость, аудиотекст, мультимедийные*

средства, свободное мышление, педагогические рекомендации, интернет-форум, творческий подход.

O'quv jarayonida ertaklarga asoslangan yondashuv o'quvchilarga tasavvur qilish imkoniyatini yaratadi, ularni murakkab mavzular bilan yuzma-yuz keltiradi hamda fikr almashish, muammolarni hal qilish va baholash mezonlarini ishlab chiqishga yordam beradi. Ertak matni orqali o'quvchilar yilning turli fasllari, insoniy xislatlar va ijtimoiy munosabatlarda qaror qabul qilishni o'rganadilar.

Bu haqida Prezidentimiz o'z nutqlarida "Yangi O'zbekiston maktab ostonasidan boshlanadi" deya ta'kidlaganlar. Shubhasiz, o'z fikrini erkin va mustaqil bayon eta olishida o'quvchilarga ona tili va o'qish savodxonligi darsliklari yordamga keladi. Boshlang'ich sinf o'qish darsligida xalqimiz uchun azal azaldan qadrlil hisoblangan ertaklar jam bo'lgan. Darslikka xalqimizning ming yillar mobaynida yaratilgan sehrli ertaklar, xalq qiyinchiliklari, orzu-istaklarini ifodalagan qo'shiqlari, beg'ubor bolajonlarning quvnoq qo'shiqlari, so'zamonlik, topqirlikni ifoda etadigan topishmoqlar xalqning hayot tarzida yuzaga kelgan hikmatga boy xulosalariga yo'g'rilgan rivoyatlar kiritilgan. Darslikda berilgan ertaklarning har biri dunyo-dunyo mazmunni qamrab olgan bo'lib, ular orqali turli hayotiy-falsafiy g'oyalar keltiriladi. Dono xalqimizda bejizga "Ertaklar-yaxshilikka yetaklar" degan naqlni aytishmagan. Bu naql zamirida olam-olam ma'no yashirin. Ertaklar ta'lim jarayoniga kiritilganda o'quvchilar nafaqat tilning leksik va grammatik qoidalarini o'rganadilar, balki muammoli vaziyatlarni hal qilishda ijodiy yondashuvni rivojlantiradilar. Ertaklar kontekstida bildirilgan bildirishlar orqali o'quvchilar mavhum tushunchalarni anglab, tahlil qilish va baholash jarayonlariga jalb etiladi. Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darsligidagi rasmlarni, ertaklar rasmlarini ovozigacha tinglash imkoniyati mavjud. O'quvchilar uchun ertaklarning audiomatnlari ham berilgan. Bu esa o'quvchilarning ertak matnlarini hech kimning yordamisiz ham tushunishlari uchun katta imkoniyat yaratadi. Ayniqsa bu hali o'qishni to'liq o'rganmagan 1-sinf o'quvchilari uchun ancha qulay va samaralidir. Barchamizga ma'lumki ertak so'ngida albatta xulosa chiqariladi. Ertakning tarbiyaviy ahamiyati ham shunda. Dars jarayonida har bir o'quvchi o'zi o'qigan ertakdan kelib chiqqan holda fikr bildiradi. Bu uning shaxsiy fikri bo'lib, ana shu fikri orqali u mustaqil fikrlayapti. Agar sinfda 20 yoki 25 nafar o'quvchi bo'lsa, demak, ulardan 20 yoki 25 xil mustqil fikr paydo bo'ldi degani. Bu fikrlar jamlanib yaxlit

umumiy xulosani berish esa o'qituvchining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Bunda o'quvchilar bir birlarining mustaqil fikrlarini tinglagan holda yan bir qancha yangi fikrlarga ega bo'lishadi. Ularda o'zgalarni ham eshitish ko'nikmasi shakllanadi.

Dars jarayonini ertak ko'rinishida tashkil etish ham o'quvchilarni fikrlash doiralarini kengaytiradi. O'qituvchi ertak matnini tanlab, o'qishdan oldin savol-javob, taxmin qilish va mukammal tahlil bosqichlarini o'rnatadi. O'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, matnning asosiy mazmuni va yashirin g'oyalarini aniqlash orqali hamkorlikda ishlashadi. O'qituvchi ertakni rollarga bo'lib, uni o'quvchilar tomonidan ijro etilishini ta'minlaydi. O'quvchilar qahramonlarni ijro etishar ekan, birinchi navbatda ularda aktyorlik qobiliyati shakllanadi. Qahramonlarning ichki kechinmalari, ularning holatlarini ham chuqurroq anglab yetishlariga yordam beradi.

Keling, 1-sinf o'qish savodxonligi darsligida berilgan SHAKARDAN SHIRIN nomli ertagini ko'rib chiqamiz. Qadim zamonda bir kambag'al chol bilan kampirning yolg'izgina o'g'li bo'lgan ekan. Chol oilasini o'tinchilik qilib boqar ekan. Ammo chol vafot etibdi. Uning o'rniga o'g'il oilani boqish uchun o'tinchilik qilishni boshlabdi. Bir kuni u o'tin terishga ketibdi. Kechgacha yantoq o'ribdi. Rosa charchabdi. Qorni ham ochibdi. Belbog'idagi zog'ora nonni yeya boshlabdi. Non bus afar unga juda mazali tuyulibdi. Ishtaha bilan yeb qo'yganini o'zi ham bilmay qolibdi. O'g'il bu holning sirini onasidan so'raganda, onasi unga:

-Mehnat qilib yeyilgan non shakardan shirin bo'ladi! – deb javob beribdi. Demak ertak so'ngida biz o'quvchilarga savollar berish orqali ularni mustaqil fikrlashga undashimiz mumkin.

1. Ertak nima haqida ekan ?
2. Nima uchun o'g'il zog'ora nonni yeb qo'yganini ham sezmay qoldi ?
3. Ertakdan qanday xulosa chiqarishimiz mumkin ?
4. Ertakning asosiy g'oyasi nimada deb o'ylaysiz ?

Albatta, bu savollarga javob berish uchun o'quvchi ertak asosida mustaqil fikrlagan holda javob berishi lozim.

Amaliy tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ertak asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarda mavzuni chuqur anglash, baholash hamda muqobil yakun yaratish qobiliyatlarini sezilarli darajada oshiradi. O'quvchilarning ijodiy esselari va dramatik sahnalari erkin fikrlashni mustahkamlaydi hamda ularni baholash mezonlari bo'yicha yuqori natijalar ko'rsatadi. O'quvchilarning nutq madaniyatini, lug'at boyligini va emotsional intellektini rivojlantiradi. O'quvchilar rolda ijro etish orqali

syujet izohini chuqur tushunishga erishadilar va o'z fikrlarini tartib bilan fodalay boshlaydilar.

Metodologik jihatdan ertak darsini tashkil etishda muhim omil dars oldi tayyorgarlik bo'lib, unda o'qituvchi mavzu bo'yicha savollar belgilanadi, o'quvchilar guruhlariga bo'linadi va har bir guruhga muayyan rol yoki vazifa beriladi. Ushbu usul shaxslararo o'zaro munosabatlarni kuchaytiradi va o'quvchilarning mas'uliyatini oshiradi. Mustaqil vazifa sifatida o'quvchilarga muqobil yakun yozish, siymolik grafika chizish yoki erkin esse yozish berilishi mumkin. Bu usul o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini faollashtiradi hamda ularni tashqi manbalardan xabardor bo'lishga undaydi.

Empirik tadqiqot natijalari o'quvchilarning baholash ballarining oshganini, suhbatlarda mavzuga oid aniq misollar keltirish darajasining yaxshilangani va ijodiy ishlarda yangicha yondashuv namoyon bo'lganini ko'rsatadi.

Pedagogik tavsiyalarda o'qituvchilarga multimedia materiallari, video va tasviriyl san'at elementlarini qo'shish orqali darslarni boyitish, shuningdek, elektron loyihalar va onlayn forumlarda muhokama o'tkazish orqali o'quvchilarni muloqotga jalb etish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. PF-5712 son 29.04.2019 yil.

2. O'qish savodxonligi darslik 1-sinf 2-qism U.B Aydarova Toshkent-2023 Novda

3. Aliyev, T. (2023). Ertaklardan foydalanish pedagogik metodologiyasi. Ta'lim Ilmi

4. Brown, H. D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching. Pearson Education.

5. <https://t.me/Press-Secretary-Uz/3337>

6. <https://interscience.uz>

MUAMMOLI VAZIYATLARNI TASHKIL QILISH USULLARI**A.T.Baltayeva***Toshkent Amaliy fanlar universiteti dotsenti***Pirnazarova Sadoqat Hamdam qizi***Toshkent davlat Sharqshunoslik universiteti 3-kurs talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada badiiy asarlarni o'rganish jarayonida bilim oluvchilarning fikrlash jarayonini rivojlantirish xususiyatlari ochib berilgan. Ijodiy faoliyatini rivojlantirish, tahlil qilish, kuzatish, taqqoslash, umumlashtirish va boshqa ko'nikmalarni shakllantirish, adabiy qahramonlarni o'rganish usullari yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Xalq og'zaki ijodi, "Debat" metodi, pedagogik hamkorlik, Muammoli ta'lim texnologiyalari, munozaralar, nizolar, mustaqil ish, badiiy asar, adabiyot darsi.*

Muammoli ta'lim deyilganda, o'qituvchi (pedagog) rahbarligida muammoli vaziyat yuzaga keltirilib, mazkur muammo o'quvchi-talabalarning faol mustaqil faoliyati natijasida bilim, ko'nikma va malakalarni ijodiy o'zlashtirish va aqliy faoliyatni rivojlantirishga imkon beradigan ta'lim jarayonini tashkil etish nazarda tutiladi. Muammoli vaziyatni hosil qilish uchun o'qituvchi, avvalo, o'quv materialidan shunday vaziyatni topa olishi lozim. Ma'lumki, har qanday savol muammo bo'lib qolmaydi. Muammo ilmiy savol bo'lib, u bir necha asosli javoblarga egaligi bilan savoldan farqlanadi.

Barchamizga yaxshi ma'lumki, ma'naviy meros, madaniy boyliklar, ko'hna tarixiy yodgorliklar, muqaddas dinimiz, shuningdek, milliy urf-odatlarimiz, ajdodlarimizning tarixiy xotirasi va ma'rifat tushunchasini shakllantiradigan, uning ma'no-mazmunini boyitadigan asosiy manbalardan biri – xalq dostonlaridir.

Inson tafakkuri uning ruhiyati bilan chambarchas bog'liqlikda harakat qiladi. O'quvchi ruhiyati boy, dunyoqarashi keng, bilimi chuqur bo'lsa, fikrlari va mulohazalari ham asosli, mantiqli bo'ladi. Xalq og'zaki ijodi namunalarini o'qitish va tahlil qilishdan ko'zlangan metodik maqsadlardan eng muhimi o'quvchida milliy g'urur hissini uyg'otish, ajdodlar bilan faxrlanish tuyg'usini shakllantirishdan iboratdir. Bundan tashqari mustaqil fikrlash, mantiqiy mulohaza yuritishga, ravon so'zlash, tafakkur shakllariga tayanib hayot hodisalari zahiridagi ma'nolarni anglab olishga, kulgu yoki pand-nasihatlarni ortiga yashiringan haqiqatlar mohiyatini tushunib, xulosa chiqarishga.

o'rgatishdir. O'quvchining fikrlashi va ilm olishga intilishi o'zaro uzviy aloqadorlikdagi jarayondir.

Xalq og'zaki ijodi namunalarini o'qitishda xalq yaratgan qahramonlarning xatti-harakatlari, fe'l-atvori, ruhiy olamiga munosabat bildirish o'quvchini fikrlashga yo'naltiradi, albatta. Xalq og'zaki ijodi badiiy tafakkur taraqqiyotining barcha bosqichlarida yaratilgan eng ilg'or va hayotbaxsh an'analarni o'zida mujassamlashtirgan ma'naviyat sarchashmasidir. "Alpomish" dostonida ma'naviy merosning eng qadimiy qatlamiga xos milliy qadriyatlar tizimida inson ma'naviy kamoloti bilan bog'liq urf-odatlar, an'analar alohida o'rin tutadi. Hammamizga yaxshi ma'lumki, aynan "Alpomish" dostonida urf-odatlarimiz va an'alarimiz yaqqol tasvirlangan. Masalan, to'y marosimi bilan bog'liq urf-odatlar: "Qo'l ushlata", "Soch siypalata", "Kampir o'ldi" kabilar o'zbek milliy xarakterini ochishga xizmat qilgan. Bunday urf-odatlarimiz va xalq og'zaki ijodi namunalari bilan o'quvchilarni xabardor qilish va ularni qiziqtirish o'qituvchi oldida turgan dolzarb vazifadir.

9-sinfning "Adabiyot" darsligida "Xalq og'zaki ijodidan" rukni ostida "Alpomish" dostoni maxsus o'rganiladi va unga uch soat ajratilgan.

Dastlab, birinchi darsimizda o'quvchilarni doston matni bilan tanishtiramiz.

Bunda o'quvchilarga taqdimot asosida audio va video materiallardan foydalanib mavzu tushuntiriladi. Uyga vazifa qilib esa asar matnini o'qib kelish va kichik esse yozib kelish topshiriladi. Keyingi dars mustahkamlash darsi bo'ladi. Dastlab o'quvchilar bilan "Alpomish" dostoni xususida kichik "Matbuot anjumani" mashg'uloti o'tkaziladi. Bunda o'quvchilar "Alpomish" dostoni bilan bog'liq axborotlarni jamoaviy tarzda birma-bir keltiradilar. Masalan:

1-guruh

- Dastlab, odamlar badiiy asarlarni og'zaki shaklda yaratishgan.
- "Alpomish" dostoni xalq og'zaki ijodi namunasiga kiradi.

2-guruh

- Dostonda o'n olti urug'li qo'g'iroq eli haqida gapiriladi.
- Dostonning bosh qahramonlari Barchinoy va Alpomishdir

3-guruh

- Dostonda to'y marosimlari haqida ham gapirilgan. Masalan, "Kampir o'ldi", "Soch siypalata", "Qo'l ushlata".

O'qituvchi ushbu ma'lumotlarni to'g'irlab tahlil qilib boradi. Bu texnologiya orqali o'quvchilarning doston haqida ma'lumotga egaligi sinovdan o'tkaziladi.

"Alpomish" dostonini muommoli ta'lim texnologiyalari asosida o'qitsak yanada yaxshi natijalarga erishish mumkin. Masalan, "Debat" metodi orqali.

Muammoli ta'limning o'ziga xos shakllaridan biri "Debat" metodidir. Debatlar bu jamoaning hamkorlikdagi faoliyati bo'lib, bunda jamoaning har bir a'zosi o'zining burch va majburiyatlariga ega bo'ladi, kim g'alabaga erishganini esa debat yakunida jamoalarning argumentlari, faktlari, favqulodda savollar va ularga berilgan javoblar asosida hakamlar jamoasi yoki o'qituvchi belgilab beradi. O'quvchilar bilan debat o'tkazganda 3 ta tamoyilga amal qilish kerak:

1. Debatlar ko'p narsaga o'rgatadi (Chunki debat o'tkazishdan maqsad faqat g'alaba qozonish emas, balki asosiy maqsad debatlar yordamida yangi bilimlarni egallashdir).

2. Jarayonga faol ishtirok va vijdonlilik majburiyati (Bu tamoyil debatning o'zagi bo'lib, noto'g'ri argument keltirish va savollarga javob berishda mantiqan noto'g'ri yo'ldan ketishning oldini oladi).

3. O'zaro hurmatni saqlash (Debat ishtirokchilarining shaxsiga qasddan teskari aloqaga kirishmaslik shart, o'zga o'quvchi tomonidan aytilgan nazariya yoki fikrga qarshi chiqayotgan bo'lsa, uning obro'sini to'kish maqsadga muvofiq emas. Chunki debat g'oyalar va bu g'oyalarning to'qnashuvidan iborat). "Debat" metodidan foydalanishimiz uchun, albatta, debatga mos bo'lgan muammoni topolishimiz lozim. Endilikda "Alpomish" dostoni misolida "Debat" metodining amalga oshirilish jarayoni tavsiya etiladi. Guruhlarga savollar beriladi.

Debatimiz shu tarzda davom etadi. O'quvchilar mustaqil fikrlarini bayon etib borishadi. Debat yakunida o'qituvchi muammo yuzasidan to'g'ri va aniq xulosalarni aytib o'tadi. Umumiy olganda 2-guruhning fikrlari g'olib bo'lishga ko'proq asos bo'la oladi. Lekin har ikkala guruhning fikrlari ham qaysidir ma'noda asosli ekanligiga guvoh bo'lishimiz mumkin.

Muammoli o'qitish texnologiyasida muammoli vaziyatni hal etishning turli darajalari mavjud. Jumladan,

1) o'qituvchi muommoni qo'yadi va o'zi yechadi;

2) o'qituvchi muommoni qo'yadi va uning yechimini o'quvchilar bilan birgalikda topadi;

3) o'quvchilar o'zlari muommoni qo'yadilar va uning yechimini topadilar. Biz yuqorida qo'llagan texnologiyada muommo o'qituvchi tomonidan qo'yiladi va uning yechimi o'quvchilar bilan birgalikda hal qilinadi. Lekin bugun jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, o'quv materialidan o'quvchilarning o'zlari muommoni topib, o'zlari uning yechimini aniqlasinlar, chunki bunday usul bugungi talab qilinayotgan yetuk intellektni shakllantirishda eng samarali yo'l bo'lib xizmat qiladi. Bunda o'quvchi berilgan o'quv materiali yuzasidan yana ham chuqurroq mulohaza yuritishi talab etiladi. Bu esa o'quvchilarda mustaqil o'zlashtirish va erkin fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Muammoli ta'lim

texnologiyalari o'quvchini har tomonlama yetuk qilib tarbiyalashga, mustaqil fikrlarini himoya qila olishga, eng asosiysi erkin fikrlashga o'rgatadi.

Bu usullar orqali o'quvchilarning zehni, xotirasi, jummalarni to'g'ri so'zlar bilan davom ettira olishi tekshiriladi. O'quvchilar shu kabi matnlarni shunchaki to'g'ridan to'g'ri o'qib ketishsa, qisqa vaqtdan so'ng, albatta, yodidan ko'tarilishi mumkin. Bu texnologiya esa shu kabi muammolarga yechim bo'lib xizmat qiladi.

O'quvchining asarni badiiy o'zlashtirishi uning tafakkuri va milliy ongi darajasidan ayri hol emas. O'quvchi bilan asar qahramonlari orasidagi munosabat va aloqadorlik qanchalik samimiy, yaqin bo'lsa, o'quvchi shaxsiyati o'zligini shunchalik to'la namoyish etadi. O'quvchi asardagi hodisalarni va hayot hodisalarini taqqoslar ekan, asl haqiqatni muhokamalarda topishga intiladi. Barchamizga ayonki, qaramaqarshi fikrlar o'rtasida tayyor haqiqat emas, yechimini kutayotgan muammo turadi. O'quvchining shu muammoni his qilib, ma'lum bir qarashlarga asoslanib, shaklga solishi haqiqatni izlash boshlanganidan dalolatdir¹⁴.

Xulosa qilib aytganda, "Alpomish" dostonini o'qitishda innovatsion yundashuv o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, tafakkurini o'stirishga, milliy an'analarni chuqur anglashga yo'l ochadi. Milliy ruh, qahramonlik, alpik, vatanparvarlik sifatlarining shakllanishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Azizxo'jayeva N.Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: 2006. – B.67.

2.Muhamedova S.X., Abdullayeva M.D., Yuldasheva Sh.Sh., Eshmatova Y.B. O'zbek tili va adabiyoti ta'limida zamonaviy axborot texnologiyalari. –T.: 2018. – B. 183.

3.Niyozmetova R. Uzluksiz ta'lim tizimida o'zbek adabiyotini o'rganish metodikasi. Toshkent, 2007 yil.

4.A.T.Baltayeva. Bo'lajak adabiyot o'qituvchilarini o'quvchilarni tanqidiy baholashga o'rgatishga tayyorlash metodikasi. O'quv q'ollanma. Toshkent, "LESSON PRESS" nashriyoti, 2023, 105- bet.

5. Baltayeva I., Baltayeva A., Tursunova N. *Unique reproduction is away from revealing literary success. Vidyabharati international interdisciplinary research journal TURKEY. (http://www.viirj.org/specialissues/ indexing : ESCI. (Web of Science) 2021/SP2108/SP2108.html*

6. Baltayeva I. *Drip the role and importance of tradition in literary succession (On the example of the work of Abdulla Qahhor). South Asian Academic Research Journals (SAARJ). ACADEMICIA. An International Multidisciplinary Research Journal. Impast Factor-SJIF-2021.10.*

7. Baltaeva A., T. Amanlikova N.R. Computer interaction with students in language teaching //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2022. – T. 2432. – №. 1. – S. 060025.

8. Baltayeva A. T. Designing lessons aimed at teaching students to critically evaluate the personality of the heroes of the work of fiction //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 3. – S. 947-952

9. Baltayeva A. T. Shaping the critical thinking of pupils at literature lessons //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2019. – T. 7. – №. 10. – S. 6-8.

10. Baltayeva A., Xalikberdiyeva N. FORMATION OF CULTURAL COMMUNICATION IN RUSSIAN-SPEAKING GROUPS //Talqin va tadqiqotlar. – 2023. – T. 1. – №. 20.

11. Boltayeva O., Pirnazarova S. THE EXPRESSION OF TRUE HUMAN FEELINGS IN ALISHER NAVOI'S EPIC" FARHAD AND SHIRIN" //Talqin va tadqiqotlar. – 2023. – T. 1. – №. 24.

12. Boltayeva O. ALISHER HAVOIY ASARLARI ORQALI O'QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH //"Science Shine" International scientific journal. – 2023. – T. 6. – №. 1.

13. Baltayeva A. T. SHE'R KISHI RUHINING SEROHANG SOZI //SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH. – 2023. – T. 2. – №. 15. – S. 81-84

14. Boltayeva I. T. et al. PERIODS OF PRODUCTION EDUCATION. THE PERIOD OF INITIATION, PREPARATION, ACQUISITION AND COMPLETION OF THE PROFESSION //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 2. – S. 561-569.

15. AnadjanTadjibayevna B. Importance of Distance Education Today //Miasto Przyszłości. – 2024. – T. 46. – S. 191-194.

16. Baltayeva A. T. Teaching students to critically evaluate the characters of a work of art in literature classes. "Language and literature education". 2021. Number 5. 294-300 p.

17. Baltayeva A. T. Students to the Heroes of the Artistic Work Non-Traditional that Teaches Critical Evaluation Lessons. International Journal on Orange Technologies (IJOT) VOL. 3 NO. 4 (2021): IJOT 432-434. www.iupr.ru

18. Baltayeva O. T. Development of reading activity by teaching students to critically evaluate the characters of the literary work. Journal of Pedagogy 2021. Issue 6. 54-57 b.

19. A.T Baltayeva. O'zbek tili darslaqrida talabalarning matn yaratish malakalarini shakllantirish. Zamonaviy fan va ta'lim yangiliklari xalqaro ilmiy jurnal 2(2), 48-53

УЎК: 636.32

ҚОРАҚЎЛ ҚҰЙЛАРИНИНГ ТИРИК ВАЗНИ КЎРСАТКИЧЛАРИ НАТИЖАЛАРИНИ ЎРГАНИШ

Қазакбаев Бахыт Сейлбекович

*Қорақалпоғистон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти,
катта ўқитувчиси*

Аллебеков Бердах Кабылбекович

*Қорақалпоғистон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти,
ассистенти*

Мадияров Сапажон Камоладдин уғли

*Қорақалпоғистон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти, 2
босқич ветеринария таълим йўналиши талабаси*

Аннотация: *Ушбу мақолада қўйларнинг тирик вазни катта хўжалик ва биологик аҳамиятга, йирик қорақўл қўйлари ўз танасида кўпроқ туйимли моддалар йиғишга қодир ва одатда шу ҳисобидан бошқаларга нисбатан ҳаётчанлигининг яхшилиги, билан фарқланади. Бир зот ёки сурув ичида гавдаси йирик бўлган қўйлар мустаҳкам конституцияси ва саломатлиги билан ажралиб туриши ҳақида маълумотлар берилган.*

Таянч сўзлар: *тери, чўл яйлов, рангбаранглик, маҳсулот, зот, тип, сурув, зигота.*

КИРИШ

Қорақўлчилик республика чорвачилигида муҳим ўрин тутадиган соҳалардан бири ҳисобланиб, унинг асосини ташкил этувчи қорақўл қўйлари қарийб 20,0 млн. гектар оғир экстремал шароити билан характерланадиган чўл яйловларидан фойдаланишга мослашган. Қорақўл қўйларининг асосий маҳсулоти бўлган қорақўл терилари ранг, рангбаранглик ва турли хил гулларининг жозибадорлиги билан дунё миқёсида тенгсиз ҳисобланади.

АСОСИЙ ҚИСМ

Қўйларнинг тирик вазни катта хўжалик ва биологик аҳамиятга эга. Гавдаси йирик ҳайвонлар ўз танасида кўпроқ туйимли моддалар йиғишга қодир ва одатда шу ҳисобидан бошқаларга нисбатан ҳаётчанлигининг яхшилиги билан фарқланади. Қўйлар тирик вазнининг ошиши билан унинг танасида кўпроқ захиралар йиғилиб, улар оч қолганда ёки озуқа танқислигида сарфланади. Бир зот ёки сурув ичида гавдаси йирик бўлган

хайвонлар мустаҳкам конституцияси ва саломатлиги билан ажралиб туради.

Бир қатор муаллифларнинг кузатишларидан маълум бўлишича, мазкур тип ёки зотдаги хайвонларнинг тез етилувчанлигини кўрсатиб берувчи, умум қабул қилинган ва кенг қўлланилаётган кўрсаткич бу қўзиларнинг туғилгандаги тирик вазндир.

Ҳомиланинг ривожланишига таъсир этувчи барча омиллар, унинг вазнига ҳам таъсир кўрсатади. Шунинг учун, мазкур кўрсаткич ҳомила давридаги шароитнинг организмга таъсир этиши жуда муҳим омил бўлиб хизмат қилиши мумкин. Қорақўлчиликда бу масала жуда муҳим ўрин эгаллайди, чунки қўзиларнинг турли хил тирик вазни турли туман қорақўл териларни шакллантиради.

Маълумки, организмнинг индивидуал ривожланиши тухум хужайра уруғланиб, зигота ҳосил бўлган пайтдан бошланади ва унинг бутун умри (онтогенези) бўйи давом этади ва ирсий нишонлар ҳамда табиий-иқлим ва яйлов –ем-хашак шароити таъсирида кечади. Шундай қилиб, онтогенез тухум хужайра уруғланиб зигота ҳосил бўлганидан кейин қўйнинг бутун ҳаёти давомида унга мерос бўлиб ўтган генотипга ва ташқи шароитдан таъсирланиш нормасига мувофиқ равишда содир бўладиган миқдорий ва сифат ўзгаришлари йиғиндисидир.

Организмнинг индивидуал ривожланиши нотекс боради, бир-биридан сифат жиҳатидан фарқ қиладиган даврлар ва босқичларга бўлинади. Қорақўл қўйларининг ўсиши ва ривожланиши учун нотекслик ва даврийлик хосдир. Қўйлар онтогенезини икки даврга: она қорнидаги ва она қорнидан ташқаридаги ривожланиш даврларига ажратиш мумкин.

Қорақўл қўйлари гавдаси бўйича ўртача ва нисбатан майда зотга мансуб бўлсада, йирик бола туғади (Васин Б. Н., Закиров М.Д. ва бошқалар). Қўзилар туғилгандаги тирик вазни онасининг тирик вазнининг 10-12% ни ташкил этади, ваҳоланки кўпчилик бошқа қўй зотларида бу кўрсаткич 7-9% дан ошмайди. Бу йирик бола бериш хусусияти кўп асрлик йирик ўлчамдаги товар териларни олишга йўналтирилган мақсадли танлаш натижасидир.

Қўзилаш даврида қўзилар тирик вазнининг совлиқлар тирик вазнига нисбати қўйидагича бўлади: дағал конституцияда –қўчқорлар бўйича 18,2%, урғочи қўзилар бўйича - 17,7%, мустаҳкам конституцияда юқоридагига мувофиқ 16,1% ва 15,3%, нозик конституцияда -15,2% ва 14,4%.

Бўғозликнинг турли даврларидаги ва ҳар хил қорақўл тери типларига мансуб совлиқларнинг тирик вазни динамикаси текширилганда ҳам баъзи бир тафовутлар аниқланди. Қорақўл қўйларинини фақат уларнинг

индивидуал ривожланиш қонуниятларидан фойдаланиш, уларнинг ўсиши ва ривожланишига таъсир этадиган факторларни ҳисобга олиш йўли билан такомиллаштириш мумкин.

Бўғозлик даврида дағал ва нозик конститутцияли совлиқлар тирик вазнини энг кўп йўқотганлиги, мустаҳкам конститутцияли совлиқлар эса энг кам йўқолганлиги ва улар энг ёмон яйлов-озик шароитига мослашганлиги аниқланган. Ҳар хил жун конститутция типларига мансуб қўйлар вужудга келган иқлим ва яйлов-озик шароитидан турлича таъсирланади.

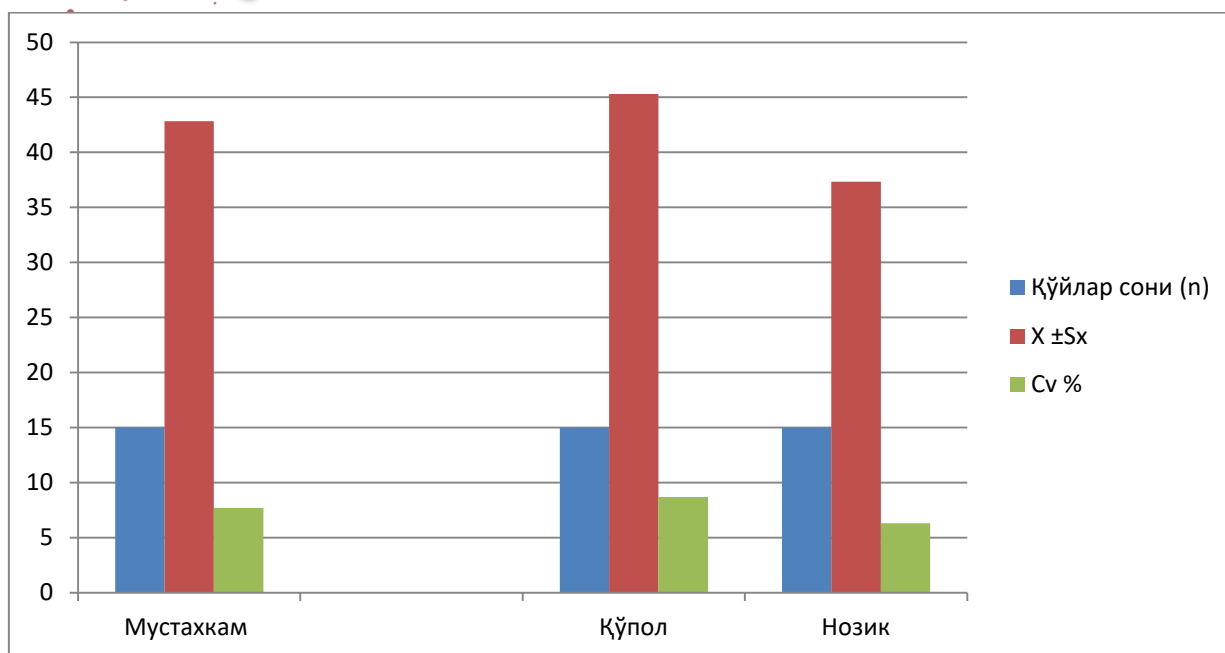
Биобарин, қорақўл қўйларидаги алмашиниш функцияларининг шахсий интенсивлиги ва характери ҳар хил конститутция типдаги қўйларнинг тирик вазни семизлиги йўқолишида ҳал қилувчи роль ўйнайди.

Қўйларининг тирик вазни

1-жадвал

Қўйларнинг жун конститутция типи	Қўйлар сони (n)	$X \pm S_x$	$C_v \%$
Мустаҳкам (Ғузамой)	15	$42,83 \pm 30,4$	7,7
Қўпол (Оқ гул)	15	$45,29 \pm 27,3$	8,7
Нозик	15	$37,32 \pm 29,3$	6,3

1-Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, қўпол конститутция типдаги қорақўл қўйларнинг тирик оғирлиги юқори бўлди ўртача 45,29 кг ни ташкил қилди. Мустаҳкам конститутция типдаги қорақўл қўйлари оралик ўринни эгаллашди ва тирик оғирлиги 42,83 кг ни ташкил этди.

1-Жадвал диаграммаси.

Нозик конституция типигаги қорақўл қўйларининг тирик оғирлиги 34,32кг ни ташкил қилди. Қўйларнинг конституция типи ва тирик оғирлиги ўртасида алоқадорлик бор экан.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Абдурахмонов М. Қорақўлчиликка эътибор. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги, №12, 2008
2. Ата-Қурбанов А. Қорақўлчиликда урчитиш ва биотехнология фани ютуқлари. №10.2010.
3. Ахмедов Ф., Газиёв А., Нарзиёв М. Қорақўлчиликдаги муҳим тадбирлар. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги, №2, 2011.
4. Базаров С.Р. “Қизилқум шароитида сур ранг қорақўл қўйларини урчитишни ирсий-наслчилик асослари” докторлик диссертацияси автореферати. Самарқанд 2015 йий. 72 бет.
5. Исламов А. Внутритиповое разнообразие и продуктивность белых каракульских овец Самаркандского заводского стада. Ж.Зооветеринария. №4. 2009
6. Исламов А.Д. Белые каракульские овцы. Самарқанд 2010. стр.120
7. Шаптақов С.Э., Раҳимқулов Н. Ҳар хил жуфтлашда қорақўл қўзилари жун узунлигининг наслдан-наслга ўтиши. Фермер хўжаликларини ривожлантиришдаги муаммолар ва уларнинг ечимлари. Профессор-ўқитувчиларнинг XVI илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. Самарқанд 2008. 61-63 бет.
8. Эгамқулов М., Бозоров С., Сатторов С. Қорақўл териларида ранглар жилоси. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги, 2004

DIDACTIC BASES OF USING THE TECHNOLOGY OF PROBLEM-BASED LEARNING IN TEACHING PHYSICS

Sattorova Dilshoda Yuldashevna
Kokand State University, Lecturer,
Department of Physics and Astronomy
sattorovadilshoda1978@gmail.com

Abstract. *The article analyzes the didactic foundations of the effective use of problem-based learning technology in the process of teaching physics. The author highlights the theoretical aspects of problem-based learning and shows its importance in stimulating independent thinking of students, interest in scientific research and active participation. The article also describes the methods of correct selection of problem situations and their integration into the learning process, as well as the role of interaction between teacher and student in this process.*

Keywords: *problem-based learning, didactic foundations, physical education, pedagogical technologies, problem situation, educational effectiveness, educational motivation, independent thinking, innovative approach.*

Аннотация. *В статье анализируются дидактические основы эффективного использования технологии проблемного обучения в процессе обучения физике. Автор освещает теоретические аспекты проблемного обучения и показывает его значение в стимулировании самостоятельного мышления учащихся, интереса к научному исследованию и активного участия. Также в статье описываются методы правильного отбора проблемных ситуаций и их интеграции в процесс обучения, а также роль взаимодействия учителя и ученика в этом процессе.*

Ключевые слова: *проблемное обучение, дидактические основы, физическое воспитание, педагогические технологии, проблемная ситуация, образовательная эффективность, образовательная мотивация, самостоятельное мышление, инновационный подход.*

Annotatsiya. *Mazkur maqolada fizika fanini o'qitish jarayonida muammoli ta'lim texnologiyasidan samarali foydalanishning didaktik asoslari tahlil qilinadi. Muallif muammoli ta'limning nazariy jihatlarini yoritgan holda, uning o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ilmiy izlanishga*

bo'lgan qiziqish va faol ishtirokni rag'batlantirishdagi ahamiyatini ko'rsatadi. Shuningdek, maqolada muammoli vaziyatlarni to'g'ri tanlash va ularni dars jarayoniga integratsiya qilish usullari, hamda bu jarayonda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro hamkorlikning o'rni yoritilgan.

Kalit so'zlar: *muammoli ta'lim, didaktik asoslar, fizika ta'limi, pedagogik texnologiyalar, muammoli vaziyat, ta'lim samaradorligi, o'quv motivatsiyasi, mustaqil fikrlash, innovatsion yondashuv.*

Pedagogical technologies are selected based on the specific features of the subject and its teaching methodology. One of the major directions in pedagogical technology is activating and intensifying the learner's activity. Technologies within this direction include problem-based learning, games, key-signal note systems, and others.

Problem-based learning refers to an instructional process in which the teacher (pedagogue) creates a problematic situation, enabling students to independently and creatively acquire knowledge, skills, and competencies through intellectual activity. The essence of this method lies in managing the cognitive activity of students through solving educational tasks, problems, and questions in problematic situations created by the teacher. This approach fosters a scientific-research-based method of learning.

Success in problem-based learning depends on the following factors:

- Increasing the complexity of the educational material;
- Activating the cognitive activity of students;
- Integrating the educational process with play and labor activities;
- The teacher's ability to effectively use problem-solving methods;
- Creating a chain of problem questions and presenting them logically to the students.

Problem-solving methods must generate problematic situations that engage students in analyzing objects, phenomena, and laws during the problem-solving process.

A problematic situation arises under specific pedagogical conditions and should be designed based on the topic being studied. Such situations are not just intellectual obstacles but mental challenges prompted by the need to achieve specific learning goals. For a challenge to be truly problematic, new knowledge must be connected to prior learning. A problematic situation differs from general intellectual difficulty in that it allows the learner to discover hidden connections between known and unknown elements related to the current task.

Characteristics of a problematic situation:

- Presence of an unfamiliar fact for the student;
- Instructions given to the student during task completion should provoke personal interest and a desire to solve the cognitive challenge.

To resolve problematic situations, the teacher should guide students through logical operations such as analysis, synthesis, comparison, analogy, generalization, classification, and drawing conclusions.

Problematic situations can be used at all stages of the learning process: introduction of new topics, reinforcement, and assessment. When effectively designed, problem-based lessons are recommended. To apply this method, the teacher must:

- Determine which topics in the curriculum are suitable for problem-based teaching;
- Identify questions and tasks that can create problematic situations, while following didactic principles like scientific approach, systematic presentation, logical sequencing, and consistency;
- Choose tools and methods that activate and manage the cognitive activity of students effectively.

Compared to reproductive learning methods, problem-based learning significantly enhances students' independence. Its aim is to engage students in exploring and solving educational issues, thereby acquiring new knowledge, while fostering interest and initiative in learning.

Features of problematic situations in the learning process include:

- The presence of unknown or new information;
- The students' need to resolve problems independently;
- A personal interest in resolving confusion;
- Realization of what is unknown, understanding its significance, and striving to solve it.

Analyzing and reasoning about problems is a key requirement for developing independent intellectual activity. It motivates students to deeply engage with the meaning behind their misunderstandings.

Student activity in problem-based learning involves identifying and analyzing problematic situations, proposing hypotheses, supporting them logically and scientifically, testing and concluding. The didactic goals of modern problem-based lessons include:

- Applying previously acquired knowledge creatively to solve new problems;
- Developing skills to creatively use and apply knowledge;

- Fostering inquisitiveness, interest, motivation, logical thinking, creativity, intellectual maturity, and intelligence.

Three conditions for successful problem-based teaching:

1. Systematic and orderly development of educational content;
2. Providing students with the opportunity to choose their problem-solving strategies;
3. Encouraging students to evaluate their own knowledge to achieve their learning goals.

Didactic goals of using problematic situations include:

- Focusing student attention on the learning material;
- Stimulating interest in the subject;
- Activating their learning processes;
- Presenting them with mentally stimulating tasks;
- Demonstrating the inadequacy of their current knowledge;
- Teaching them to analyze learning materials;
- Assisting them in finding solutions to problems.

Types of problematic situations in education:

1. Students are unable to solve a task or answer a problem-related question in time and struggle to understand the new topic.
2. Students fail to apply previously learned knowledge in new contexts.
3. Contradictions arise between theoretical problem-solving and the practical implementation of the chosen method.
4. A gap between students' understanding and the outcomes of completed tasks leads to problematic situations.

To ensure effectiveness and relevance, problem-based learning should be integrated into all educational and instructional activities. It helps develop students' research skills, problem-solving abilities, and independent learning practices.

In conclusion, problem-based learning supports effective acquisition of knowledge, enhances intellectual and practical activities, and prepares students for real-life application of their knowledge. It fosters critical thinking, encourages creativity, and enhances the ability to analyze educational challenges and develop effective solutions.

REFERENCES:

1. Sattorova, D. Yu. "The use of Modern Educational Technologies in Teaching Physics." AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITARIAN RESEARCH. ISSN 26909626.
2. Dilshoda, Sattorova. "Dictated Games in Primary Education as an Important Factor in Guiding Students to Creative Thinking." JournalNX, vol. 7, no. 03, 2021, pp. 163-166.
3. Sattorova, D. "USING CROSSWORD PUZZLES IN PHYSICS LESSONS." ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 8.071 11.12 (2022): 32-34.
4. Sattorova, D. "IMPORTANCE OF MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN TEACHING PHYSICS IN PART OF "ELECTRICITY AND MAGNETISM". Science and innovation 2.B10 (2023): 214-218.
5. Sattorova, D., and Sh Jo'Martova. "Using Modern Educational Methods, Determining Students' Mastery Level." JournalNX, vol. 8, no. 12, 24 Dec. 2022, pp. 509-511, doi:10.17605/OSF.IO/M948B.
6. Shukurovich, Madraximov Shuxratjon, and Madraximova Maxfuza Axmedovna. "INFORMATIKA FANIDAN DARSLARNI KUZATISH VA TAHLIL QILISH METODIKASI." ZAMONAVIY TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI 1.1 (2024): 188-190.
7. Ahmedovna, Ummatova M., et al. "Logic as A Science on the Forms and Laws of Right Thinking." JournalNX, vol. 9, no. 5, 12 May. 2023, pp. 40-42, doi:10.17605/OSF.IO/4RXUB.
8. Axmedovna, Ummatova Mahbuba. "USING ANTI-SYMMETRICAL PONYMS IN SOLVING ELEMENTARY MATHEMATICS PROBLEMS." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11 (2023): 507-509.
9. Axmedovna, Ummatova Maxbubaxon, and Savriddinova Madinaxon. "MATEMATIKANI O'QITISHNI TAKOMILLASHTIRISHDA MANTIQUIY TESTLARDAN FOYDALANISH." INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. Vol. 2. No. 15. 2023.
10. Maxbubaxon, Ummatova, Muydinjanov Davlatjon, and Nematov Bexruzбек. "AFFIN KOORDINATALAR SISTEMASIDA NUQTANI KOORDINATA O'QLARIGA NISBATAN SIMMETRIK BO'LGAN NUQTANING KOORDINATALARINI TOPISH USULLARI."

INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION 2 (2023): 329-333.

11. Ummatova, Mahbuba, and Temurbek Yoqubov. "TALABALAR MUSTAQIL ISHLARI VA UNI BAJARISHNI O'RGATISH METODIKASIDAN." Talqin va tadqiqotlar 1 (2023).

12. UMMATOVA, MAXBUBA. "MATEMATIKANI O'QITISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH." Scienceweb academic papers collection (2023).

13. Ummatova, Mahbuba Axmedovna, and Abdurahim Tursunboyevich Mamatqulov. "AL-XORAZMIY ASARLARINING AMALIY AHAMIYATI HAQIDA." INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY. Vol. 1. No. 10. 2022.

14. Ummatova, Mahbuba Axmedovna, and Olimaxon Oxunjonovna Rahmonova. "ELEMENTAR MATEMATIKADA ANTISIMMETRIK KO'PHADLAR." INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY. Vol. 1. No. 10. 2022.

15. Axmedovna, Ummatova Maxbuba. "РОЛЬ ЗАДАЧ ТЕОРИИ ЧИСЕЛ ПРИ ПОВЫШЕНИИ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ УЧАЩИХСЯ." Ученый XXI века 1-2 (2017).

16. Akhmedovna, Ummatova Makhbuba. "From the methodology of using nonstandard tests in the design of practical training on number theory." Genius Repository 27 (2023): 17-22.

17. Sulaymonov M.M., and Ummatova M.A.. "KASR TARTIBLI DIFFERENSIAL OPERATOR ISHTIROK ETGAN INTEGRO-DIFFERENSIAL TENGLAMALAR UCHUN INTEGRAL SHARTLI MASALALAR" Экономика и социум, no. 6-2 (109), 2023, pp. 526-530.

18. UMMATOVA, MAXBUBA. "BO'LINISH BELGILARI, SONLARNING UMUMIY BO'LUVCHISI VA KARRALI MAVZUSI BO'YICHA AMALIY MASHG'ULOTNI LOYIHALASHDA NOSTANDART TESTLARDAN FOYDALANISH METODIKASIDAN." Scienceweb academic papers collection (2023).

19. Nosirovich, Nosirov Sobirzhon, and Ummatova Makhbuba Ahmedovna. "AUTOMORPHISM OF NUMERICAL SYSTEMS." Open Access Repository .12 (2022): 197-201.

20. Ummatova, M. A. "DIDACTICAL AND PRACTICAL FUNCTIONS OF MATH CLASS." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 10.12 (2022): 259-262.

21. Умматова, М., Г. Ахмедова, and О. Махмудова. "Практическая направленность в обучении математике." Теория и практика современных гуманитарных и естественных наук. 2014.
22. Ahmedovna, Ummatova M., and Esonov M. Mukimjonovich. "Methodology of Performing Practical Independent Work." JournalNX, vol. 8, no. 12, 13 Dec. 2022, pp. 171-176, doi:10.17605/OSF.IO/YP2CD.
23. Axmedovna, Ummatova Mahbuba, and Ilhomjonova Shahnozaxon Ilhomjonovna. "TALIMDA BIOLOGIYA VA MATEMATIKA FANLARINING OZARO ALOQASI HAQIDA." BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI 2 (2022): 816-817.
24. Akhmedovna, Ummatova Makhbuba. "Teaching of Numerical Systems and Their Extensions." Genius Repository 27 (2023): 23-28.
25. Madraximov, Shuxratjon, and Maxfuza Madraximova. "Umumiy o 'rta ta'lim maktablarida fanlararo aloqadorlikning ahamiyati." MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI 3.5 (2025).
26. Madraximova, Maxfuza, and Shuxratjon Madraximov. "Umumiy o 'rta ta'lim maktablarida adabiyot fanini o 'qitishda zamonaviy texnologiyalar integratsiyasi." MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI 3.5 (2025).
27. Shuhratjon, Madraximov, and Madraximova Mahfuza. "SUN'IY INTELLEKT TIZIMLAR HAQIDA." INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. Vol. 2. No. 20. 2024.
28. Shukurovich, Madrahimov Shuhratjon, and Madrahimova Mahfuza Ahmedovna. "Measures For Monitoring And Evaluation Of Power Activity In Higher Education." JournalNX: 423-426.
29. Shuhratjon, Madraximov, and Madraximova Mahfuza. "TEKNOLOGIK TA'LIMDA FANLARARO ALOQADORLIK." INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. Vol. 2. No. 20. 2024.
30. Shukurovich, Madraximov Shuxratjon, and Madraximova Maxfuza Axmedovna. "INFORMATIKA TA'LIMIDA SAMR TEKNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH." ZAMONAVIY TA'LIMDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI 1.1 (2024): 151-153.

O'ZBEKISTONDA AXBOROT XAVFSIZLIGI VA XALQARO SHARTNOMALAR

Akramova Sabrina

Toshkent davlat yuridik universiteti

Magistratura va sirtqi ta'lim fakulteti

Ommaviy axborot vositalari yo'nalishi talabasi

akramovasabrina001@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy tezisdagi O'zbekistonda axborot xavfsizligi sohasining rivojlanishini xalqaro huquqiy asoslari va shartnoma majburiyatlari o'rganiladi. 2023-yilda 11 milliondan ortiq kiber hujumlar qayd etilgani¹⁵ bois, O'zbekistonda kiberxavfsizlik qonunchiligini yaratish va xalqaro standartlarga moslashish bo'yicha sa'y-harakatlar amalga oshirish boshlandi. Ushbu tadqiqot O'zbekiston Respublikasining ichki kiberxavfsizlik bo'yicha huquqiy asoslarini o'rganib, xalqaro shartnomalar doirasida olib borilayotgan ishlarni tahlil qiladi. Shuningdek, milliy qonunchilikni global kiberxavfsizlik standartlariga moslashtirish jarayonida yuzaga kelayotgan qiyinchiliklar va imkoniyatlar ham ko'rib chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *Axborot xavfsizligi, kiberxavfsizlik, xalqaro shartnomalar, O'zbekiston, raqamli boshqaruv, kiber huquq*

Mavzuning dolzarbligi. O'zbekiston iqtisodiyoti va jamiyatining raqamlashuvi bilan birga, jiddiy kiberxavfsizlik muammolari ham yuzaga keldi. Mamlakatda raqamli jamiyatning rivojlanishi bilan, mustahkam axborot xavfsizligi tizimini yaratish eng muhim vazifaga aylandi. Ushbu ilmiy tezisdagi O'zbekiston ichki axborot xavfsizligi sohasidagi qonunchiliklarni shakllantirishda xalqaro kiberxavfsizlik shartnomalari o'rganilib chiqiladi.

Xalqaro kiberxavfsizlik shartnomalari

2024-yil dekabrda Birlashgan Millatlar Tashkilotining Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashish konvensiyasining qabul qilinishi¹⁶ bilan global kiberxavfsizlik sohasi huquqiy jihatdan sezilarli darajada rivojlandi.

¹⁵ Business Upturn. (2024, 14-fevral). *Uzbekistan battled 11 million cyberattacks in 2023*. <https://www.businessupturn.com/technology/cyber-security/uzbekistan-battled-11-million-cyberattacks-in-2023/>

¹⁶ UN News. (2024, 25-dekabr). *UN General Assembly adopts milestone cybercrime treaty*. <https://news.un.org/en/story/2024/12/1158521>

Ushbu muhim shartnoma 20 yildan ortiq vaqt ichida jinoyatchilikka qarshi birinchi o'zaro shartnoma bo'lib, kiberjinoyatchilikka qarshi kurashishda xalqaro hamkorlik uchun keng qamrovli asos yaratdi.

Kiberjinoyatchilik bo'yicha 2001 - yil 23 – noyabrda imzolangan Budapesht konvensiyasi oldin kiberxavfsizlik hamkorligi uchun asosiy xalqaro vositasi bo'lib xizmat qilgan. Biroq, yangi BMT konvensiyasi kiberxavfsizlik sohasini kengaytirdi va jinoyat maqsadlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni bartaraf etish bo'yicha maxsus qoidalarini ishlab chiqdi¹⁷.

O'zbekiston kabi Markaziy Osiyo mamlakatlari o'zlarining geografik joylashuvi va tez rivojlanayotgan raqamli infratuzilmasi tufayli kiberxavfsizlik yuzasidan bir qancha muammolarga duch kelmoqda. Hududiy hamkorlik mexanizmlari kiberxavfsizlik strategiyalarining muhim tarkibiy qismlari sifatida paydo bo'la boshladi.

O'zbekiston o'zining birinchi keng qamrovli kiberxavfsizlik to'g'risidagi 764-sonli "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi qonunni 2022-yil 15-aprelda¹⁸ qabul qildi. Ushbu qonunchilik mamlakatning raqamli boshqaruv rivojlanishida muhim bosqich bo'lib, kiberxavfsizlikni tartibga solish uchun asosiy huquqiy hujjat sifatida foydalaniladi. Qonunning asosiy qoidalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Kiberxavfsizlik terminologiyasi va qamrovi ta'rifi

O'zbekiston Davlat xavfsizlik xizmatiga (DXX) vakolat berish

Muhim axborot infratuzilmasini himoya qilish asoslari

Hodisa haqida xabar berish talablari

Tashkilotlar uchun kiberxavfsizlik standartlari

Kiberxavfsizlik qonuni qabul qilinganidan so'ng, bir nechta prezident qarorlari imzolandi:

Prezident qarori PQ-167 (2023-yil 31-may): "O'zbekiston Respublikasining muhim axborot infratuzilmasi obyektlari kiberxavfsizligi tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi¹⁹ muhim

¹⁷ World Jurisprudence. (2024, 6-may). *Cybersecurity Treaties and Agreements: A Global Perspective on Security*. <https://worldjurisprudence.com/cybersecurity-treaties-and-agreements/>

¹⁸ O'zbekiston Respublikasining "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi qonuni (№ ZRU-764, 2022-yil 15-aprel). <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=139485>

¹⁹ Dentons. (2023, 7-iyun). *Uzbekistan: Cybersecurity obligations for companies*. <https://www.dentons.com/en/insights/articles/2023/june/7/uzbekistan-cybersecurity-obligations-for-companies>

infratuzilmani boshqarayotgan kompaniyalar uchun maxsus kiberxavfsizlik talablari joriy etildi.

Qonunchilik taraqqiyotiga qaramay, qonunchilik yuzasidan faoliyatlarni tartibga solish va amalga oshirish qiyin bo'lib qolmoqda. Kiberxavfsizlik qonuni asosan batafsil amalga oshirish mexanizmlarini taqdim etmasdan vakolatlarni belgilashga qaratilgan. Bundan tashqari, qonun hali ham bir nechta sohaviy maxsus qonunlar qoidalarini to'liq birlashtirmagan, bu esa potentsial tartibga solish parchalanishini keltirib chiqaradi.

O'zbekistonning BMT kiberxavfsizlik asoslaridagi ishtiroki uning xalqaro hamkorlikdagi majburiyatini ko'rsatadi, shu orqali tashkil etilgan BMT hukumatlararo maxsus qo'mitasining ishida qatnashib, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan jinoyat maqsadlarida foydalanishga qarshi kurashish bo'yicha keng qamrovli xalqaro konventsiyani ishlab chiqishda ishtirok etdi.

2024-yil dekabrda qabul qilingan yangi BMT Kiberjinoyatchilikka qarshi konventsiyasi²⁰ a'zo davlatlar uchun bir nechta asosiy majburiyatlarni belgilaydi:

1. Ichki jinoyat huquqini xalqaro standartlar bilan uygunlashtirish
2. Xalqaro hamkorlik mexanizmlarini kuchaytirish
3. Kiberxavfsizlik ta'qibida inson huquqlarini himoya qilish
4. Texnik yordam va salohiyat yaratish

O'zbekiston turli hududiy kiberxavfsizlik tashabbuslarida qatnashdi, jumladan:

Shanxay hamkorlik tashkiloti (ShHT) kiberxavfsizlik hamkorligi
Mustaqil davlatlar hamdo'stligi (MDH) axborot xavfsizligi shartnomalari
Markaziy Osiyo hududiy kiber barqarorlik dasturlari

O'zbekiston 2023-yilda muhim kiberxavfsizlik sohasidagi qiyinchiliklarga duch keldi, mamlakatning veb-resurslariga qarshi 11,2 milliondan ortiq kiber hujumlar qayd etildi²¹. Ushbu katta tahdid hajmi keng qamrovli kiberxavfsizlik choralarini va xalqaro hamkorlik mexanizmlarini joriy etish kerakligini ta'kidlaydi. Uyshtirilgan tahdidlar quyidagilarni o'z ichiga oladi: Davlat homiyligidagi kiber faoliyat, kiberjinoyatchilik tashkilotlari, muhim

²⁰ European Commission. (2024, 13-avgust). *Commission reached an agreement on the new international cybercrime convention*. https://home-affairs.ec.europa.eu/news/commission-reached-agreement-new-international-cybercrime-convention-2024-08-13_en

²¹ Daryo News. (2024, 14-fevral). *Uzbekistan's web resources face over 11.2 mn cyber attacks in 2023*. <https://daryo.uz/en/2024/02/14/uzbekistans-web-resources-face-over-112-mn-cyber-attacks-in-2023>

infratuzilmani nishonga olish, moliya sektoriga hujumlar, ma'lumotlar buzilishi hodisalari shu kabilarni o'z ichiga oladi.

O'zbekiston Davlat xavfsizlik xizmati (DXX) 2022-yil Kiberxavfsizlik qonuni ostida kengaytirilgan vakolatlarga ega holda asosiy kiberxavfsizlik organi bo'lib xizmat qiladi²². Agentlikning vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Milliy kiberxavfsizlik hodisalariga javob berish
- Muhim infratuzilmani himoya qilishni nazorat qilish
- Xalqaro kiberxavfsizlik hamkorligini muvofiqlashtirish

XULOSA

O'zbekistonning axborot xavfsizligi va xalqaro shartnoma muvofiqligiga yondashuvi mamlakatning raqamli boshqaruv asoslaridagi sezilarli evolyutsiyasini ifodalaydi. 2022-yilda keng qamrovli kiberxavfsizlik qonunchiligini qabul qilish, keyingi tartibga solish ishlanmalari bilan birgalikda, mustahkam kiberxavfsizlik boshqaruvini yaratishga aniq majburiyatni ko'rsatadi.

2023-yilda 11 milliondan ortiq kiberhujumlar²³ ro'yxatga olingani, kiberxavfsizlik sohasida tezkor va samarali choralar ko'rish zarurligini yaqqol ko'rsatmoqda. Mamlakatning yangi BMT Kiberjinoyatchilikka qarshi konvensiyasi kabi xalqaro hujjatlar asosida faol ishlashi esa imkoniyatlarni kengaytirib, hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kiberxavfsizlikni boshqarishda muvaffaqiyatga erishish uchun jarayonlarni puxta tashkil etish, davlat va xususiy sektor o'rtasida kuchli hamkorlikni yo'lga qo'yish hamda barqaror xalqaro sheriklikni rivojlantirish muhimdir. O'zbekistonda raqamli transformatsiya jarayoni davom etar ekan, milliy xavfsizlik va iqtisodiy taraqqiyot uchun ichki kiberxavfsizlik tizimlarini xalqaro majburiyatlar bilan uyg'unlashtirish katta ahamiyatga ega bo'ladi.

Ilmiy ish natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston kiberxavfsizlik sohasida huquqiy bazani shakllantirishda sezilarli yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, barqaror tizim yaratish, imkoniyatlarni rivojlantirish va xalqaro hamkorlikni davom ettirish bo'yicha doimiy harakatlar talab etiladi.

²² International Journal of Cyber Law. *Cyber Law: Safeguarding Digital Spaces in Uzbekistan*. <https://irshadjournals.com/index.php/ijcl/article/view/53>

²³ United Nations Office on Drugs and Crime. (2024, avgust). *United Nations: Member States finalize a new cybercrime convention*. https://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2024/August/united-nations_-member-states-finalize-a-new-cybercrime-convention.html

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Business Upturn. (2024, 14-fevral). *Uzbekistan battled 11 million cyberattacks in 2023*. <https://www.businessupturn.com/technology/cyber-security/uzbekistan-battled-11-million-cyberattacks-in-2023/>
2. UN News. (2024, 25-dekabr). *UN General Assembly adopts milestone cybercrime treaty*. <https://news.un.org/en/story/2024/12/1158521>
3. World Jurisprudence. (2024, 6-may). *Cybersecurity Treaties and Agreements: A Global Perspective on Security*. <https://worldjurisprudence.com/cybersecurity-treaties-and-agreements/>
4. O'zbekiston Respublikasining "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi qonuni (№ ZRU-764, 2022-yil 15-aprel). <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=139485>
5. Dentons. (2023, 7-iyun). *Uzbekistan: Cybersecurity obligations for companies*. <https://www.dentons.com/en/insights/articles/2023/june/7/uzbekistan-cybersecurity-obligations-for-companies>
6. European Commission. (2024, 13-avgust). *Commission reached an agreement on the new international cybercrime convention*. https://home-affairs.ec.europa.eu/news/commission-reached-agreement-new-international-cybercrime-convention-2024-08-13_en
7. Daryo News. (2024, 14-fevral). *Uzbekistan's web resources face over 11.2 mn cyber attacks in 2023*. <https://daryo.uz/en/2024/02/14/uzbekistans-web-resources-face-over-112-mn-cyber-attacks-in-2023>
8. International Journal of Cyber Law. *Cyber Law: Safeguarding Digital Spaces in Uzbekistan*. <https://irshadjournals.com/index.php/ijcl/article/view/53>
9. United Nations Office on Drugs and Crime. (2024, avgust). *United Nations: Member States finalize a new cybercrime convention*. <https://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2024/August/united-nations-member-states-finalize-a-new-cybercrime-convention.html>

ONLINE PLATFORMALARDA TA'LIMNING O'RNI VA UNING ILMIY ASOSLARI

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti

“Arxitektura va raqamli texnologiyalar” kafedrası assistenti

Toshtemirov Xojiakbar Qahramon o'g'li

Email: khojiakbar739@gmail.com

Telefon raqam: +998977392363

Annotatsiya: *Ushbu tadqiqot “Onlayn platformalarda ta’limning roli va uning ilmiy asoslari” mavzusida raqamli ta’lim platformalarining zamonaviy ta’lim tizimiga ta’sirini tahlil qiladi. Onlayn ta’limning global miqyosdagi ahamiyati, uning talabalar uchun qulaylik, moslashuvchanlik va shaxsiylashtirilgan ta’lim imkoniyatlarini taqdim etishi orqali an’anaviy o’quv modellarini qanday o’zgartirayotgani o’rganiladi. Tadqiqot onlayn ta’limning ilmiy asoslarini tahlil qilib, pedagogik nazariyalar, kognitiv rivojlanish tamoyillari hamda ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi texnologik yutuqlarni o’rganadi. Shuningdek, multimediya vositalari, interaktiv kontent integratsiyasi va faol o’qitish usullarining onlayn ta’lim platformalaridagi roli ko’rib chiqiladi.*

Kalit so’z: *Onlayn ta’lim, Raqamli o’quv platformalari, Elektron ta’lim, Ta’lim texnologiyalari, Pedagogik nazariyalar, Kognitiv rivojlanish, Interaktiv o’qitish, masofaviy ta’lim.*

THE ROLE OF ONLINE PLATFORMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC FOUNDATIONS

Assistant of the “Architecture and Digital Technologies” Department,

Tashkent International University of Financial Management and

Technologies

Toshtemirov Khojiakbar Qahramon o'g'li

Email: khojiakbar739@gmail.com

Phone: +998 97 739 23 63

Annotation: *This study "The Role of Online Platforms in Education and Their Scientific Foundations" examines the impact of digital learning platforms on modern education. It explores how online education is transforming traditional learning models by offering students globally accessible, flexible, and personalized learning opportunities. The research*

analyzes the scientific foundations of online education, including pedagogical theories, cognitive development principles, and technological advancements that enhance learning efficiency. Additionally, it examines the role of multimedia tools, interactive content integration, and active learning methods in online education platforms.

Keyword: *Online education, digital learning platforms, e-learning, educational technologies, pedagogical theories, cognitive development, interactive teaching, distance education".*

РОЛЬ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ В ОБРАЗОВАНИИ И ИХ НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ

*Ассистент кафедры «Архитектура и цифровые технологии»,
Ташкентский Международный университет финансового
менеджмента и технологий*

Тоштемиров Ходжиакбар Кахрамонович

Эл. почта: khojiakbar739@gmail.com

Телефон: +998 97 739 23 63

Аннотация: *Данное исследование «Роль онлайн-платформ в образовании и их научные основы» рассматривает влияние цифровых образовательных платформ на современное образование. В работе анализируется, как онлайн-обучение трансформирует традиционные модели образования, предоставляя учащимся по всему миру доступные, гибкие и персонализированные образовательные возможности. Исследование изучает научные основы онлайн-образования, включая педагогические теории, принципы когнитивного развития и технологические достижения, способствующие повышению эффективности обучения. Кроме того, рассматривается роль мультимедийных инструментов, интеграции интерактивного контента и методов активного обучения в онлайн-платформах.*

Ключевое слово: *Онлайн образование, цифровые образовательные платформы, электронное обучение, образовательные технологии, педагогические теории, когнитивное развитие, интерактивное обучение, дистанционное образование.*

KIRISH

So'nggi yillarda ta'lim landshafti asosan onlayn platformalar va raqamli texnologiyalarning paydo bo'lishi bilan sezilarli o'zgarishlarni

boshdan kechirdi. Onlayn platformalarda ta'limning roli butun dunyo bo'ylab ta'limning qanday amalga oshirilishini shakllantirishda tobora muhim ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. An'anaviy ta'lim modellari moslashuvchanlik, qulaylik va shaxsiy o'quv tajribalarini taqdim etadigan raqamli o'quv muhitlari bilan to'ldirilmoqda yoki hatto almashtirilmoqda. Onlayn ta'limning jadal o'sishi texnologik yutuqlar va masofadan o'qitish zarurati, ayniqsa COVID-19 pandemiyasi kabi global muammolarga javoban yanada tezlashdi.

Ushbu maqola onlayn ta'limning ilmiy asoslarini o'rganadi, uning samaradorligini ta'minlaydigan pedagogik nazariyalar va kognitiv tamoyillarni o'rganadi. Texnologiyalar, interaktiv vositalar va multimediya resurslarini birlashtirish orqali onlayn platformalar o'quv jarayonini yaxshilash, o'quvchilarning ishtirokini rag'batlantirish va turli xil o'quv uslublarni qo'llab-quvvatlash potentsialiga ega. Shu bilan birga, onlayn ta'limning samaradorligi mavjudlik, ishtirok etish va raqamli bo'linish kabi turli xil qiyinchiliklarga ham duch keladi. Hozirgi tadqiqotlar va ilmiy tushunchalarni har tomonlama ko'rib chiqish orqali ushbu maqola zamonaviy o'quv metodologiyalarini rivojlantirishda onlayn ta'limning roli va uning ilmiy asoslarini chuqurroq tushunishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O'zbekistonlik iqtisodchilimlaridan A.F. Xurramov, Sh.D. Ergashxodjayeva, S.S. Gulyamov, B.T. Salimov, L.F. Amirov, A.M. Salimov, R.T. Gaziyeva, A.S. Qobildjanov, S.Y. Ismoilov, A.M. Qodirov, D.M. Avazxodjayevalarning ilmiy izlanishlarida mamlakatimizda qishloq xo'jaligining rivojlanish tendensiyalari, agrar sohada raqamli texnologiyalardan foydalanish, mulkiy munosabatlarning o'ziga xos jihatlari, qishloq xo'jaligida kooperatsiyalarni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari, davlat tomonidan agrar sektor tarmoqlarini qo'llab-quvvatlash, mevali bog'larda sug'orish jarayonini avtomatlashtirish tizimlari kabi masalalar va ularga oid muammolar chuqur o'rganilgan. A.N. Aripov, B.Y. Xodiyev, A.A. Musaliyev, R.X. Alimov, S.S. G'ulomov, B.A. Begalov, A. Abdugaffarov, B. Berkinov, N. Maxmudov, R.A. Dadabayeva, D.M. Rasulev, A.T. Kenjabayev, A.M. Abduvoxidov, I.Ye. Jukovskaya, O.Q. Rixsimboyev, T.P. Jiyemuratov, A.Sh. Kudaybergenov, T.S. Kuchkarov, A.Z. Sadinov, O.S. Umarov, Sh.G'. Odilov, Sh.O'. Djanadilov, S.U. Umurzakov va boshqa tadqiqotchilarning ishlarida izlanishlarida respublikamizda milliy iqtisodiyotni raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish masalalari tadqiq qilingan.

METODOLOGIYASI

Qo'yilgan masalani yechish uchun ma'lumotlarni tahlili qilishdagi interaktev qoidalar va raqamli ta'lim platformasidan foydalanib tizimi uchun moslashtirilgan masalaning qanchalik dolzarb ekanligini asoslab kuriladi hamda tahlil qilishning parallel algoritmidan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Onlayn ta'lim platformalarining evolyutsiyasi. An'anaviy sinf asosida ta'limdan onlayn o'quv platformalariga o'tish zamonaviy ta'limdagi eng muhim o'zgarishlardan birini anglatadi. Dastlab qo'shimcha ta'lim usuli sifatida ko'rilgan onlayn ta'lim texnologiyalarning yutuqlari, ijtimoiy ehtiyojlarning o'zgarishi va moslashuvchan ta'lim variantlariga bo'lgan talabning o'sishi tufayli asosiy yondashuvga aylandi. Ommaviy ochiq onlayn kurslar (MOOC), virtual sinflar va moslashuvchan o'quv tizimlarining ko'tarilishi talabalarga geografik joylashuvidan qat'i nazar sifatli o'quv materiallari va ta'lim olish imkoniyatini taqdim etib, global miqyosda ta'lim imkoniyatini kengaytirdi.

1-rasm. Masofaviy ta'lim va uni boshqarish tizimlari

Ta'lim texnologiyalari nuqtai nazaridan Coursera, edX va Khan Academy kabi platformalar kontentni etkazib berish usulini o'zgartirib, o'qishni yanada interaktiv va talabalarga yo'naltirilgan qildi. Ushbu platformalar tomonidan taqdim etilgan moslashuvchanlik talabalarga darslar, topshiriqlar va manbalarga o'z tezligida kirish imkonini beradi, bu esa o'quv natijalariga sezilarli darajada hissa qo'shadi. Bundan tashqari, ko'plab onlayn kurslarning interfaol tabiati, shu jumladan munozara forumlari, tengdoshlar sharhlari va multimediyaga boy kontent, faol o'rganish va talabalarining ishtirokini rag'batlantiradi, dinamik ta'lim tajribasini yaratadi.

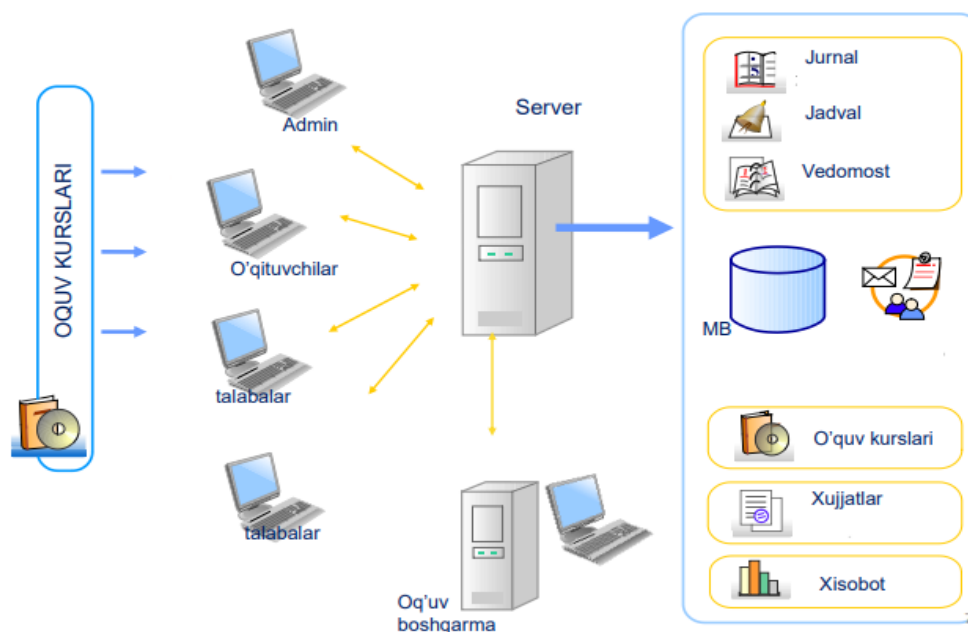
Onlayn o'qishni qo'llab-quvvatlovchi pedagogik nazariyalar. Onlayn ta'limning ilmiy asoslari faol ishtirok etishni, individual o'rganish

yo'llarini va konstruktivistik yondashuvlarni ta'kidlaydigan turli xil ta'lim nazariyalari va kognitiv tamoyillarga chuqur ildiz otgan. Onlayn ta'limda qo'llaniladigan asosiy pedagogik asoslar orasida konstruktivizm, konnektivizm va kognitiv yuk nazariyasi mavjud.

Konstruktivizm o'quvchilar faol ishtirok etish va muammolarni hal qilish orqali bilimlarni shakllantirishni taklif qiladi. Onlayn kontekstda ushbu nazariya interaktiv tarkib, virtual simulyatsiya va loyihaga asoslangan o'rganish orqali amalga oshiriladi, bu erda talabalar ma'lumotni passiv ravishda o'zlashtirishdan ko'ra mavzularni tushunishda faol ishtirok etadilar.

Jorj Siemens tomonidan ishlab chiqilgan konnektivizm o'quv jarayonida tarmoqlar va ulanishlarning ahamiyatini ta'kidlaydi. Raqamli asrda talabalar onlayn platformalar orqali tengdoshlari, mutaxassislari va manbalari bilan bog'lanishlari mumkin, bu esa an'anaviy ta'lim sharoitlarida ilgari mavjud bo'lmagan usullar bilan hamkorlikda o'rganish va bilim almashish imkonini beradi.

Kognitiv yuk nazariyasi ish xotirasining cheklovlarini ko'rib chiqadi va axborotni qayta ishlashni optimallashtiradigan ta'lim tarkibini loyihalashni himoya qiladi. Onlayn platformalar ushbu nazariyadan videolar, infografika va interaktiv vositalar kabi multimediya tarkibidan foydalanib, o'quvchilarga kognitiv resurslarni ortiqcha yuklamasdan ma'lumotni yanada samarali qayta ishlashga va saqlashga yordam beradi.

2-rasm. Masofali ta'lim uchun tayyorlik, texnik qurollar

Onlayn ta'limda kognitiv rivojlanish. Kognitiv rivojlanish onlayn ta'lim samaradorligida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Piagetning kognitiv

rivojlanish nazariyasiga ko'ra, o'rganish shaxslar o'z atrof-muhiti bilan o'zaro aloqada bo'lganda bosqichma-bosqich sodir bo'ladi. Onlayn ta'lim platformalari aniq o'quv mashg'ulotlaridan tortib, mavhum muammolarni hal qilish vazifalariga qadar bir qator kognitiv rivojlanish strategiyalarini amalga oshirishga imkon beradi. Onlayn ta'limning asosiy afzalligi shundaki, u talabalar uchun moslashtirilgan yo'llarni taklif qiladi, tarkib va topshiriqlarni rivojlanish bosqichiga, oldindan bilim va o'qish sur'atiga moslashtiradi.

Bundan tashqari, multimediya va moslashuvchan o'rganish texnologiyalaridan foydalanish kognitiv jarayonlarni kuchaytirishga yordam beradi, bu esa o'quvchilarga sodda tushunchalardan murakkab tushunchalarga strukturaviy tarzda o'tishga imkon beradi. Viktorinalar, simulyatsiya va teskari aloqa loqplari kabi interfaol elementlar ham Vygotskiyning o'quv jarayonida ijtimoiy o'zaro ta'sir va yo'l-yo'riq rolini ta'kidlaydigan ijtimoiy konstruktivizm bilan mos keladi. Onlayn platformalar tengdoshlar munozaralari, mentorlik va hamkorlikdagi loyihalar orqali ushbu o'zaro ta'sirni osonlashtiradi.

Shaxsiylashtirilgan ta'lim va uning ta'siri. Onlayn o'rganishning asosiy afzalliklaridan biri bu shaxsiylashtirilgan o'quv tajribasini taklif qilish qobiliyatidir. O'rtacha talabaning ehtiyojlarini qondirishi mumkin bo'lgan an'anaviy sinflardan farqli o'laroq, onlayn platformalar individual yutuqlarni kuzatib borishi, o'quv bo'shliqlarini baholashi va har bir o'quvchining kuchli va zaif tomonlariga qarab maxsus tarkibni taqdim etishi mumkin. O'quv tahlili va moslashuvchan o'quv tizimlari kabi texnologiyalar o'quv tajribalarini doimiy ravishda monitoring qilish va sozlash imkonini beradi.

Shaxsiylashtirilgan ta'lim o'quvchilarga o'quv safarlariga egalik qilish imkoniyatini berish orqali faollik va motivatsiyani oshiradi. Bundan tashqari, talabalar o'zlarining shaxsiy ehtiyojlariga mos keladigan materiallar bilan shug'ullanishda bilimlarni chuqurroq tushunish va saqlashga yordam beradi. Bundan tashqari, shaxsiylashtirilgan ta'lim avtonomiya tuyg'usini kuchaytiradi, o'quvchilarning qoniqish darajasini va umumiy ta'lim natijalarini oshiradi.

Onlayn ta'limning muammolari va cheklovlari. Onlayn ta'lim ko'plab afzalliklarni taqdim etsa-da, qiyinchiliklarsiz emas. Asosiy to'siqlardan biri bu mavjudlik, ayniqsa texnologiya yoki Internetga kirish imkoniyati cheklangan mintaqalarda. Raqamli bo'linish muhim muammo bo'lib qolmoqda, chunki ishonchli internet yoki qurilmalari bo'lmagan talabalar.

onlayn o'qishda qatnasha olmaydilar va ta'lim tengsizligini davom ettirmoqdalar.

Yana bir qiyinchilik - virtual muhitda o'quvchilarning ishtirokini saqlab qolish. Yuzma-yuz muloqotning etishmasligi izolyatsiya yoki ajralish hissiga olib kelishi mumkin, bu esa motivatsiya va o'quv natijalariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, onlayn ta'limning o'z-o'zini boshqarish tabiati yuqori darajadagi intizom va vaqtni boshqarish ko'nikmalarini talab qiladi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun o'qituvchilar hamjamiyat tuyg'usini shakllantirish va o'quvchilarning faolligini qo'llab-quvvatlash uchun aralash o'qitish, sinxron sessiyalar va ijtimoiy mavjudlik texnikasi kabi strategiyalarni qo'llashlari kerak.

Onlayn ta'limning kelajagi. Onlayn ta'limning kelajagi istiqbolli bo'lib, sun'iy intellekt, virtual haqiqat va mashinani o'rganishda davom etayotgan innovatsiyalar o'quv tajribasini yanada inqilob qilishga tayyor. Masalan, AI bilan ishlaydigan o'qitish tizimlari real vaqtda yordam berishi mumkin, VR va AR esa fan, tarix va san'at kabi fanlar bo'yicha immersiv, amaliy tajribalarni taqdim etishi mumkin.

Onlayn platformalarda ta'limning roli raqamli davrda o'rganish haqida fikrimizni o'zgartirmoqda. Kognitiv va pedagogik nazariyalarga asoslangan onlayn ta'limning ilmiy asoslari uning samaradorligini tushunish uchun mustahkam asos yaratadi. Texnologiyalar rivojlanishda davom etar ekan, innovatsion vositalar va shaxsiylashtirilgan o'qitish yondashuvlarining integratsiyasi ta'lim sifati va mavjudligini oshirishda muhim rol o'ynaydi va onlayn ta'lim kelgusi yillarda ta'limni o'zgartirish uchun kuchli kuch bo'lib qolishini ta'minlaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Onlayn platformalarda ta'limning roli zamonaviy ta'lim landshaftida asosiy elementga aylandi va butun dunyo bo'ylab o'quvchilar uchun keng imkoniyatlarni taqdim etdi. Texnologiyalar rivojlanishda davom etar ekan, onlayn ta'lim bilimlarni qanday etkazish, kirish va iste'mol qilishni o'zgartirishda birinchi o'rinda qolmoqda. Konstruktivizm, konnektivizm va kognitiv yuk nazariyasi kabi ilmiy nazariyalarga asoslangan onlayn platformalar talabalarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan shaxsiylashtirilgan, moslashuvchan va qiziqarli o'quv tajribalarini taqdim etish imkoniyatiga ega.

Sun'iy intellekt, virtual haqiqat va o'quv tahlillari kabi ilg'or texnologiyalarning integratsiyasi onlayn ta'limning salohiyatini yanada oshiradi, bu esa chuqurroq shaxsiylashtirish va yanada immersiv o'quv

muhitiga imkon beradi. Ushbu platformalar nafaqat ta'limga kirishni kengaytiradi, balki muhim ko'nikmalarni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlaydi va tobora raqamli jamiyatda umr bo'yi o'qishni rag'batlantiradi.

Biroq, texnologiyalarga teng kirishni ta'minlash, talabalar ishtirokini saqlab qolish va samarali baholash usullarini ishlab chiqish kabi muammolar saqlanib qolmoqda. Ushbu to'siqlarni engib o'tish doimiy tadqiqotlar, texnologik yangiliklar va onlayn ta'limni loyihalash va etkazib berishni yaxshilashga e'tibor berishni talab qiladi.

Onlayn ta'limni qo'llab-quvvatlovchi ilmiy asoslar uning zamonaviy ta'limda samaradorligi va ahamiyatini ta'kidlaydi. Bu soha rivojlanishda davom etar ekan, onlayn ta'lim platformalari butun dunyo bo'ylab o'quvchilarning turli ehtiyojlarini qondirish uchun dinamik va moslashuvchan echimlarni taklif qilib, ta'limning kelajagini shakllantirishda tobora muhim rol o'ynaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A. Onlayn ta'lim va ta'lim texnologiyalari . – Nyu-York: TechPress nashriyoti, 2015 yil – 320 bet.
2. Smit, J. 21-asrda raqamli pedagogika va o'rganish . – London: Akademik matbuot, 2018 – 250 bet.
3. Jonson, P. Virtual ta'lim platformalarining evolyutsiyasi . – Kembrij: O'quv kitoblari, 2020 – 280 bet.
4. Klark, D. Onlayn ta'limda konstruktivizm . – Boston: Scholar's Press, 2017 – 200 bet.
5. www.edtechmagazine.com
6. www.educationcorner.com
7. www.onlinestudy.org
8. www.coursera.org
9. www.sciencedirect.com – E-learning bo'yicha ilmiy maqolalar va tadqiqotlar.
10. www.coursera.org – Onlayn ta'lim va kurslar platformasi.
11. www.researchgate.net – Masofaviy ta'lim bo'yicha ilmiy tadqiqotlar.

BO'LAJAK TEXNOLOGIYA FANI O'QITUVCHILARNING KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISH

Rajabova Difuza Abdumajitovna
Nizomiy nomidagi O'MPU o'qituvchisi

Mamlakatimizda zamonaviy ta'lim tendensiyalari asosida kasbiy ta'lim tizimini isloh qilish bo'yicha keng qamrovli ishlar olib borilib, uning samaradorligini oshirish orqali malakali kadrlar tayyorlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Barcha shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish shaxsning kamoloti, sotsiologik rivojlanishi, o'quv jarayonida, maqsadli o'qitish va boshqalar davrida keng qamrovli tarzda, shuningdek, shaxs uchun muhim bo'lgan vazifalarni hal qilish uchun funksional kreativlikni safarbar qilish orqali intensiv tarzda amalga oshiriladi. Shu bilan birga, kreativlik aniq belgilangan maqsadlarni nazarda tutgan holda, sabablar yoki holatlarning ta'lim faoliyatida erishilgan natijalar bilan mos kelish darajasini belgilaydigan turli omillar ta'siri ostida shakllanadi va rivojlanadi.

Kreativlik va uning tarkibiy qismlarining rivojlanishi ko'plab omillar bilan belgilanadi. Bugungi kunda shaxsiy omil ayniqsa muhimdir, bu shaxsning faoliyat mohiyatining barcha mumkin bo'lgan ko'rinishlari, uning kreativ faoliyati va shaxsiy darajada ham, har qanday ish darajasida ham amalga oshiriladigan faoliyatning barcha mumkin bo'lgan oqibatlarini qamrab oladi.

Shaxsning amaliy vazifalari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, "shaxsiy omil" atamasi inson faoliyatini, uning qobiliyatlari va imkoniyatlarini, jismoniy, intellektual va kreativligini ifodalash uchun ishlatiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, shaxsiy omilning roli jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida, shuningdek, eng yangi texnologiyalardan, shu jumladan, kompyuter texnologiyalaridan tobora keng (hech bo'lmaganda kelajakda) foydalanishda alohida ahamiyatga ega. Shaxsiy omil rolini oshirish muammosi ko'p qirrali, shubhasiz, uning asosiy o'zagi shaxs faoliyatining motivatsion asosidir.

Motiv muayyan maqsadlarni belgilash uchun sababdir. Ba'zi hollarda motiv alohida, shaxsiy harakatni rag'batlantiradi va ushbu harakatning maqsadiga bevosita mos keladi. Keyinchalik murakkab holatlarda motiv ba'zan harakatning maqsadiga to'g'ri kelmaydi, ko'p harakatlarni talab qiladi, shuningdek, ko'plab aniq maqsadlarga erishadi. Shu bilan birga, vaziyatga qarab, bir xil motiv o'z maqsadlari bilan farq qiladigan

harakatlarda o'zini namoyon qilishi mumkin va tashqi tomondan bir xil harakatlar turli xil motivlarga ega bo'lishi mumkin.

Motiv – bu harakatlarning rag'batlantiruvchi sababi, bu yerda talabaning o'quv jarayoniga dastlabki rag'batining ehtiyojlari hisoblanadi.

Kreativ o'zini o'zi anglash istagi talabalarda chuqur motivatsion omil — kreativlikka bo'lgan ehtiyojning asosiy belgisi sifatida tan olinishi mumkin.

Motivning ta'lim faoliyati samaradorligiga haqiqatan ham ta'sir qilishi uchun talabalarga ushbu faoliyatni amalga oshirishga imkon beradigan ma'lum bir pedagogik shart-sharoitlar zarur: ma'lum bir maqsadni belgilash va unga erishishdir. Raqamli texnologiyalardan foydalangan holda o'rganish kabi murakkab faoliyatda ba'zi motivatsion omillar ta'lim faoliyati va ularga kiritilgan harakatlarga ma'lum yo'nalish va ma'lum ma'no beradi. Boshqa omillar harakatlarning bajarilishini bevosita rag'batlantiradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, motivatsion omil ta'lim faoliyatining tabiatiga va uning yakuniy natijasiga – o'rganish jarayonida o'qitishning mazmuni va usullariga bevosita bog'liq bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalar (kognitiv qiziqishlar, kreativlikdan ijobiy his-tuyg'ular va boshqalar)ga bevosita ta'sir qiladi. Bunday o'quv faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun ijobiy motivatsion omillar zarur. Bizningcha, bu bo'lajak o'qituvchi bo'lish istagi, zamonaviy raqamli texnologiyalarni professional ravishda o'zlashtirish istagi, shuningdek, talaba uchun qiziqish va jozibador bo'lgan barcha narsalardir. Shuning uchun keng umumlashtirilgan motivlar va haqiqiy ta'lim motivlari (qiziqishlari) ichki bog'langan bo'lishi kerak, ya'ni ular yagona tizimni ifodalaydi.

Ta'limdagi motivatsion omil har doim o'quv intizomiga yoki o'qitish maqsadiga shaxsiy munosabat orqali namoyon bo'ladi. Shu ma'noda olimlar "motivning rag'batlantiruvchi tabiati" va shaxsiyat va atrof-muhitning integratsiyasi haqida gapirishadi.

Kreativlikni rivojlantirishning hissiy omili kreativ faoliyatni amalga oshirish uchun muayyan harakatlarni qo'llashda talabaning hissiy holatida namoyon bo'ladi. Hissiyotlar insonning ehtiyojlari bilan bog'liq muayyan vaziyatning farovonligi yoki noqulayligi bo'yicha bevosita tajriba ekanligiga ishoniladi. Hissiyotlar hammaga shaxsiy tajribasidan ma'lum va masalan, "ajablanib", "quvonch", "qayg'u", "g'azab", "qo'rquv" va hokazo so'zlar bilan ifodalanadi.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, hissiyotlar turli qadriyatlarga, shu jumladan, estetik qadriyatlarga nisbatan ijobiy va salbiy munosabatlarni aks ettiradi. Hissiy munosabat ichki holatga, tajribaga (insonning tashqi ta'sirlarga munosabati), kayfiyatga aylanadi. Shunday qilib, hissiy omil hissiyotlar, his-tuyg'ular, tajribalar va kayfiyatni o'z ichiga oladi.

Hissiy omil inson faoliyatiga deyarli har doim va uning eng xilma-xil darajalarida hamroh bo'ladi, hissiyotlardan tortib, hayotning mazmuni haqidagi fikrlargacha. Insonning turli vaziyatlarga yoki hodisalarga bevosita munosabati hissiyotlar shaklida ham boshdan kechiriladi. Shu bilan birga, hissiy omil shaxsning yaxlit va uyg'un rivojlanishining asosiy tarkibiy qismlaridan biridir — uning aqliy xususiyatlari va shaxsiy fazilatlarini boyitilib, turli xil ta'lim faoliyati va tashqi dunyo bilan aloqa qilish paytida ma'lum his-tuyg'ular va tajribalarni boshdan kechiradi. Insonning hissiy sohasida quyidagilar eng to'liq va aniq ifodalangan: uning individualligi; voqealar va yuzaga keladigan vaziyatlarga reaksiyalarda namoyon bo'ladigan o'ziga xoslik; uning kreativ faoliyatga bo'lgan motivatsiyasi.

Psixologlarning tadqiqotlarida o'z-o'zini baholashning insonning kognitiv faoliyatiga ta'siri va shaxslararo munosabatlar tizimidagi o'z-o'zini baholashning o'rni ko'rsatilgan, o'z-o'zini baholashni shakllantirish usullari va deformatsiya holatida uning shaxsga tarbiyaviy ta'sir orqali o'zgarishi aniqlangan. Shu bilan birga, xususiy o'z-o'zini baholashning umumiyliigi — o'z-o'zini hurmat qilish — bu shaxsning barqaror xususiyati va o'z-o'zini anglashning muhim funksiyasini tashkil qiladi. O'z-o'zini baholash qobiliyati insonda uning axloqiy tarbiyasi jarayonida shakllanadi, chunki u jamiyat tomonidan ishlab chiqilgan axloqiy tamoyillarni ongli ravishda o'zlashtiradi va bu harakatlarga boshqalar tomonidan berilgan baholar asosida o'z harakatlariga shaxsiy munosabatini ochib beradi.

Shuning uchun kreativ yutuqlarni umume'tirof etilgan standartlar nuqtai nazaridan baholamaslik, balki individual yutuqlarni ta'kidlash kerak. Shu bilan birga, baholash shaxsning o'zidan u erishgan natijaga o'tkazilishi lozim. Shu ma'noda mustaqillik tuyg'usi, umumiy qabul qilingan qonuniyatlardan chetga chiqish uchun jasorat va yangi yechimlarni izlash doimiy ravishda qayta tiklanishi va saqlanib turishi kerak.

Kreativ faoliyatni o'z-o'zini tartibga solish xususiyatlarini belgilovchi asosiy bo'g'in subyektiv ravishda qabul qilingan maqsaddir. Qabul qilingan maqsadga muvofiq harakatlar ketma-ketligini tashkil qilish

uchun maqsadni ushbu faoliyat amalga oshiriladigan haqiqiy sharoitlar bilan bog'lash, maqsad nuqtai nazaridan eng muhim shartlarni aniqlash kerak.

O'z-o'zini boshqarish – bu tartibga solishning yopiq sikli va axborot jarayoni bo'lib, uning tashuvchilari voqelikni aks ettirishning turli xil aqliy shakllari hisoblanadi. Faoliyat turiga va uni amalga oshirish shartlariga qarab, o'zini o'zi boshqarish turli xil aqliy vositalar (o'ziga xos tasvirlar, tushunchalar va boshqalar) bilan amalga oshirilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.Rajabova D.A. Texnologik ta'lim yo'nalishida xalq hunarmandchiligi va badiiy loyihalash fanini o'qitishda kreativ yondashuvlardan foydalanishning shakllari va vositalari. Belarus-O'zbek ilmiy-metodik jurnal. 2023y.5-son. 98-b.

2.Rajabova D.A. Raqamli ta'limda talabalar kreativligini rivojlantirish jarayoni va samaradorligini baholash. KASB-HUNAR TA'LIMI. Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal 5-son,188-192 betlar. 2024-yil.

3.G.M.Anarkulova, D.A.Rajabova Scientific and Methodological Aspects of the Formation of Creative Thinking in Future Teachers on the Subject of "Technology". International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT) Vol.17 No. 1 October 2019.

4.Rajabova D.A. Integrativ yondashuv asosida bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarini maxsus kompetensiyalarini rivojlantirish.Международный современный научно-практический журнал Новости образования: Исследование в XXI веке № 3 (100) сентябрь 2022 г.

ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОСТИ ПЕДАГОГОВ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ.

Ражабова Дилфуза Абдумажитовна

*Национальный педагогический университет Узбекистана имени
Низами факультет профессионального образования Преподаватель
кафедры технологии и методики профессионального образования.*

Рустамова Райхона Хасанбой кызы

- студентка 2 курса технологического образования.

Хайдарова Рухсора Хасан кызы

- студентка 2 курса технологического образования.

Аннотация. В статье рассматривается развитие творческих способностей будущих учителей технологического образования в условиях цифрового обучения взломать конкурентоспособную систему обучения персонала, которая будет соответствовать требованиям, независимой и свободомыслящей.

Ключевые слова: цифровое образование, технологии, будущее, дидактика, интеграция, методология, креативность, исследования, способности, интеллектуальный.

Цифровые условия обучения технология обучения овладение навыками креативного мышления развитие навыков методики обучения, овладение мотивацией, независимое мышление, идейное и узко-узловое развитие когнитивных и рефлексивных способностей формирование современных навыков дидактический инструментарий и электронные информационные ресурсы Жорж этиш, обучение инструмент обучения качественное образование имеет важное значение для педагогического образования. Структура подготовки к профессиональной деятельности развития креативности будущих педагогов технологического образования в области современных цифровых технологий совершенствуется на основе применения мотивационных, коммуникативных, творческих и гностических компонентов в реляционном отношении к социологической среде целостного педагогического процесса, такой как преемственность, наглядность, дидактическая и в заимопомощь.

Условия обучения численные условия обучения технолог обучение креативность разработка методик, содержание, организационно-технолог, результаты-мезонлайновое обучение операционно-

технологическое моделирование, когнитивно-дидактическое, рефлексивно-прикладное социологическое и кибернетический институт совместимость народа.

Научно-методическое и дидактическое обеспечение подготовки учителей будущего технологического образования к профессиональной деятельности совершенствуется на основе применения информационных технологий и графических моделей содержания электронного обучения в подходе к самостоятельной обработке.

Модель, ориентированная на развитие креативности будущих учителей технологического образования в условиях цифрового обучения, была усовершенствована на основе применения в среде, где приоритет отдается использованию психофизиологических резервов личности в процессе обучения по спирали.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Муслимов Н.А, Шарипов Ш.С, Куйсинов О.А. Трудовое воспитание методика обучения, направление на выбор профессии. Учебник. Ташкент.: 2014.

2. Нишонова З.Т. Самостоятельное художественное творчество мышление.-Т.: Наука-2003.

3. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.

4. D.A.Ражабова, М.Т.Мирзамахмудова факторы развития креативности будущих педагогов технологического образования в процессе цифровизации образования . Международная конференция "Повышение качества современного непрерывного образования: инновации и перспективы".Т.:2023. С. 121-123.

5. G.M.Anarkulova, D.A.Rajabova Scientific and Methodological Aspects of the Formation of Creative Thinking in Future Teachers on the Subject of "Technology". International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT) Vol.17 No. 1 October 2019.

6. D.A.Ражабова, М.В.Абдузахидова, К.Ш.Бегалиев "повышение эффективности и креативности системы образования в подготовке будущих учителей технологических дисциплин".Международная научно-практическая конференция ТГПУ" цифровые технологии в инновационном образовании: проблемы и решения".Т.:2022